

UiT The Arctic University of Norway

Den sovjetiske Nordflåtens operasjonsplaner (1939–1940)

Sven G. Holtsmark og Pavel V. Petrov

UiT The Arctic University of Norway – 2020

Septentrio Academic Publishing

<https://septentrio.uit.no/>

Septentrio Reports, No 6, 2020

ISSN: 2387-4597

DOI: <https://doi.org/10.7557/7.5617>

Licensee UiT The Arctic University of Norway

This Open Access report is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly credited.

Innhold

FORORD	2
SUMMARY: DOCUMENTS ON THE SOVIET NORTHERN FLEET'S OPERATIONAL PLANNING 1939-1941, WITH AN INTRODUCTION ABOUT NORWAY AND THE MURMANSK AREA IN SOVIET STRATEGIC THINKING BETWEEN THE WORLD WARS.....	3
INNLEDNING	4
I. FREMVEKSTEN AV ET SOVJETISK MILITÆRT NÆRVÆR I NORD I 1930-ÅRENE	4
II. NORDFLÅTENS OPERASJONSPLANER 1939–1940 – KORT GJENNOMGANG	21
DOKUMENTER	30
NR. 1: DIREKTIV FRA FOLKEKOMMISSÆR FOR FORSVARET K.JE. VOROSJILOV OG SJEF FOR GENERALSTABEN B.M. SJAPOSJNIKOV TIL FOLKEKOMMISSÆR FOR MARINEN M.P. FRINOVSKIJ OM Å UTARBEIDE OPERASJONSPLANER FOR FLÅTENE OG FLOTILJENE, DATERT 27. FEBRUAR 1939	30
NR. 2: DIREKTIV FRA STEDFORTREDENDE FOLKEKOMMISSÆR FOR MARINEN N.G. KUZNETSOV OG SJEF FOR MARINENS HOVEDSTAB L.M. GALLER TIL MILITÆRRÅDET I NORDFLÅTEN OM Å UTARBEIDE OPERASJONSPLAN FOR NORDFLÅTEN, DATERT 22. MARS 1939	33
NR. 3: NORDFLÅTENS MILITÆRRÅDS UTFØRELSE AV OPPDRAGENE I DIREKTIV FRA FOLKEKOMMISSÆREN FOR MARINEN NR. 9364SS/OV, DATERT 11. APRIL 1939	35
NR. 4: BREV FRA NORDFLÅTENS MILITÆRRÅD TIL FOLKEKOMMISSÆR FOR MARINEN M.P. FRINOVSKIJ OM FORUTSETNINGER FOR Å KUNNE LØSE DE TILDELTE OPPDRAGENE, DATERT 13. APRIL 1939	38
NR. 5: OVERORDNET PLAN FOR NORDFLÅTENS OPERASJONER, DATERT 14. JUNI 1939.....	41
NR. 6: USSRs FOLKEKOMMISSÆR FOR MARINEN N.G. KUZNETSOV OG SJEF FOR MARINENS HOVEDSTAB L.M. GALLERS DIREKTIV TIL NORDFLÅTENS MILITÆRRÅD OM Å UTARBEIDE OPERASJONSPLAN FOR NORDFLÅTEN, DATERT 20. JUNI 1939	44
NR. 7: BREV FRA NORDFLÅTENS SJEF V.P. DROZD TIL FOLKEKOMMISSÆR FOR MARINEN N.G. KUZNETSOV OM FLÅTENS OPERASJONER, DATERT 3. APRIL 1940.....	46
NR. 8: USSRs FOLKEKOMMISSÆR FOR MARINEN N.G. KUZNETSOV OG STABSSJEF I MARINENS HOVEDSTAB L.M. GALLERS DIREKTIV TIL NORDFLÅTENS MILITÆRRÅD OM Å UTARBEIDE OPERASJONSPLAN FOR NORDFLÅTEN, DATERT 4. APRIL 1940.....	50
NR. 9: STABSSJEF FOR NORDFLÅTEN I.F. GOLUBEVS BREV TIL FOLKEKOMMISSÆR FOR MARINEN N.G. KUZNETSOV OM FLÅTENS SANNSYNLIGE OPERASJONER, MED VEDLEGG, DATERT 4. APRIL 1940	52

Forord

Siden lenge før krigsutbruddet i 1939 har det versert påstander i skandinavisk offentlighet om russiske ekspansjonsplaner i nord. Det underliggende motivet skulle være etableringen av nye «isfrie havner» for på den måten å styrke Russlands stilling som verdensmakt. Det har hittil ikke fremkommet kilder som belegg for disse påstandene. Forskningsprosjektet «I en verden av total krig: Norge 1939–1945» ved UiT Norges arktiske universitet er spesielt opptatt av Nordkalottens betydning under andre verdenskrig. Sovjetunionens rolle i nord under Ribbentrop-Molotov-pakten 1939–1941, samt krigen på Litsa-fronten fram til høsten 1944 er blant de temaene forskerne på prosjektet arbeider med.

Den foreliggende utgivelsen av Nordflåtens operasjonsplaner, hentet fra Det statlige russiske marinearkiv, er den første som gir et relativt tydelig innblikk i sovjetisk sjøstrategisk tenkning og planlegging i nordvest i tiden før, under og umiddelbart etter Vinterkrigen. Vi håper den vil representere et slags fastpunkt i vurderingen av sovjetisk krigspolitikk i regionen. Professor Rolf H. Hobson ved Institutt for forsvarsstudier, Forsvarets høgskole tok initiativet til utgivelsen, basert på hans omfattende arkivstudier i Russland under arbeid med Norden i paktperioden 1939–1941.

Utgivelsen er et norsk-russisk samarbeidsprosjekt. Norsk deltaker i prosjektet har vært professor Sven G. Holtsmark, Institutt for forsvarsstudier, Forsvaret høgskole. Han har siden 1990-årene arbeidet med russisk sikkerhetspolitisk historie basert på særlig sovjetiske arkiver. På russisk side har dr. Pavel Petrov, leder for forskningsavdelingen ved Peterhof statlige museum og naturreservat, deltatt. Blant hans spesialfelt er Nordflåtens historie.

Tom Kristiansen

Professor, UiT Norges arktiske universitet

Summary

Documents on the Soviet Northern Fleet's operational planning 1939–1940, with an introduction about Norway and the Murmansk area in Soviet strategic thinking between the world wars

From the 1950s on, the Murmansk area and the Barents Sea constituted one of the focal points of the strategic confrontation that was at the centre of the Cold War. Throughout the 1960s and 1970s, the area on the Soviet side of the Norwegian-Russian border was transformed into one of the world's major bases for naval, land and air forces. The Norwegian defence posture reflected this reality.

The situation between the two world wars was strikingly different. At the time of the German attack on the Soviet Union in June 1941, the land and sea areas in the European far north were still peripheral in Soviet strategic thinking and war planning. However, the rise of the German threat in the latter half of the 1930s brought increased attention to the potential strategic importance of the northern theatre of war. In the years following the creation of the Soviet Northern Flotilla in the spring of 1933, the foundations were laid for the military development of the Murmansk area. The introduction gives an outline of these developments.

The documents selected for this publication reveal the operational planning of the Soviet Northern Fleet before, during and immediately after the Soviet-Finnish Winter War 1939–1940. The point of departure are scenarios of conflict between the Soviet Union and coalitions of states with the Royal Navy as the major naval threat. Within this framework the documents include deliberations about an enemy's possible use of Norwegian territorial waters and land territory as staging areas and how the Northern Fleet would respond if Norway thus became part of an enemy coalition.

The project was initiated by Professor Rolf Hobson at the Norwegian Institute for Defence Studies/Norwegian Defence University College (IFS/FHS) on the basis of his own extensive research in Russian archives. Dr Pavel Petrov, head of research at the Peterhof State Museum and Nature Reserve, collected the documents from the Russian State Naval Archive in Saint Petersburg. The documents were then translated into Norwegian and annotated by Professor Sven G. Holtmark, also at the IFS/FHS.

The project was conducted as within the programme "In a world of total war: Norway 1939–1945" at the University of Tromsø – the Arctic University of Norway, which also provided key financing.

Innledning

Sven G. Holtsmark og Pavel V. Petrov

I. Fremveksten av et sovjetisk militært nærvær i nord i 1930-årene¹

Etter første verdenskrig og borgerkrigen var det lite igjen av den russiske marinen. Dette gjaldt i særdeleshet i nord, der det ved inngangen til 1920-årene i det hele tatt knapt fantes fartøyer som ville kunne spille noen som helst rolle ved en krig. Blant annet på grunn av de svake kommunikasjonene med det sentrale Russland ble land- og sjøområdene fra grensen med Finland til Kvitsjøen og Arkhangelsk tillagt liten militær betydning i Moskva. Høsten 1921 slo sjefen for generalstaben i Den røde armé² fast at det knapt fantes militære mål av verdi i området. Et angrep, enten fra sjøen eller over land fra Finland, fremsto derfor som lite sannsynlig. Om et slikt angrep likevel fant sted og en fiende bet seg fast ved Kolafjorden, ville dette uansett ikke utgjøre noen alvorlig trussel mot Russland som sådan. Russland hadde på den annen side små muligheter til å avvise et slikt angrep: Det forberedte forsvaret av Kolafjorden var «praktisk talt ikke-eksisterende».³

Det som fantes av diskusjoner blant sovjetiske militære i 1920-årene om den nye sovjetiske marinens⁴ oppbygging og oppgaver, tok i all hovedsak utgangspunkt i situasjonen i Østersjøen og i

¹ Innledningen bygger på Sven G. Holtsmark, *Fra periferi til krigsteater. Nordområdene i sovjetisk militær tenkning i mellomkrigstiden*, i serien *Forsvarsstudier*, 4/2003 samt på Pavel V. Petrovs kilder og forskning. Materialet er hentet fra følgende arkiver: *Rossijskij gosudarstvennyj arkhiv vojenno-morskogo flota*, dvs. Det russiske statsarkiv for marinen, RGAVMF; *Rossijskij gosudarstvennyj vojennyj arkhiv*, dvs. Det russiske statlige militærarkiv, RGVA; *Arkhir vnesnej politik Rossijskoj federatsii*, dvs. Den russiske føderasjons utenrikspolitiske arkiv, AVPRF; det norske utenriksdepartementets arkiv, nå i Riksarkivet, her forkortet RA-UD. Det finnes etter hvert en god del litteratur på russisk og vestlige språk som direkte berører spørsmålet om den militære oppbyggingen i det nordvestligste Russland i mellomkrigstiden frem til Vinterkrigen og operasjon Barbarossa. Av lett tilgjengelig vestlig litteratur kan nevnes Gunnar Åselius' pionérbeskrivelse «The Soviet Naval Theaters in Soviet Grand Strategy During the Interwar Period», i *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 13, No. 1 (March 2000), s. 68–89, bøker og artikler av Lennart Samuelson, samt Alexander Hills artikkel «The Birth of the Soviet Northern Fleet 1937–1942», i *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 16, No. 2 (June 2003), s. 65–82. I fotnotene er det vist til sentral russiskspråklig litteratur. Utover dette bør nevnes Pavel V. Fjodorov, *Severnij vektor v rossijskoj istorii: tsentr i Kolskoje Zapoljare v XVI–XX vv.*, Murmansk 2009, og Denis Gennadjevitsj Semjonov, «Istorija voennogo stroitelstva na Murmane. Mart 1920–jun 1941», kandidatoppgave, Arkhangelsk 2012. Alle som skriver om utviklingen av den sovjetiske marinen under Stalin, drar nytte av M.S. Monakovs artikler på 1990-tallet i tidsskriftet *Morskoy Sbornik* fra 1991 til 1994. Det finnes en rekke oversiktsverker fra sovjetperioden som er nyttige med tanke på organisatoriske og tekniske detaljer om blant annet Nordflåtens utvikling, men tilsvarende lite opplysning når det gjelder de overordnede strategiske og politiske spørsmål. Nordflåtens historie er fortalt i I.A. Kozlov og V.S. Sjolomins bok *Krasnoznamennyj Severnyj flot*, Moskva 1983. Boken inneholder en mengde faktiske opplysninger, men er for øvrig preget av de ideologiske og politiske begrensningene i sovjetiske samtidshistoriske fremstillinger. Det samme gjelder en oversikt over Leningrad militærdistrikts (LVOs) historie: A.I. Gribkov et al. (red.): *Istorija Ordena Lenina Leningradskogo Voennogo Okruga*, Moskva 1974. I tillegg til redegjørelsen for kamphandlinger under borgerkrigen og verdenskrigen 1939–1945, er fokus på fremveksten av LVO som organisasjon og Partiets heroiske nøkkelrolle i denne prosessen. Like faktoorientert men mer politisk nøytral er V.S. Bobrjsev et al. (red.): *Peterburgskij, Petrogradskij, Leningradskij Vojennyj Okrug 1864–1999*, St. Petersburg 1999. Patrick Salmons bok *Scandinavia and the great powers 1890–1940*, Cambridge 1997, gir en omfattende oversikt over den storpolitiske bakgrunnen for utviklingen i nord.

² Egentlig Arbeidernes og bøndernes Røde armé, *Rabotsje-krestianskaja Krasnaja armija*, RKKA, forenklet omtalt som Krasnaja armija – Den røde armé.

³ RGVA, f. 25888, op. 15, d. 110, ll. 6–7ob, sjefen for generalstaben til sjefen for Petrograd militærdistrikt, udatert, med referanse til møte 21. oktober 1921 (usikker datering).

⁴ Flere betegnelser for den sovjetiske marinen var i bruk i mellomkrigstiden, deriblant Den røde armés marine (*Vojenno-morskoy flot RKKA*) og USSRs marine (*Vojenno-morskoy flot SSSR*). En vanlig betegnelse som også opptrer i dokumentene som følger, var Arbeidernes og bøndernes marine, *Rabotsje-krestianskij vojenno-morskoy flot*, RKVMF.

Svartehavet.⁵ Utplasseringen av de begrensede styrkene som var igjen, bekrefter dette inntrykket. Av skipene som hadde kommet seg noenlunde uskadet gjennom krigen og borgerkrigen, eller som i årene som fulgte ble satt i stand og tilbakeført til marinen, ble de fleste stasjonert i Østersjøen. I 1928 gjaldt dette tre av tre slagskip, to av fire kryssere, 12 av 17 jagere og ni av 14 ubåter. De øvrige fartøyene var basert i Svartehavet. Østersjøflåten beholdt sin stilling som den sterkeste av de sovjetiske flåtene helt frem til det tyske angrepet på Sovjetunionen i juni 1941.⁶

Den dramatiske utviklingen i verdenspolitikken fra tidlig i 1930-årene tvang frem en gradvis revurdering av forestillingene som hadde ligget til grunn for Sovjetunionens utenrikspolitikk og krigsplanlegging. Etter Japans invasjon av Mandsjuria høsten 1931 fikk muligheten av japansk aggresjon i Det fjerne østen en fremtredende plass i det sovjetiske trusselbildet.⁷ Deretter fulgte Hitlers maktovertakelse i Tyskland tidlig i 1933. I årene som fulgte, førte den tyske gjenopprustingen sammen med Hitlers antisovjetiske og ekspansive retorikk til at Tyskland igjen fremsto som en militær trussel mot Sovjetunionen. Ett utslag av dette var at hav- og landområdene i nord gradvis fikk en mer fremtredende plass i sovjetisk strategisk tenkning. Det var likevel først fra midten av 1930-årene at utviklingen i Tyskland med full tyngde slo inn i sovjetisk utenrikspolitisk og militær tenkning og planlegging. Da utviklingen av en egen marinestyrke med tilhørende landanlegg i nord ble satt i gang i 1933, var det fortsatt Storbritannia som ble ansett som den sannsynlige hovedmotstander på havet.⁸

I første omgang førte utsiktene til en omfattende landkrig mot Japan i Det fjerne østen til at produksjonen av våpen og utstyr for hæren og flyvåpenet ytterligere økte sin andel av de tilgjengelige industrielle ressursene. Som i 1920-årene var det marinen som var taperen: Av det planlagte nybyggingsprogrammet under den andre femårsplanen var det bare byggingen av ubåter og mindre overflatefartøyer som i noen grad ble gjennomført.⁹ Mye av innsatsen også på dette feltet tok dessuten sikte på å møte trusselen i øst: Det ble besluttet å forsere utbyggingen av et kystforsvar ved Stillehavet. I 1932 begynte oppbyggingen av en ny marinestyrke med hovedbase i Vladivostok.¹⁰

Samme år ble det vedtatt at en marinestyrke i Kolafjorden skulle etableres våren 1933. Tidspunktet var bestemt av den planlagte åpningen av Kvitsjøkanalen. Kanalen gjorde det mulig å overføre fartøyer fra Østersjøen til sjøområdene i nord uten å måtte la dem passere gjennom Østersjøstredene og videre gjennom Nordsjøen og Norskehavet til Barentshavet – havområder som var under kontroll av de sterkere sjømaktene Tyskland og Storbritannia. Beslutningen om å bygge et system av kanaler som skulle forbinde Østersjøen med Kvitsjøen, var blitt tatt i 1930. Forut for

⁵ Se M. Monakov, «Sudby doktrin i teorij. 1. 'Kakoj RSFSR nuzjen flot?», *Morskoj sbornik*, 1990, nr. 11, s. 15–23, og oppfølgeren i det følgende nummeret (nr. 12), s. 17–23.

⁶ Gunnar Åselius: «The Soviet Naval Theaters in Soviet Grand Strategy During the Interwar Period, s. 69–70.

⁷ Kf. Jonathan Haslam: *The Soviet Union and the Threat from the East, 1933–41*, London 1992.

⁸ Kf. V.A. Zolotarjov (red.): *Istorija vojennoj strategii Rossii*, s. 192–196; se også V.S. Bobrysjev et al. (red.): *Peterburgskij, Petrogradskij, Leningradskij Vojennyj Okrug 1864–1999*, s. 270; D.M. Glantz: *The Military Strategy of the Soviet Union: A History*, London/Portland, 1992, s. 32–34, s. 271. For en drøfting av sovjetiske trusselvurderinger i mellomkrigstiden basert på studiet av ulike typer etterretningskilder, se Vladimir Pozniakov: «The Enemy at the Gates: Soviet Military Intelligence in the Inter-War Period and its Forecasts of Future War, 1921–1941», i Silvio Pons og Andrea Romano (red.): *Russia in the Age of Wars 1914–1945*, Milano 2000, s. 215–234. Kf. også Lennart Samuelson: *Soviet Defence Industry Planning. Tukhachevskii and Military-Industrial Mobilisation 1926–1937*, s. 189ff.

⁹ Lennart Samuelson: «The Naval Dimension of the Soviet Five Years Plans, 1925–1941», i W.M. McBride og E.P. Reed (eds.): *New Interpretations in Naval History. Selected Papers from the Thirteenth Naval History Symposium*, Annapolis 1998, tabell s. 214.

¹⁰ I 1935 fikk enheten status som en egen flåte – Stillehavflåten.

utbyggingsvedtaket ble det nedsatt en militær kommisjon for å utrede den planlagte kanalens militærstrategiske rolle. Sjefen for generalstaben, Boris M. Sjaposjnikov¹¹, tok utgangspunkt i at kanalen ville ha militær betydning av to grunner. For det første ville den gjøre det mulig å overføre ubåter og overflatefartøyer mellom Østersjøen og Kvitsjøen for innsats i nord. For det andre ville den øke muligheten til å føre frem forsyninger fra det sentrale Russland til en landmilitær front i Nord-Russland.¹²

I sin rapport sa kommisjonen seg enig med Sjaposjnikov i at en vannvei mellom Østersjøen og Kvitsjøen ville ha betydning for den strategiske situasjonen og Sovjetunionens land- og sjømilitære forsvar i nord. Kanalen ville supplere og avlaste jernbanene til Arkhangelsk og Murmansk og slik gjøre det mulig å frakte større mengder gods fra og til det sentrale Russland. Havnene i nord ville derfor få økt betydning for Sovjetunionens forbindelser med omverdenen i krig. Samtidig pekte kommisjonen på at nærheten til grensen med Finland og den begrensede årlige seilingstiden – deler av kanalen ville være igjenfrosset store deler av året – skapte problemer.¹³ Ikke desto mindre hadde marinesjefen Vladimir M. Orlov¹⁴ vyer om at kanalen kunne være utgangspunkt for en vesentlig sjømilitær satsing i nord: Overfor Sjaposjnikov foreslo han at det skulle bygges opp en marine av store ubåter som skulle operere «mot Englands forbindelseslinjer i Atlanterhavet» – igjen en bekreftelse på Storbritannias dominerende plass i de sovjetiske trusselbildene på denne tiden.¹⁵ Om en slik marine skulle kunne operere året rundt, måtte den være stasjonert i den isfrie Kolafjorden.

Gangen i byggingen av Kvitsjøkanalen gir en pekepinn om at slike militærstrategiske forhold til syvende og sist ble tillagt mindre betydning enn politiske hensyn. Ifølge det opprinnelige utbyggingsvedtaket fra 1930 skulle kanalen dimensjoneres for fartøyer med dyptgående opp til 18 fot. Marineledelsen forsøkte deretter å få gjennomslag for en enda mer ambisiøs målsetting. Det endelige resultatet ble et ganske annet. I sluttfasen ble arbeidet med kanalen sterkt forsert, og det ble vedtatt at kanalen skulle være klar til bruk ved starten av seilingssesongen 1933. Resultatet var at kanalen ikke kunne seiles av skip som stakk dypere enn ti fot. Dens reelle militærstrategiske betydning var dermed drastisk redusert i forhold til de opprinnelige ambisjonene. Det ble lagt planer for å bygge et parallelt løp for større fartøyer, uten at dette ble gjennomført.¹⁶ Andre forhold forsterker inntrykket av at nordområdene ble tillagt begrenset militærstrategisk betydning i disse årene: I 1931 ble det besluttet å forskyve tyngdepunktet av veibyggingen sørover mot de sentrale frontavsnittene. Dermed ble planene for utbyggingen av veinettet i Leningrad militærdistrikt¹⁷ drastisk redusert. Først i 1938 ble det besluttet å sette i gang byggingen av nye jernbaner i militærdistriktet.¹⁸ Arbeidet kom i gang med å

¹¹ Boris Mikhajlovitsj Sjaposjnikov, 1882–1945, var sjef for generalstaben fra 1937 til august 1940 og igjen fra 30. juli 1941 til mai 1942.

¹² RGAVMF, f. 1483, op. 3, d. 49, l. 2, Sjaposjnikov til sjefen for Den røde armés sjømilitære styrker (Natsjalnik VMS RKKA), 25. januar 1930.

¹³ RGAVMF, f. 1483, op. 3, d. 49, l. 26, kommisjonens *Doklad* av 2. april 30.

¹⁴ Vladimir Mitrofanovitsj Orlov, 1895–1938, var sjef for den sovjetiske marinen fra 1931, fra januar 1937 og stedfortredende folkommissær for forsvaret for marinespørsmål. Arrestert 10. juli samme år, dømt 28. juli, henrettet.

¹⁵ RGAVMF, f. 1483, op. 3, d. 49, l. 12, Orlov til Sjaposjnikov, 28. februar 1930.

¹⁶ Om utviklingen av utbyggingsplanene for Kvitsjøkanalen, se Jurij Kilin: *Karelija v politike sovetskogo gosudarstva 1920–1941*, Petrozavodsk 1999, s. 122–127.

¹⁷ *Leningradskij Vojennyj Okrug*, forkortet LVO.

¹⁸ Musajev, V.I.: «V mezjvoennyj period (1924–1940)», i V.S. Bobrysev et al. (red.): *Peterburgskij, Petrogradskij, Leningradskij Vojennyj Okrug 1864–1999*, St. Petersburg 1999, s. 278.

legge et dobbeltspor på den nordlige delen av Murmansk-banen. Først tidlig i februar 1940 ble det besluttet å utvide dette til hele banestrekningen Leningrad-Murmansk.

Med byggingen av Kvitsjøkanalen og muligheten for å overføre skip fra Østersjøen var det likevel skapt forutsetninger for å bygge opp et sjømilitært nærvær i nord.¹⁹ Straks kanalen var åpen for trafikk, ble to jagere, to vaktfartøy og to ubåter overført fra Østersjøflåten og stasjonert i Murmansk. Dermed ble begrensningene i kanalens kapasitet demonstrert: For å unngå at jagerne stakk for dypt, måtte blant annet artilleriet fjernes på forhånd.²⁰ Den 1. juni 1933 ble Nordflotiljen, Severnaja vojennaja flotilija, formelt opprettet. Noen uker senere ble ytterligere én jager, én ubåt og et vaktfartøy overført gjennom den nyåpnede kanalen. I tillegg besto flotiljen av et antall minesveipere i form av ombygde fiskebåter.

De opprinnelige planene for marinebasen i Kolafjorden var tilpasset en styrke av begrenset omfang: Et planutkast fra 1932 tok utgangspunkt i en fredstidsoppsetting gruppert rundt fire jagere og til sammen 28 ubåter av forskjellig størrelse.²¹ Den midlertidige basen i Murmansk ble bygd for en styrke på to jagere, to ubåter, to bevokningsfartøyer i tillegg til minesveipere og hjelpefartøy.²² Den sjømilitære ledelsen var samtidig opptatt av å etablere den endelige marinebasen på et sted som ga muligheter for en senere utvidelse med tanke på flere og større fartøyer.²³ Det ser ut til at de endelige byggeplanene for anleggene ble vedtatt sommeren 1933 – og det hemmelige politiet OGPU²⁴ med dets nærmest ubegrensede tilgang på tvangsarbeidskraft fikk ansvaret for utførelsen.²⁵ Murmansk ble bygget ut til en midlertidig marinehavn, mens den nye permanente marinebasen ved Poljarnoje (ved det tidligere Aleksandrovsj/Katarinahavn, fra 1939 byen Poljarnyj) gradvis ble tatt i bruk i årene som fulgte.

De begrensede planene for utbyggingen av den nye flåteenheten ved Kolafjorden reflekterte at marinen fortsatt spilte en underordnet rolle i sovjetisk strategisk tenkning – og at Nordflotiljen ble lavere prioritert enn styrkene i Østersjøen, Stillehavet og Svartehavet. Til grunn for det opprinnelige byggeprogrammet for marinen under den andre femårsplanen 1933–1937 lå en begrenset sjømilitær målsetting: Marinen skulle sørge for «et sikkert (nadjozjnaja) og aktivt forsvar av USSRs sjøgrenser på de fire hovedkrigsteatrene (Østersjøen og Svartehavet, Fjerne Østen, Nord)». Det skulle i tillegg organiseres mindre styrker ved det Kaspiske hav og på elvene Amur og Dnepr. Den nordlige flotiljen skulle ha som oppgave å «[f]orsvare Murmansk og Arkhangelsk mot et angrep fra havet og mot et angrep med landgangstropper», samt «[m]otsette seg fiendens forsøk på å trenge gjennom

¹⁹ Av interne dokumenter fremgår det at det var en klar sammenheng mellom ferdigstillingen av kanalen og opprettelsen av den nye flåteavdelingen i nord. Kf. f.eks. RGAVMF, f. 1183, op. 3, d. 113, ll. 87–90, Vorosjilov til Rådet for arbeid og forsvar (*Sovet truda i oborony*), oktober 1932.

²⁰ Sommeren 1937 måtte mineleggeren «Murman», med 5,6 meter dypgående og 14 meter bredde ta omveien rundt Skandinavia for å slutte seg til Nordflåten i Kolafjorden. Kf. Alexander Hill: «The Birth of the Soviet Northern Fleet 1937–1942», s. 67–68.

²¹ RGAVMF, f. R-1483, op. 3, d. 113, ll. 68–75, «Operativno-taktitsjeskoje zadanije dlja bazy Morskikh sil severa v Kolskom zalive (Murmansk)», utkast, udatert, 1932.

²² RGAVMF, f. R-970, op. 2, d. 1, ll. 7–12, «Zadanije na stroitelstvo vremennoj bazy flota – v g. Murmanske (po planu 1933 goda)», signert 10. juni 1932.

²³ RGAVMF, f. R-970, op. 2, d. 1, ll. 116–118ob, «Akt vybora mesta dlja stroitelstva operatsionnoj bazy dlja Morskikh sil severa v rajone Murmanska», 7. august 1932.

²⁴ *Objedinjonnoje gosudarstvennoje upravlenie pri SNK SSSR*, dvs. «Det forente politiske direktorat ved USSRs Råd av folkekommissærer», navnet på det sovjetiske hemmelige politi 1923–1934.

²⁵ Kf. diverse materiale i RGAVMF, f. 1483, op. 1, d. 200.

Kvitsjøhalsen». Det var fortsatt Storbritannia som ble sett som den sannsynlige motstander. I den grad det var snakk om oppgaver utover det rene kystforsvar, skulle det nemlig rettes angrep på «fiendens (Englands) grunnleggende (osnovnyje) og viktigste forbindelseslinjer på havet.»²⁶ Det var ganske sikkert den planlagte styrken av ubåter som var tiltenkt denne mer ambisiøse oppgaven. Trening av slike fremskutte operasjoner med ubåter skal ha tatt til fra 1936.²⁷ Angrep på tyske maritime forbindelseslinjer inngikk som en del av Nordflåtens oppgaver under krigen 1941–45.

Det var likevel ikke bare behovet for å støtte opp om hærens forsvar av kystlinjen og en mulig oppgave med å forstyrre fiendens forbindelseslinjer vestover som lå bak opprettelsen av Nordflotiljen i 1933. Utbyggingen av de sjømilitære baseanleggene i Kolafjorden hang også sammen med ambisjonen å utvikle skipsfarten mellom det europeiske Russland, elveutløpene i Sibir og Stillehavet over den nordlige sjøruten, severnyj morskoy put, i vestlige tradisjon også omtalt som nordøstpassasjen. I 1932 gjennomførte isbryteren Sibirjakov den første gjennomseilingen av passasjen i løpet av én sesong. Blant annet på bakgrunn av denne bragden slo en skribent i det prestisjefylte amerikanske tidsskriftet *Foreign Affairs* i 1936 fast at verden sto ved begynnelsen av «a new phase of man's relations with the North»²⁸ – for øvrig en type utsagn som gjenfinnes i nærmest identisk form rundt år 2000 og tiårene som fulgte. Forfatteren, Bruce Hopper, var først og fremst opptatt av mulighetene som utviklingen av den nordlige sjøruten skapte for å utnytte Sibirs naturressurser. Samtidig mente han at den strategiske betydningen av Sovjetunionens arktiske politikk var «obvious».

I de følgende årene gjennomførte flere sovjetiske marinefartøyer den samme seilingen. Den offisielle sovjetiske fremstillingen av den nordlige sjørutens historie legger vekt på den militære betydningen av å utvikle de sjøverts forbindelseslinjene langs Sibirs nordkyst.²⁹ Fremveksten av det russiske militære nærværet i Nordvest-Russland må også ses på bakgrunn av den storstilte økonomiske utbyggingen av de samme områdene som tok til tidlig i 1930-årene – en utbygging som i stor grad var basert på en hensynsløs utnyttelse av tvangsarbeidere og tvangsforviste (blant annet forviste «kulakker» – spetspereselentsy). Blant annet ble det gjort store funn av mineralressurser på Kolahalvøya, mens det ble oppdaget oljekilder i Komi-regionen.

Fra 1934, altså da byggeprogrammet under den andre femårsplanen så vidt var kommet i gang, begynte Stalin å tenke i retning av en storslått oppbygging av en havgående marine. Revurderingen som fulgte, var muliggjort av den voldsomme ekspansjonen av den sovjetiske tungindustrien under de to første femårsplanene. Samtidig var de nye planene del av et internasjonalt mønster – flåteavtalen mellom Tyskland og Storbritannia fra juli 1935 ble etterfulgt av en massiv utbygging av stormaktens mariner. For Sovjetunionen var flåteavtalen av 1935 også viktig ved at britene fraskrev seg anledningen til marineoperasjoner i Østersjøen og dermed i realiteten ga Tyskland frie hender i dette havområdet. Nordområdene spilte fortsatt en underordnet rolle i sovjetisk strategisk tenkning. De reviderte byggeplanene som forelå våren 1936, tok utgangspunkt i at den nye marinen skulle ha sine hovedstyrker stasjonert i Østersjøen, Stillehavet og Svartehavet – marinestyrkene i nordvest ville fremstå som klart svakere enn de tre hovedflåtene. Som tidligere var det forsvaret av kystlinjen og

²⁶ RGAVMF, f. 1483, op. 1, d. 201, ll. 1ff, «Osnovnyje soobrazjenija», uklar dato, uklar signatur.

²⁷ Jürgen Rohwer og Mikhail S. Monakov: *Stalin's Ocean-Going Fleet. Soviet Naval Strategy and Shipbuilding Programmes 1935–1953*, London 2001, s. 71.

²⁸ Bruce Hopper: «Soviet Conquest of the Far North», i *Foreign Affairs*, 1936, s. 499.

²⁹ M.I. Belov: *Istorija otkrytija i osvojenija Severnogo morskogo puti*, bind III: *Sovetskoje arktitsjeskoje moreplavanije 1917–1932gg.*, Leningrad 1959, s. 409–410.

rollen som støttevåpen for hæren som ble sett som marinens sentrale oppgaver. Det nye var at disse oppgavene skulle løses med støtte fra tunge kryssere og slagskip – når de planlagte fartøyene en gang i fremtiden ble ferdigstilt.

Utbyggingsplanene som ble vedtatt i juni 1936, skulle resultere i en marine på 533 fartøyer. Med to av til sammen 24 slagskip og to av 15 kryssere ville Nordflotiljen fremstå som den klart svakeste av marinens enheter. I tråd med tendensen som hadde gjort seg gjeldende siden tidlig i 1930-årene, ville Stillehavsflåten være den sterkeste. Planen skulle gjennomføres på ti år og ville i hvert fall på papiret forvandle Sovjetunionen til en ledende sjømakt. Problemet var at flåten skulle splittes mellom fire uavhengige krigsteatre, og flåtestyrkene i nord i særdeleshet ville fortsatt fremstå som klart underlegne Royal Navy så vel som den tyske Kriegsmarine. Den nye havgående flåten ville heller ikke være utstyrt med hangarskip og ville derfor være avhengig av å operere innenfor rekkevidde av marinens landbaserte fly. Den økende vektleggingen av marinen i sovjetisk militær tenkning fikk sitt formelle uttrykk gjennom opprettelsen av et eget folkekommissariat for marinen³⁰ den 31. desember 1937.

Noen måneder før dette var det blitt vedtatt enda mer ambisiøse mål for utbyggingen av marinen. Fortsatt var det imidlertid Stillehavsflåten og Østersjøflåten som ble ansett som de viktigste. Flåteavdelingen i nord ble likevel tildelt noe større styrker enn i planen av 1936, og den nærmet seg nå Svartehavsflåten i tonnasje. Stillehavsflåten og Nordflåten ble også tildelt hver sitt hangarskip – et nytt element i sovjetiske flåteplaner – og det antallet jagere ble økt. Byggeprogrammet for slagskip ble noe redusert. Ifølge en revidert plan i 1938 skulle Nordflåten tildeles ytterligere tre kryssere, mens åtte nye jagere skulle overføres til Stillehavsflåten.³¹ Slagskipene som var på tegnebrettet i 1937, skulle kunne ta opp kampen mot alle eksisterende og planlagte typer krigsskip på det åpne hav.³² Den økende vektleggingen av nordområdene som et fremtidig krigsteater ble understreket ved at den nordlige flotiljen i mai 1937 fikk status som en av sovjetmarinens fire flåter under navnet Nordflåten, Severnyj Flot.³³

Fortsatt var det likevel forsvaret av landets kystlinje mot fiendtlige landgangsoperasjoner som var kjernen i marinens oppgaver. I tillegg til å støtte opp under hærens operasjoner skulle Nordflåten beskytte forbindelseslinjen mellom Sibir og Nordvest-Russland langs den nordlige sjøruten, sikre egne forbindelseslinjer til nøytrale land i vest, samt forstyrre fiendens forbindelseslinjer i Nord-Atlanteren.³⁴ Etter det tyske angrepet i juni 1941 viste det seg at forestillingene om hva som ville være marinens oppgaver i de ulike krigsteatrene, i liten grad slo til. I så måte var marinestyrkene i nord i noen grad et unntak – angrep på fiendens forsyningslinjer ble en viktig oppgave for de sovjetiske marinestyrkene i nord. Slike angrep var imidlertid begrenset til nærområdene til flåte- og flybasene i Murmansk-

³⁰ *Narodnyj komissariat Vojenno-morskogo flota*. Den sovjetiske regjeringens fulle navn var USSR's Råd av folkekommissærer – *Sovet narodnykh komissarov SSSR*, forkortet *SNK*. Hver folkekommissær, *narodnyj komissar* – forkortet *narkom* eller *Narkom*, ledet et *narodnyj komissariat*.

³¹ Nordflåten skulle få tilført 2 slagskip, ett hangarskip, 3 tunge kryssere, 4 lette kryssere, 38 jagere og 60 ubåter av forskjellig størrelse. Kf. Gunnar Åselius: «The Soviet Naval Theaters in Soviet Grand Strategy During the Interwar Period», s. 74.

³² RGVA, f. 35080, d. 4, ll. 4–30, Vorosjilovs foredrag om byggeprogrammet for marinen, august 1937.

³³ For flere detaljer om utbyggingen av Nordflåten frem til 1942, se Alexander Hill: «The Birth of the Soviet Northern Fleet 1937–1942», s. 65–82.

³⁴ M.S. Monakov: «Strategitsjeskije zadatsji VMF v poslednije 100 let», i *Morskij sbornik*, nr. 10/1996, s. 20.

området. Nordflåten deltok for eksempel ikke i eskorteringen av ishavskonvoiene utover den siste strekningen frem til Murmansk og Arkhangelsk.

Nordområdenes mer sentrale plass i trusselvurderingene ble avspeilet i sovjetiske analyser av Norges militærstrategiske stilling slik de særlig i 1936 og 1937 figurerte i sentrale sovjetiske presseorganer. Det var for øvrig klare likhetstrekk med de norske situasjonsvurderingene som ble utarbeidet på samme tid.³⁵ I omtalen av Norge ble det fokusert på Nord-Norge og den nordnorske atlantehavskysten. I likhet med den norske militære ledelsen mente man i Moskva at Tyskland ville ha nytte av fly- og marinebaser i Nord-Norge som utgangspunkt for angrep på skipstrafikken mellom vestmaktene og Sovjetunionen – et klart tegn på at forestillingen om en allianse med Storbritannia nå var i ferd med å endre grunnlaget for Sovjetunionens krigsplanlegging:

So zeigt er [der deutsche Faschismus] eine besondere Interesse für die Anlage von Unterseeboot- und Flugzeugstützpunkten in Nordnorwegen und an der norwegischen Westküste. Der deutsche Faschismus will hier nicht nur eine günstige Operationsbasis gegen England schaffen, die im vergangenen Weltkriege fehlte, sondern auch die nach Sperrung der Ostsee übrigbleibende Seeverbindung der Westmächte mit der Sowjetunion, an der norwegischen Küste vorbei nach Murmansk stören.

Også Narviks betydning som utskipningshavn for svensk jernmalm ble fremhevet sammen med Norges rolle som råvareeksportør.³⁶ Den økte interesse for Skandinavia kom blant annet til uttrykk ved at det ble etterspørsel etter opplysninger om norske og skandinaviske militære forhold. Våren 1938 måtte den ansvarlige avdelingssjefen i det sovjetiske folkekommissariatet for utenrikssaker, NKID,³⁷ innrømme at man «i det hele tatt» bare hadde sparsomme opplysninger om forsvaret i de skandinaviske land.³⁸ Det er mulig at de militære hadde et bedre etterretningsbilde enn diplomatene i utenrikskommissariatet. Bemerkningen gir likevel et hint om de skandinaviske landenes perifere plass i de militærstrategiske kalkylene som gjennomsyret sovjetisk utenrikspolitisk tankegang.

I kjølvannet av planene for utbyggingen av Nordflåten startet utviklingen av forsvaret av baseanleggene og jernbaneforbindelsen mellom Murmansk og det sentrale Russland. I 1936 ble det åpnet en flyplass ved Grjaznaja-bukta i Kolafjorden, og i årene etter ble flystyrkene i området bygget opp. I juni 1938 ga Generalstaben ordre om å sette i gang rekognosering med tanke på å bygge et system av permanente befestninger i området. Murmansk-området skulle gis status som «befestet område».³⁹ Anleggene skulle ferdigstilles i løpet av 1939. Befestningene skulle bestå av fire feltbefestninger som i den interne militære kategorien ble omtalt som «type III». «Type III»-anlegg ble bygget langs akser som ikke ble tillagt primær betydning, ved fremskutte avsnitt av egen frontlinje (ustupy) eller ved andre forsvarslinje (vtoroj esjelon).⁴⁰ En infanteridivisjon (planlagt som 104-ja osobaja⁴¹ strelkovaja divizija) skulle settes opp og stasjoneres i området. Avdelingen skulle være fullt oppsatt også i fredstid med en mannskapsstyrke på i overkant av 14.100 mann. Divisjonen skulle ha

³⁵ Se Sven G. Holtmark, *Fra periferi til krigsteater. Nordområdene i sovjetisk militær tenkning i mellomkrigstiden*, i serien *Forsvarsstudier*, 4/2003, s. 8ff.

³⁶ *Deutsche Zentral-Zeitung*, vår 1936, her sitert etter Riksarkivet, utenriksdepartementets arkiv, H 62 C 6/28, Urbye til utenriksdepartementet, 21. mai 1936. Samme poeng i E. Khmel'nitskaja: «Skandinavija kak ekonomitsjeskij i strategitsjeskij platsdarm», *Pravda*, 13. april 1937 og G. Malinin: «Proiski germanskogo fasjizma v skandinavskikh stranakh», *Krasnaja Zvezda*, 4. august 1937.

³⁷ *Narodnyj komissariat inostrannykh del* (til 1936 *Narodnyj komissariat po inostrannym delam*).

³⁸ AVPRF, f. 0116, op. 20, p. 120, d. 369, ll. 1–2, Bezjanov til Nikonov, 5. mai 1938.

³⁹ *Ukrepljonnyj rajon*, forkortet *ukreprajon*.

⁴⁰ RGVA, f. 25888, op. 3, d. 170, ll. 3–15, Vorosjilov og Sjaposjnikov til militærrådet i Leningrad militærdistrikt, 3. juli 1938.

⁴¹ Ordet *osobaja*, «særskilte», angir her trolig at divisjonen opprinnelig ble planlagt utenfor den vedtatte strukturen i RKKA. Dette endret seg åpenbart, og Divisjonen ble satt opp i Murmansk som en regulær berginfanteridivisjon våren og sommeren 1939, omgjort til 104. infanteridivisjon sommeren 1941.

som oppgave å styrke forsvaret av Murmansk og dekke Nordflåtens baseanlegg. Samtidig ble det besluttet at flystyrkene i Murmansk-området skulle utvides med ett jagerflyregiment og ett regiment bombefly. De nye avdelingene skulle være ferdig oppsatt i 1940.⁴²

Generalstaben var ikke fornøyd med resultatet av en inspeksjon som sommeren 1938 ble foretatt i området,⁴³ og byggingen av anleggene trakk åpenbart i langdrag. Året etter ble det foretatt nye rekognoseringer i terrenget. Befestningene som nå ble diskutert, skulle ha tre hovedoppgaver: dekke adkomstveiene over land til utløpet av Kolafjorden og havneanleggene ved Murmansk (åpenbart med tanke på et angrep fra finsk eller norsk territorium), forhindre at den sovjetiske delen av Fiskerhalvøya ble erobret, samt dekke oppmarsjen av egne styrker forut for et mulig fremstøt mot Petsamo. Tilsvarende skulle forsvarsverker som ble planlagt ved Kandalaksja innerst i Kvitsjøen, sperre adkomsten til Murmansk-banen. Det ble nå tatt sikte på at anleggene i Murmansk-området og Kandalaksja skulle stå ferdige i 1940.⁴⁴

For den sovjetiske marinen som helhet hadde nybyggingsprogrammet bare så vidt kommet i gang da krigen i Europa brøt ut i september 1939 – en slående parallell til situasjonen ved krigsutbruddet i 1914 da den russiske flåten hadde iverksatt en storstilt oppbygging etter katastrofen i Tsushimastredet i 1905. Etter krigsutbruddet ble byggeplanene for marinen for en stor del skrinlagt, og de tilgjengelige ressursene satt inn i en forsert utbygging av hæren og flyvåpenet. Deler av verftskapasiteten ble satt inn i produksjon av våpen og utstyr for Den røde armé. Konstruksjonen av store skip ble begrenset til å ferdigstille enkelte av prosjektene som allerede var igangsatt. Byggingen av jagere, ubåter og mindre fartøyer ble derimot påskyndet⁴⁵. Etter det tyske angrepet på Sovjetunionen i juni 1941 satte selve krigsutviklingen en stopper for byggingen av havgående tunge kampfartøyer: Viktige skipsverft i Østersjøen og Svartehavet kom under tysk kontroll, mens andre ble utsatt for ødeleggende bombeangrep. Alt i alt kom marinen til å spille en underordnet rolle i den sovjetiske krigsinnsatsen i andre verdenskrig. I tråd med de faktiske mulighetene, men også i tråd med de operasjonelle retningslinjene som fikk gjennomslag fra slutten av 1920-årene, var operasjonene med få unntak begrenset til kystområdene opp mot Sovjetunionens eget territorium.

I løpet av de siste årene før krigsutbruddet skjedde det likevel en betydelig utvidelse av de russiske sjøstridskreftene i nord. I 1937 fikk Nordflåten tilført fire middelsstore ubåter. En relativt sett betydelig styrking av flåtens kapasitet fant sted i 1939, da fire moderne jagere og til sammen 12 ubåter av forskjellige type ble overført fra Østersjøen.⁴⁶ Sommeren 1940 fulgte ytterligere én jager og to nye

⁴² RGVA, f. 25888, op. 3, d. 169, ll. 20–36, protokoll fra møte i militærrådet i RKKA den 22. juni 1938.

⁴³ RGVA, f. 25888, op. 3, d. 170, ll. 56–62, sjefen for generalstaben til Leningrad militærdistrikt, 28. september 1938. Resultatet fra rekognoseringen i 1938 med forslag til utbygging av faste anlegg, *ibid.*, d. 171, ll. 17–25.

⁴⁴ RGVA, f. 25888, op. 3, d. 173, ll. 14–15, stabssjefen og kommisæren i Leningrad militærdistrikt til sjefen for 104. infanteridivisjon, Sjtsjerbakov.

⁴⁵ Aleksandr V. Basov: «Der Bau der Seekriegsflotten der UdSSR vor dem Zweiten Weltkrieg – 1921 bis 1941», i Jürgen Rohwer (red.), *The Naval Arms Race 1930–1941*, Bonn 1991s. 128ff.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 127. Det er redegjort for oppbyggingen av de sovjetiske land-, sjø- og luftmilitære styrkene i nord frem til utbruddet av Vinterkrigen i A.V. Platonov (red.): *Sovetsko-Finljudskaja vojna 1939–1940. Bojevyje dejstvija na more, St. Petersburg 2002*, s. 174–177. Det dreier seg om et opptrykk av tobindsverket *Sovetsko-Finljudskaja vojna 1939–1940 gg. na more*, Moskva og Leningrad 1945 (bind 1), 1946 (bind 2). Verket ble utarbeidet 1945–1946 av den sovjetiske marinens historiske kommisjon, og det er grunn til å tro at boken gir et dekkende bilde av den sovjetiske situasjonsoppfatningen ved tidspunktet for starten på Vinterkrigen. I fotnotene som følger er det dels henvisninger til Platonovs nyutgave fra 2002, dels til bind 2 i den opprinnelige utgaven som er tilgjengelig bl.a. i RGAVMFs lesesal.

store ubåter.⁴⁷ Ved tiden for det tyske angrepet på Sovjetunionen i juni 1941 besto Nordflåten av 15 ubåter, åtte jagere (fem nye av Gnevnyj-klassen, tre av eldre type), i overkant av 20 minesveipere, et antall vaktbåter og hjelpefartøy av forskjellig størrelse og type samt 116 fly. Av disse var rundt halvparten foreldede sjøfly. Til sammenligning besto Østersjøflåten av to slagskip, to kryssere, 21 jagere, 69 ubåter, 48 torpedobåter og 656 fly – i hvert fall på papiret en langt mer slagkraftig styrke.⁴⁸

Nordflåten var neppe i stand til å gjøre seg effektiv nytte av fartøyene den var blitt tildelt i årene før krigsutbruddet. Da Arsenij G. Golovko⁴⁹ overtok som Nordflåtens sjef i august 1940, kunne han raskt slå fast at flere av fartøyene var ute av drift på grunn av tekniske problemer eller manglende vedlikehold. Mannskapene var preget av mangelfull opplæring.⁵⁰ Noen uker senere fikk Golovko besøk av folkekommissæren for marinen N.G. Kuznetsov.⁵¹ Kuznetsov ble slått av misforholdet mellom de enorme åpne havområdene og Nordflåtens beskjedne ressurser. Ved hovedbasen ved Poljarnoje var alt han fant «en til to kaier og noen hus og kaserner» (odin-dva pritsjala da neskolko domov i kazarm).⁵²

Så sent som i mai 1941 skal en inspeksjonsgruppe fra folkekommissariatet for marinen ha slått fast at Nordflåten ikke var kampdyktig. I de følgende ukene gjorde Golovko etter eget utsagn det han kunne for å forberede Nordflåten på å møte det forventede tyske angrepet.⁵³ Da angrepet kom den 22. juni skal hovedbasen ved Poljarnoje ha vært 75 prosent fullført. Øvrige baseanlegg, blant annet ved Molotovsk (nåværende Severodvinsk) var under bygging. Byggingen av anleggene i Vajenga (Severomorsk) var satt i gang i 1940. Det fantes tre flyplasser, hvorav én for flåtens flystyrker. Det skal i stor grad ha vært de manglende baseanleggene som forhindret at det i den siste førkrigstiden ble overført flere skip fra Østersjøflåten enn det faktisk ble.⁵⁴

Selv om folkekommissær Kuznetsov på denne tiden etter eget utsagn i økende grad var opptatt av trusselen fra Tyskland, regnet han ikke med at tyskerne ville forsøke seg på omfattende sjømilitære operasjoner i nord. Det han angivelig drøftet med Golovko, var derfor spørsmålet om forsvaret av kyststripen, først og fremst Kolafjorden.⁵⁵ Det var da også dette som i stor grad ble Nordflåtens faktiske oppgave i krigsårene som fulgte. Også i nord kom den sovjetiske marinen i all hovedsak til å operere i kystnære farvann. Det var vestallierte krigsskip som eskorterte konvoiene med våpen og forsyninger over de åpne havområdene til Murmansk og Arkhangelsk. Unntaket var ubåt- og flyoperasjoner mot tyske transportskip og i noen grad mot tyske kampfartøyer.

⁴⁷ For en redegjørelse for ytterligere detaljer, se I.A. Kozlov og V.S. Sjlomin: *Krasnoznamennyj Severnyj flot*.

⁴⁸ Tallene for oppsetningen til Nordflåten og Østersjøflåten i juni 1941 er hentet fra *Vojennyj entsiklopeditsjeskij slovar*, Moskva 1986 og *Bojevoj put Sovetskogo Vojenno-Morskogo Flota*, Moskva 1988, s. 178. Se også tabellarisk oversikt over militære enheter og deres oppsetninger i nevnes Pavel V. Fjodorov, *Severnyj vektor v rossijskoj istorii: tsentr i Kolskoje Zapoljare v XVI–XX vv.*, Murmansk 2009, og Denis Gennadjevitsj Semjonov, «Istorija voennogo stroitelstva na Murmane. Mart 1920–ijun 1941», kandidatoppgave, Arkhangelsk 2012, s. 191ff. Pavel V. Petrov har supplert med ytterligere detaljer. Se også nedenfor, note 115.

⁴⁹ Arsenij Grigorjevitsj Golovko, 1906–1962, ledet Nordflåten fra juli 1940 til 1946, hadde senere en rekke høye stillinger i den sovjetiske marinen.

⁵⁰ A.G. Golovko: *Vmeste s flotom*, Moskva 1960, s. 5–13.

⁵¹ Nikolaj Gerazimovitsj Kuznetsov, 1904–1974, folkekommissær for marinen fra 29. april 1939 til februar 1946.

⁵² N.G. Kuznetsov: *Nakanune*, annen og reviderte utgave, Moskva 1969, s. 293–294.

⁵³ A.G. Golovko: *Vmeste s flotom*, s. 5–13.

⁵⁴ N.G. Kuznetsov: *Nakanune*, s. 294–295; M. Monakov: «Zatsjem Stalin stroil okeanskij flot?», i *Morskoj sbornik*, nr. 12/1998, s. 77.

⁵⁵ N.G. Kuznetsov: *Nakanune*, s. 294.

Marsjall Georgij K. Zjukov⁵⁶ bemerket i ettertid at Stalin og den sjømilitære ledelsen begikk en alvorlig feil ved at de ikke innså betydningen av Nordflåten, som dermed ikke var forberedt til den rollen den faktisk kom til å spille under verdenskrigen.⁵⁷ Tilsvarende skrev Kuznetsov i sine erindringer, at den egentlige årsaken til Nordflåtens relative svakhet var at man ikke til fulle hadde forstått det nordlige krigsteatrets virkelige betydning. Resultatet av førkrigstidens prioriteringer ble en paradoksal situasjon: «[...] under krigen var det i særlig grad i nord at det var behov for jagere, ubåter og torpedobåter. Men der var det for lite av dem, samtidig som mange fartøyer ble tvunget til å ligge uvirksomme ved Leningrad.»⁵⁸

Men det var ikke bare prioriteringen mellom de ulike flåtene som var et grunnleggende problem. Et gjennomgående tema i Kuznetsovs erindringer om tiden som folkekommissær for marinen fra våren 1939 er hvordan marinespørsmålene ble sett på som perifere og underordnede i forhold til behovene til, og betydningen av, de andre forsvarsgrenene – hæren og flyvåpenet. Blant annet ble Kuznetsov angivelig ikke holdt orientert om den øverste statsledelsens vurdering av det allmenne trusselbildet. Da han mot slutten av 1940 forhørte seg om hvordan ledelsen så på muligheten av krig med Tyskland, slik at marinen kunne treffe passende tiltak, skal Stalin ha svart: «Så snart det er nødvendig, vil De vil få alle nødvendige instruksjoner.»⁵⁹ Slike utsagn i et erindringsverk kan selvsagt være en bevisst eller ubevisst omskriving av de faktiske forhold med tanke på å forsvare forfatterens eget ettermæle. Det var likevel ingen tvil om at marinen i en krigssituasjon skulle være underordnet hæren. Det var trolig også riktig som Kuznetsov skriver, at han før krigsutbruddet var avhengig av kontakten med folkekommissariatet for forsvaret for å skaffe seg et bilde av den øverste ledelsens tanker og planer.⁶⁰ Kuznetsov opplevde at den øverste militære ledelsen ofret lite oppmerksomhet på marinespørsmål. Dette gjaldt for Semjon K. Timosjenko, som overtok som folkekommissær for forsvaret etter Vinterkrigen med Finland.⁶¹ Også Georgij K. Zjukov, som overtok som sjef for Generalstaben etter Kirill A. Meretskov⁶² den 1. februar 1941, skal ha vært «svært uvillig» til å sette seg inn i marinespørsmål.⁶³

I Norge hadde den militære ledelsen en god forståelse av situasjonen i de sovjetiske områdene på andre siden av den finske korridoren til Petsamo: I årene før krigsutbruddet i 1939 var man fullt på det rene med at det ikke hadde funnet sted noen storstilt utbygging av de sovjetiske sjø- og landstridskreftene i nord siden Nordflotiljen ble opprettet i 1933. Det ble langt på vei tatt for gitt at Nordflåten var tiltenkt rent defensive oppgaver. Ved slutten av 1938 regnet den norske admiralstaben med at Nordflåten besto av to eller tre jagere, en håndfull torpedobåter, og et lite antall ubåter. I tillegg, mente man, fantes et par isbrytere og en del hjelpeskip⁶⁴ – alt i alt en god oppsummering av

⁵⁶ Georgij Konstantinovitsj Zjukov, 1896–1974, var sjef for generalstaben juni-juli 1941, hadde deretter rekke sentrale roller under krigen. Stedfortreder for Stalin som øverstkommanderende fra august 1942.

⁵⁷ Marsjall G.K. Zjukov: *Vospominanija i razmysljenija*, ny og utvidet utgave, bind I, Moskva 1992, s. 337.

⁵⁸ N.G. Kuznetsov: *Nakanune*, s. 294–295.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 299.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 327.

⁶¹ Semjon Konstantinovitsj Timosjenko, 1895–1970, folkekommissær for forsvaret fra mars 1940 til juli 1941, hadde deretter en rekke fremtredende roller under krigen.

⁶² Kirill Afasievitsj Meretskov, 1897–1968, sjef for generalstaben august 1940–januar 1941, var senere bl.a. sjef for Karelske front fra februar 1944, og dermed ansvarlig for blant annet Petsamo-Kirkenes-operasjonen i oktober-november 1944 og frigjøringen av Øst-Finnmark.

⁶³ N.G. Kuznetsov: *Nakanune*, s. 328.

⁶⁴ Opplysningene er hentet fra «Admiralstabens marineoversikt 1938».

den faktiske situasjonen til tross for de stadig mer storstilte sovjetiske utbyggingsplanene de siste årene før krigen.

På dette tidspunktet var Tyskland etter alt å dømme i ferd med å overta Storbritannias tradisjonelle rolle som den mest sannsynlige og sterkeste sjømilitære motstanderen i de sovjetiske krigsscenariene. Begivenhetene som fulgte etter den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten og den hemmelige tilleggsprotokollen av 23. august 1939, endret også dette bildet. Etter utbruddet av Vinterkrigen og under trusselen om at vestmaktene ville gripe direkte inn i krigen på finsk side, kom Storbritannia igjen i forgrunnen i de sovjetiske trusselbildene og i sovjetisk retorikk. Med Østersjøen sperret for allierte skip, var det klart at en vestlig intervensjon til støtte for Finland ville måtte finne sted i nord, mot Petsamo (som ble inntatt av sovjetiske styrker helt i starten av krigen) eller gjennom norsk og kanskje også svensk område. Den truende konfrontasjonen mellom Sovjetunionen og Storbritannia ville dermed kunne trekke også Norge (og Sverige) inn i storkrigen. Planene for en vestlig intervensjon var i ferd med å bli satt ut i livet da Vinterkrigen tok slutt med den finsk-sovjetiske fredsavtalen av 12. mars 1940 og avslutningen av kamphandlingen dagen etter.⁶⁵

For den norske regjeringen innebar Vinterkrigen i første rekke en utenrikspolitisk balansegang: Folkerettens nøytralitetsregler og ønsket om ikke å provosere Sovjetunionen måtte avveies mot behovet for å la sympatien for Finlands sak komme til uttrykk gjennom handling.⁶⁶ Men også rent militært ble situasjonen oppfattet som truende. Før og etter utbruddet av Vinterkrigen dukket det gjentatte ganger opp rykter om at det forelå sovjetiske, eller felles tysk-sovjetiske, planer mot Nord-Norge.⁶⁷ Polens skjebne etter Molotov-Ribbentrop-pakten spøkte i bakgrunnen. Den 9. desember 1939 drøftet Stortingets utenrikskomité meldinger som var kommet inn, om at det forelå tysk-sovjetiske planer rettet mot Finnmark. Fra norske utenriksstasjoner var det tidligere kommet flere innberetninger som refererte til liknende rykter, uten at det ser ut til at disse var blitt tillagt særlig vekt i utenriksdepartementet. Blant annet hadde legasjonen i Moskva allerede i 1938 sendt advarsler om at det kunne foreligge sovjetiske angrepsplaner mot Nord-Norge. Etter utbruddet av Vinterkrigen advarte den nytiltrådte norske sendemannen i Moskva, Einar Maseng, om at Sovjetunionen og Tyskland kunne bli enige om en militær aksjon mot «Nord-Norges kyst».⁶⁸

Ryktene og meldingene høsten 1939, Sovjetunionens angrep på Finland og usikkerheten om storkrigens videre utvikling førte til at den norske regjeringen iverksatte en styrking av den militære beredskapen langs grensen mot Finland i Øst-Finnmark.⁶⁹ Tidligere analyser av trusselen mot Nord-

⁶⁵ For en kortfattet redegjørelse for de allierte planene, se Patrick Salmon: «Fra myte til historie. Den britiske 'invasjonen' av Norge i 1940 som problem i det norsk-britiske forholdet i etterkrigstiden», i Sven G. Holtsmark, Helge Ø. Pharo, Rolf Tamnes (red.): *Motstrøms. Olav Riste og norsk internasjonal historieskrivning*, Oslo 2003, s. 218–256.

⁶⁶ Kf. Tom Kristiansen: «En mellomposisjon? Vinterkrigen og norsk sikkerhetspolitikk», i Vladislav Ivanovitsj Goldin og Jens Petter Nielsen: *Frykt og forventning. Russland og Norge i det 20. århundre*, Arkhangelsk 1996, s. 162–198.

⁶⁷ For et ironiserende samtidig blikk på krigsfrykten i Skandinavia i siste del av 1930-årene men før utbruddet av verdenskrigen og Vinterkrigen, se George Soloveytchik, «Fears and Realities in Scandinavia», i *International Affairs*, Vol. 16, No. 6 (November 1937), s. 894–919. Det var langt på vei alarmistene i Skandinavia som fikk rett, mens Soloveytchik ikke forutså det som skulle komme.

⁶⁸ Maseng til UD, 11. desember 1939, gjengitt i Sven G. Holtsmark (red.): *Norge og Sovjetunionen 1917–1955*, Oslo 1995, dokument 209, s. 269.

⁶⁹ For detaljer, se Otto H. Munthe-Kaas: *Norges grensevakt i Nordøst fra 1918 til 1963*, Oslo 1964, s. 89–106.

Beredskapstiltakene i Finnmark har fått enkelte skribenter og historikere, blant dem Lars Borgersrud, til å anklage regjeringen for å la seg lede av antisovjetiske følelser til å konsentrere oppmerksomheten mot Sovjetunionen, mens trusselen fra Tyskland angivelig ble undervurdert. Kf. Lars Borgersrud: «Nøytralitet i endring: Den profinske politikk 1939–40», i *Internasjonal politikk*, nr. 3/1996, s. 359–392. Det er imidlertid viktig å være klar over at etter utbruddet av krigen

Norge under en stormaktskrig hadde tatt utgangspunkt i en krig mellom Sovjetunionen og Tyskland, med vestmaktene som enten nøytrale eller Sovjetunionens allierte.⁷⁰ Nå begynte man å ane konturene av en langt mer truende konstellasjon, nemlig en faktisk allianse mellom de to store totalitære maktene i Europa.

Norske holdninger til Sovjetunionen under Vinterkrigen var preget av en dyp moralsk indignasjon som gikk sammen med frykten for at også Norge var truet. I sine dagboksnotater fra begynnelsen av desember ga statsminister Johan Nygaardsvold uttrykk for følelser han ganske sikkert delte med mange andre. Nygaardsvolds tanker gir også et varsel om en problemstilling som vendte tilbake med full tyngde med fremveksten av den kalde krigen knapt ti år senere: Forakten for de norske kommunistene som Moskvas lydige redskap:

Beretningene fra Finland høres forfærdelig (sic) ut, men enda forsvarer kommunistene både Russlands meningsløse overfald på en liten nasjon, og luftbombardementet på Finlands åpne byer og nedskytning av den civile befolkning. Holde oss utenfor krigen, ja. Når jeg ser på hvilken måte de russiske banditter optrær så frygter jeg for at det blir vår tur når de har trampet Finland under føtterne.⁷¹

Også utenriksminister Halvdan Koht fryktet at angrepet på Finland kunne være innledningen til en videre sovjetisk ekspansjon på nordkalotten. Kohts bekymring kom til uttrykk ved flere anledninger. Blant annet ba han den amerikanske regjeringen om å gjøre sitt for å hindre at Sovjetunionen reiste krav på deler av norsk territorium. Han var også opptatt av at sovjetregjeringen under de finsk-sovjetiske forhandlingene hadde gjort krav på den vestlige delen av Fiskerhalvøya. Han kunne ikke se at dette kravet kunne begrunnes i defensive behov.⁷² Utenriksministerens engstelse ble fanget opp i Moskva. I slutten av oktober rapporterte den sovjetiske sendemannen i Oslo, Viktor A. Plotnikov, til NKID at Koht under en lukket orientering for pressen hadde sagt at om Finland godtok de sovjetiske kravene, kunne man ikke utelukke at Sovjetunionen ville reise krav rettet mot Nord-Norge.⁷³

Om det kunne være ulike fortolkninger av bakgrunnen for Sovjetunionens angrep på Finland og om landets videre ambisjoner på nordkalotten, var få i tvil om hva som ville være de sannsynlige følgene for Norge av et sammenstøt mellom de vestallierte og Sovjetunionen i nord. Da den britiske og franske regjeringen undersøkte underhånden hvordan Norge ville reagere på en henvendelse om å tillate transitt av allierte tropper til Finland gjennom norsk territorium, opplevde Koht situasjonen som svært krevende. Om regjeringen godtok et slikt krav fra vestmaktene, «så får Russland plent same grunnen til å krevja flåtehamner i Noreg som det hadde til same kravet mot Finland. [...] Da har vi Russland over oss så snart det har makt til det.» Om regjeringen sa nei til gjennommarsj, ville sannsynligheten av et sovjetisk fremstøt bli mindre. Til gjengjeld ville vestmaktene da trolig være

mellom Sovjetunionen og Finland var Norge som nøytral nasjon i henhold til folkerettens nøytralitetsregler *forpliktet* til å sette opp et troverdig nøytralitetsvern langs grensen til Finland.

⁷⁰ Se Sven G. Holtsmark, «Nord-Norge, Sovjetunionen og norske trusseloppfatninger 1918–1945», i Fredrik Fagertun, Jan Eivind Myhre & Teemu Ryymin (red.): *Det farefulle nord. Trusler og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år*, Universitetet i Tromsø 2001.

⁷¹ Harald Berntsen (red.): *Johan Nygaardsvold. Dagbøker 1918–48 og utvalgte brev og papirer 1916–52*, Oslo 1998, s. 114, innførsel 3. desember 1939.

⁷² Odd-Bjørn Fure: *Mellomkrigstid 1920–1940*, bind 3 i *Norsk utenrikspolitikk historie*, Oslo 1996, s. 326–327.

⁷³ AVPRF, f. 059, op. 1, p. 301, d. 2085, l. 104, Plotnikovs telegram til NKID, 30. oktober 1939 (avskrift av original).

mindre villige til å komme til Norges hjelp om Sovjetunionen likevel skulle komme med krav på norsk territorium.⁷⁴

Der ser ut til at Kohts og regjeringens frykt for en sovjetisk ekspansjon inn i Norge avtok da krigen mellom Finland og Sovjetunionen trakk i langdrag etter den vellykkede finske motstanden mot de første sovjetiske angrepene på hovedfronten på Det karelske nes. Da britene i begynnelsen av mars varslet at regjeringene i Oslo og Stockholm snart ville bli bedt om å tillate gjennommarsj for unnsetningstropper til Finland, fattet regjeringen vedtak om å avslå en slik forespørsel. På den annen side er det liten tvil om at begivenhetene fra sommeren 1939 og frem til kamphandlingene mellom Sovjetunionen og Finland tok slutt den 13. mars 1940,⁷⁵ også for en realpolitiker som Halvdan Koht bidro til å utdype en allerede eksisterende følelse av usikkerhet om Sovjetunionens hensikter overfor Norge i nord. Rykter og meldinger om russiske ekspansjonsplaner dukket senere opp som lik i lasten, både etter det tyske angrepet på Norge og ved andre anledninger når forholdet til Sovjetunionen kom i fokus.

Spørsmålet om Norges plass i sovjetiske militære planer før, under og etter Vinterkrigen gjelder egentlig to ulike forhold: Én sak er hvorvidt det forelå planer om å la Den røde armé rykke videre inn i Norge etter det som Stalin åpenbart trodde skulle bli en rask og fullstendig seier over Finland, altså om et angrep også på Norge inngikk i de opprinnelige planene for krigen mot Finland. Det andre forholdet dreier seg om hva som ville vært Sovjetunionens reaksjon om en alliert intervensjon var blitt gjennomført med utgangspunkt i norsk territorium, slik det faktisk var forutsatt i de allierte planene som ble diskutert i ukene frem mot den finsk-sovjetiske fredsavtalen.

Når det gjelder det første spørsmålet, er det ikke tidligere fremkommet sovjetisk materiale som bekrefter at det var grunnlag for nordmennenes frykt for at Sovjetunionen hadde planer om å rykke inn i Norge etter en rask seier over Finland eller om Finland hadde godtatt de opprinnelige sovjetiske kravene. Flere forhold peker i realiteten i motsatt retning. Det er vist ovenfor hvordan marinen i nord og Murmansk-området, eller nordområdene i det hele tatt, ikke hadde noen sentral plass i sovjetisk militærstrategisk tenkning i mellomkrigstiden. Dermed er det vanskelig å se noen rasjonell grunn til at Sovjetunionen skulle ønske å legge under seg norsk territorium i dette området – med de storpolitiske omkostninger en slik operasjon nødvendigvis ville innebære. Dokumentene følger etter denne innledningen, synes å bekrefte dette bildet: Under Vinterkrigen hadde både land- og marinestyrkene hadde klar ordre om å unngå enhver form for krenking av norsk området.

Det samme gjør formuleringen av de sovjetiske kravene overfor Finland forut for og ved avslutningen av krigen: I den grad behovet for å skape økt sikkerhet for anleggene ved Kolafjorden ble følt som påtrengende i Moskva, ville det vært et naturlig første skritt å kreve at Petsamo og den finske korridoren frem til Barentshavet ble avstått til Sovjetunionen. Noe slikt krav ble ikke fremmet under de finsk-sovjetiske kontaktene som tok til i 1938 og som kulminerte med forhandlingene i oktober-november 1939 forut for det sovjetiske angrepet 30. november. Ved starten av krigen satte Sovjetunionen inn overlegne styrker (to infanteridivisjoner) for å sikre en rask erobring av den finske delen av Fiskerhalvøya og Petsamo-området. I tidligere litteratur er det angitt at hensikten var å frata

⁷⁴ Kohts notat av 24. desember 1939, gjengitt i Sven G. Holtsmark (red.): *Norge og Sovjetunionen 1917–1955*, dokument nr. 213, s. 273–274.

⁷⁵ Fredsavtalen ble undertegnet den 12. mars, med virkning fra kl. 12 (Leningrad-tid) dagen etter.

Finland muligheten for å motta forsyninger fra vestmaktene sjøveien gjennom Nordishavet.⁷⁶ Dokumentene som følger, bekrefter dette.

Behandlingen av Petsamo-spørsmålet i 1939 har klare likhetstrekk med situasjonen forut for fredsavtalen mellom den russiske sovjetrepublikken og Finland i 1920. Forslag om å kreve at området ble avstått til Sovjetunionen var den gang fremme i den interne sovjetiske saksbehandlingen, men var ikke med da de endelige kravene ble lagt frem overfor Finland. Det samme gjentok seg i forbindelse med Vinterkrigen: Forut for forhandlingene høsten 1939 fikk Molotov utarbeidet et maksimumsprogram og et minimumsprogram. Maksimumsprogrammet gikk blant annet ut på at hele Petsamo-området skulle avstås til Sovjetunionen. Minimumskravet var i nord begrenset til den finske delen av Fiskerhalvøya, altså slik at hele halvøya (på russisk Rybatsjij polustrov og Srednij poluostrov, Fiskerhalvøya og Mellomhalvøya) ville bli sovjetisk territorium.⁷⁷ Ønsket om å bedre Sovjetunionens militære kontroll over området kom frem i flere sammenhenger: Det første utkastet til en sovjetisk-finsk gjensidig støtteavtale, utarbeidet forut for eller under forhandlingene høsten 1939, hadde med en bestemmelse om at Sovjetunionen skulle ha rett til å anlegge en marinebase i Petsamo-bukta og kystartilleristillinger på «den finske kysten av Barentshavet» og baser for hær- og luftstyrker i finsk Lappland. Det var imidlertid ikke snakk om landavståelser i disse områdene – Sovjetunionen skulle betale leie for områdene som ble tatt i bruk til baseanlegg.⁷⁸

I sine kontakter med svenskene under Vinterkrigen gjorde den sovjetiske regjeringen det klart at den var villig til å gi Petsamo tilbake til Finland som del av en fredsavtale.⁷⁹ Det kan likevel virke som beslutningstakerne i Moskva i løpet av krigen ble stadig mer oppmerksomme på betydningen av å sikre baseområdene i nord og jernbanen frem til Murmansk. I møtet med den finske forhandlingsdelegasjonen i Moskva den 8. mars 1940 antydte Molotov en økende sovjetisk interesse for sikkerhetsproblemene i nord – en ikke-så-subtil henvisning til Stalin. I tillegg til spørsmålet om å bedre Leningrads stilling gjennom landavståelser og baserettigheter ved Finskebukta var den sovjetiske regjeringen opptatt av å bedre sikkerheten til Murmansk og jernbaneforbindelsen mellom Murmansk og Leningrad. Sovjetunionen krevde derfor grenseendringer slik at avstanden fra grensen til jernbanen skulle være minst 130–150 kilometer. Kravet i nord var likevel det samme som var blitt fremmet høsten 1939: Forskyvning av grensen på Rybatsjij- og Srednij-halvøyene, mens Petsamo skulle forbli finsk.⁸⁰ Et par dager senere understreket Molotov at det eneste Sovjetunionen var opptatt var «sikkerheten til Leningrad og Murmansk-banen».

I slutfasen av forhandlingene ble Petsamo-spørsmålet igjen trukket frem for å presse finnene til å godta de sovjetiske kravene. Den 12. mars, altså samme dag som fredsavtalen ble undertegnet i Moskva, gjorde Molotov det klart at finske forsøk på å forhale forhandlingene kunne føre til at han ville kreve at hele Petsamo-området ble avstått til Sovjetunionen. «Ledende medlemmer av den

⁷⁶ Se for eksempel E.A. Akimova: «Problema Petsamo v Sovetsko-Finljandskikh otnosjenijakh v gody Vtoroj mirovoj vojny», i Timo Vihavainen, E.N.Kalsjtsjikov og S.B. Koreneva (red.): *Rossija i Finljandija v XVIII–XX vv. Spetsifika granitsy*, St. Petersburg 1999, s. 255–56.

⁷⁷ AVPRF, f. 06, op. 2, p. 25, d. 318, ll. 3–4, notat for Molotov, med Kozyrevs og en uklar signatur (Derevjanskij?).

⁷⁸ AVPRF, f. 06, op. 1, p. 18, d. 194, ll. 8–15, første utkast til finsk-sovjetisk bistandspakt, med Sobolevs og en uklar signatur. Dokumentene som er omtalt i dette avsnittet er drøftet flere steder i russisk og finsk litteratur, kf. for eksempel Ohto Manninen og N.I. Barysjnikov: «Peregovory o senju 1939 goda», i Oli Vehviläinen og O.A. Rzesjevskij (red.): *Zimnjaja vojna 1939–1940. Kniga 1. Polititsjeskaja istorija*, Moskva, 1999, s. 119–121.

⁷⁹ AVPRF, f. 06, op. 2, p. 25, d. 318, ll. 22–24, Molotovs samtale med Assarsson den 20. februar 1940.

⁸⁰ AVPRF, f. 06, op. 2, p. 25, d. 318, ll. 45–50, Molotovs møte med den finske delegasjonen den 8. mars 1940.

sovjetiske regjeringen» (igjen en dårlig skjult hentydning til Stalin), hevdet Molotov, var kommet til at det var feil å gi Petsamo tilbake til Finland. Han la til at dette var et syn som var særlig utbredt blant sovjetiske militære – muligens en riktig observasjon.⁸¹ Sluttresultatet i nord ble likevel at hele Fiskerhalvøya og Mellomhalvøya ble sovjetisk territorium, Petsamo forble finsk, samtidig som begrensningene i fredsavtalen av 1920 på finsk militært nærvær i området ble videreført.⁸² På samme måte som i 1920 ble et militært begrunnet ønske om å presse Finland tilbake fra Barentshavet og skape økt sikkerhet for Kolafjorden åpenbart sett som mindre viktig enn å sikre avgjørende landevinninger på Det karelske nes. Det skal også ha vært en oppfatning i Moskva at sovjetisk imøtekommenhet i Petsamo-spørsmålet ville bli lagt merke til og verdsatt i Norge.⁸³ Molotovs dulgte trussel om at Sovjetunionen kunne kreve Petsamo tilbake, dukket for øvrig opp under de finsk-sovjetiske samtalene sommeren og høsten 1940 om nikkelgruvene ved Petsamo.⁸⁴

Etter at Sovjetunionen i juni 1941 kom med på de alliertes side i storkrigen mot Tyskland, ble betydningen av Murmansk og jernbaneforbindelsen sørover demonstrert – slik det var skjedd under krigen 1914–1918. I tillegg var et nytt element kommet til: nikkelgruvene og bearbeidingsanleggene ved det nåværende Nikel rett over grensen fra Norge.⁸⁵ Etter den finsk-sovjetiske «fortsettelseskrigen» 1941–1944⁸⁶ var det da også slutt på den sovjetiske ettergivenheten i nord: Som en del av fredsavtalen i 1944 måtte Finland avstå Petsamo-området til Sovjetunionen.

Det er altså lite som tyder på at det forelå noen intensjon om å rykke videre inn i Norge da planene for krigen mot Finland ble utarbeidet frem til angrepet 30. november 1939. Dermed gjenstår det andre spørsmålet som ble stilt ovenfor – hvordan ville sovjetregjeringen reagert om vestlige tropper var blitt overført til Finland over norsk og svensk territorium, slik det forelå planer om, eller hvis Kirkenes var blitt benyttet som mottakshavn for allierte tropper eller forsyninger av våpen og utstyr? Også dette siste var en mulighet som inngikk i den sovjetiske krigsplanleggingen. Etter å ha erobret Petsamo-området fra finnene skulle 14. armé bite seg fast i området og slik forhindre at tropper eller materiell til Finland ble overført over Petsamo eller «den norske havnen Kirkenes».⁸⁷ Det samme fremgår av dokumentene som følger.

Norges (og Sveriges) situasjon ble vinteren 1940 tatt opp i samtaler i London mellom det britiske Foreign Office og den sovjetiske ambassadøren i London, Ivan M. Majskij.⁸⁸ Utgangspunktet var et britisk utspill om å «begrense» spenningen i det sovjetisk-britiske forholdet som følge av

⁸¹ AVPRF, f. 06, op. 2, p. 25, d. 318, ll. 75–78, Molotovs møte med den finske delegasjonen den 12. mars 1940.

⁸² Russisk tekst til avtalen av 12. mars 1940 i *Dokumenty vnjesnej politiki SSSR*, bind XIII, kniga (bok) 1, Moskva 1995, s. 140–144. De dreier seg om den offisielle samlingen av sovjetiske utenrikspolitiske dokumenter, hittil ført frem til 1943.

⁸³ For en tilsvarende fortolkning, se f.eks. N.I. Barysjnikov: «Problema Petsamo v sovetsko-finljandskikh odnosjenijakh (1939–1944gg.)», i M.N. Suprun (red.): *Vojna v Arktike (1939–1945gg.)*, St. Petersburg 2001, s. 22–32.

⁸⁴ AVPRF, f. 06, op. 2, p. 25, d. 316, ll. 69–72, Molotovs samtale med Paasikivi den 3. desember 1940. Mer om dette i Lars Rowe, *Industry, War and Stalin's Battle for Resources*, London and New York: I.B. Tauris (utgis høsten 2020), s. 46–49.

⁸⁵ Se Lars Rowe, op.cit.

⁸⁶ I finsk historiografi antyder uttrykket «fortsettelseskrigen» et syn på den finsk-sovjetiske krigen 1941–1944 som underspiller hvordan krigen fra finsk side planlegges som del tyskernes kommende krig mot Sovjetunionen og dessuten i sin målsetting går utover å gjenopprette grensene fra 1939. Uttrykket brukes av oss rent beskrivende som en velkjent betegnelse på denne fasen av den finsk-sovjetiske konflikten.

⁸⁷ LVO-sjefens innberetning til folkekommissæren for forsvaret, 29. oktober 1939. Forholdet er også nevnt i andre ordrer og direktiver. Kf. V.A. Zolotarjov (red V.A. Zolotarjov (red.): *Tajny i uroki zimnej vojny 1939–1940. Po dokumentam rassekretsjennykh arkhivov*, St.Petersburg 2000, s. 53–61.

⁸⁸ AVPRF, f. 069, op. 24, p. 68, d. 7, ll. 16–35, Majskijs referat fra samtaler 30. januar–4. mars 1940, datert 10. mars (registrert i Moskva 17. mars).

Vinterkrigen: Om den britiske regjering var fullstendig overbevist om at Norges og Sveriges sikkerhet ikke var truet, ville den angivelig kunne vurdere å sette begrensninger på omfanget av hjelp til Finland slik at denne ikke ville omfatte regulære tropper.⁸⁹ Samtidig gjorde britene det klart at Storbritannia ville gripe inn «på den mest bestemte måte» om konflikten ble utvidet til norsk eller svensk territorium. Det britiske utspillet førte til at Majskij på vegne av den sovjetiske regjeringen erklærte at Sovjetunionen ikke hadde noen som helst krav overfor Norge eller Sverige – og alle rykter om at Sovjetunionen ønsket seg Narvik eller en annen Atlanterhavshavn var ren fantasi. Norge og Sverige hadde ingenting å frykte fra Sovjetunionen – «selvfølgelig forutsatt at de forblir nøytrale og ikke, formelt eller faktisk, trekkes inn i krigen på Finlands side».

Situasjonen ville være en annen om Norge og Sverige engasjerte seg på finsk side. I så fall ville «USSR være tvunget til å føre krig også mot dem». Majskij sa seg enig i at begrepet «nøytralitet» kunne gis ulikt innhold, men det fantes en klar grense: «Om for eksempel Sverige og Norge skulle tillate transitt av utenlandske tropper gjennom sitt territorium til hjelp for Finland, ville dette innebære et utvilsomt brudd på nøytraliteten.»⁹⁰ I etterfølgende samtaler understreket britene betydningen av Majskijs erklæring om Norge og Sverige.⁹¹ I en samtale med den britiske utenriksministeren Lord Halifax i slutten av mars, altså etter avslutningen av Vinterkrigen, gjentok Majskij at Sovjetunionen ikke hadde planer om å «rykke frem mot Norges Atlanterhavs-kyst».⁹² Også i andre sammenhenger kom sovjetregjeringen med forsikringer om at den ikke hadde territoriale krav overfor Norge eller Sverige.

Den klare trusselen som kunne leses ut av Majskijs formuleringer om at Norge og Sverige likevel kunne bli trukket inn i konflikten, kan forstås som en advarsel til Storbritannia og Frankrike mot å intervenere med egne tropper. Samtidig kan Majskij ha gitt uttrykk for det som var Sovjetunionens faktiske vurdering av situasjonen: Om Storbritannia og Frankrike faktisk hadde grepet inn i Vinterkrigen med egne eller allierte (polske) tropper, og dermed kommet i en faktisk eller formell krigstilstand med Sovjetunionen, ville det være mindre grunn for den sovjetiske regjeringen å respektere norsk (eller svensk) territorium. I en slik situasjon ville det trolig vært operasjonelle hensiktsmessighetsvurderinger i større grad enn utenrikspolitiske hensyn som hadde avgjort sovjetregjeringens politikk overfor Finlands to skandinaviske naboland.

Som det fremgår av dokumentene som følger, var muligheten av at Norge ville være blant Sovjetunionens motstandere ved en krig i nord, del av de sovjetiske krigsscenariene våren 1940. Andre kilder bekrefter dette bildet. Et krigsspill som ble gjennomført i Nordflåtens stab kort tid etter avslutningen av Vinterkrigen, tok utgangspunkt i at Norge var trukket inn i en krig med Sovjetunionen i koalisjon med minst én annen makt. Norges plass i den fiendtlige koalisjonen fremgår blant annet av at en av Sovjetunionens motstandere – ingen land nevnes med navn – opererer med «Sleipner-klasse torpedojagere» i Varangerfjorden. Sleipner-klassen var Norges mest moderne krigsfartøy, og slike fartøyer var ganske riktig stasjonert i Varangerfjorden på nøytralitetsvakt under Vinterkrigen. Ingen andre land hadde denne norskbygde klasse torpedojagere i sin oppsetning.

Videre ble det forutsatt at sovjetiske ubåter drev aktiv krigføring mot fiendens forbindelseslinjer langs norskekysten mot Norskehavet og Barentshavet. Blant annet opererte 20

⁸⁹ Ibid., samtale 16. februar.

⁹⁰ Ibid., samtale 22. februar.

⁹¹ Ibid., samtaler 24. februar og 4. mars.

⁹² Ibid., ll. 60–65, Majskijs samtale med Halifax den 27. mars 1940.

sovjetiske ubåter i Vestfjorden, og andre ubåter vokter inngangen til Tanafjorden. Én ubåt patruljerte utenfor Vardø. Norges alliansepartner hadde stasjonert marinestyrker ved Hammerfest og Honningsvåg. Sovjetiske styrker på sin side hadde åpenbart erobret Petsamo, og selve krigsspillet gikk ut på å gjennomføre en transport av soldater og utstyr fra Kolafjorden til Varangerfjorden. Uttrykket «Varangerfjorden» ble åpenbart brukt som betegnelse på området helt ut til vestspissen av Fiskerhalvøya, og det kan virke som om det var Petsamo som var målet for den tenkte sovjetiske sjøtransporten.⁹³ Overføring av tropper fra Murmansk til Petsamo hadde vært en viktig oppgave for Nordflåten under Vinterkrigen.

Ved starten av angrepet på Finland i november 1939 hadde to divisjoner fra 14. armé i oppgave å erobre vestsiden av Fiskerhalvøya og Petsamo-området.⁹⁴ Troppene hadde ordre om å stoppe ved Finlands grenser med Norge og Sverige – slik det da faktisk også skjedde ved grensen mot Sør-Varanger. De sovjetiske troppene skulle «ikke under noen omstendighet krenke grensen og ikke tillate noen provokasjon (ne dopuskat provokatsij⁹⁵)». Troppene skulle avgi honnør til norske og svenske styrker, men ikke innlede noen form for ytterligere kontakt.⁹⁶ Tilsvarende hadde Nordflåten ordre om ikke å krenke den norske territorialgrensen, samt å følge reglene for saluttering ved møter med norske marinefartøy. Den sovjetiske marineledelsen var klar over at Norge hadde sendt marinefartøyer til Finnmark for å styrke nøytralitetsvernet.⁹⁷ En slik forhåndsordre sier imidlertid lite om hva som kan ha eksistert av planer for en mulig ny fase i felttoget etter at Finland var overvunnet.

Nordflåten hadde som hovedoppgave å gi støtte til angrepet på de finske stillingene på Fiskerhalvøya. Fartøyene skulle deretter blokkere utfarten fra Petsamo, samtidig som de skulle forhindre at «utenlandske» fartøyer slapp inn i Varangerfjorden og i Kola- og Motovskij-buktene.⁹⁸ I dette lå trolig en ambisjon om å etablere en sperrelinje mellom Vardø og Mys Nemetskij på Fiskerhalvøya mot et vestlig forsøk på å føre frem forsyninger eller forsterkninger til Petsamo – eller til Kirkenes. En slik tolkning styrkes av at de sovjetiske ubåtene som patruljerte mellom Varangerhalvøya og Fiskerhalvøya, skal ha hatt ordre om å forhindre at «engelske, franske og svenske» skip gikk inn i Varangerfjorden eller mot Fiskerhalvøya.⁹⁹ En slik sperrelinje ville neppe vært effektiv om vestallierte skip faktisk seilte inn i området – i løpet av de fransk-britiske samtalene om en mulig alliert ekspedisjon

⁹³ RGAVMF, f. 970, op. 1, d. 64, rapport fra krigspill den 22. mars 1940.

⁹⁴ I enkelte fremstillinger sies det at muligheten ble holdt åpen for at Norge ville delta i krigen på finsk side. Kf. Ohto Manninen: «Pervyj period bojov», i Oli Vehviläinen og O.A. Rzjesjevskij (red.): *Zimnjaja vojna 1939–1940. Kniga 1. Polititsjeskaja istorija*, Moskva 1999, s. 166, med henvisning til *Sovetsko-finljudskaja vojna 1939–1940gg. na more*, bind 2, s. 2; samt Alexander Hill: «The Birth of the Soviet Northern Fleet 1937–1942», s. 69, med henvisning til Platonovs nyutgave av samme bokverk. I begge tilfeller synes det å dreie seg om ensidige fortolkninger av den russiske originalteksten.

⁹⁵ Uttrykket kan tolkes to veier – de sovjetiske styrkene skulle ikke selv provosere, men skulle heller ikke selv la seg provosere. Det samme forholdet omtales i A.V. Platonov (red.): *Sovetsko-Finljudskaja vojna 1939–1940. Bojevnye dejstvija na more*, s. 179 – og her gjøres det klart at det var snakk om ikke å svare på mulige «provokasjoner» fra svensk eller norsk side.

⁹⁶ V.A. Zolotarjov (red.): *Tajny i uroki zimnej vojny 1939–1940*, s. 113, direktiv til sjefene for 7., 8., 9. og 14. armé, 29. november 1939.

⁹⁷ A.V. Platonov (red.): *Sovetsko-Finljudskaja vojna 1939–1940. Bojevnye dejstvija na more*, s. 179.

⁹⁸ V.A. Zolotarjov (red.): *Tajny i uroki zimnej vojny 1939–1940*, s. 114, ordre til sjefen for Nordflåten, 28. november 1939.

⁹⁹ P.V. Petrov og V.N. Stepakov (red.): *Sovetsko-finljudskaja vojna 1939–1940*, bind 1, St. Petersburg 2003, s. 177–178, med henvisning til et dokument i RGAVMF.

til Petsamo kom det frem at den sovjetiske Nordflåten i liten grad ble sett som en trussel eller en hindring.¹⁰⁰

II. Nordflåtens operasjonsplaner 1939–1940 – kort gjennomgang

De sjømilitære operasjonsplanene for krigstid ble utarbeidet på grunnlag av direktiver fra folkekommissæren for forsvaret, marsjal Kliment E. Vorosjilov.¹⁰¹ Dette gjaldt for marinen som helhet så vel som for de enkelte flåtene og flotiljene. Den 27. februar 1939 sendte Vorosjilov direktiv nr. 15201 til folkekommissæren for marinen Mikhail P. Frinovskij¹⁰², der Vorosjilov fastslo flåtens og flotiljenes operative underordning under de respektive militærdistriktene ved krig, samtidig som han fastsatte deres krigsoppgaver.¹⁰³ Den røde armés operasjonsplan for 1939 la til grunn at Sovjetunionen ville bli utsatt for samtidige angrep i vest og øst – i vest fra en koalisjon av Tyskland og Polen, med sannsynlig støtte fra den italienske marinen, mens Japan ville angripe i øst.¹⁰⁴ Det ble sett som en mulighet at de øvrige land som grenset opp til Sovjetunionen i Europa – de tre baltiske land, Finland, Romania, Bulgaria og Tyrkia – ville være nøytrale.¹⁰⁵ Nordflåten skulle underordnes militærrådet i Leningrad militærdistrikt. Militærrådet, Vojennyj sovet, var de store land- og sjømilitære enhetenes kollektive øverste styringsorgan, der blant andre partiets representant, kommissæren (komissar), inngikk sammen med styrkesjefen, ofte omtalt som kommandanten, komandir. Kommissæren kunne ha betegnelse som styrkesjefens «stedfortreder for politiske saker» (zamestitel po polititsjeskim delam), og signerte gjerne viktige dokumenter sammen med kommandanten.

I Vorosjilovs direktiv ble den sovjetiske marinens overordnede oppgave angitt å være å «påføre våre fienders flåter et avgjørende nederlag i samvirke med RKKAs land- og luftstyrker», støtte landstyrkenes operasjoner, angripe fiendens maritime forbindelseslinjer og forhindre landgangsoperasjoner.¹⁰⁶ Nordflåtens oppgaver ble utledet av dette overordnede oppdraget. Viktige deler av oppdraget tok utgangspunkt i at Finland var med i krigen på fiendens side, og Nordflåten skulle støtte hærens angrep på Petsamo på den finske delen av Mellomhalvøya og Fiskerhalvøya. For øvrig gikk oppdraget ut på å sikre Murmansk-området, Kolahalvøya og inngangen til Kvitsjøen mot fiendtlige flåtestyrker og avvise forsøk på å føre frem landgangsstyrker.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Alexander Hill: «The Birth of the Soviet Northern Fleet 1937–1942», s. 70–71. Ifølge Hill skal enheter fra Nordflåten ha blitt utplassert med tanke på å møte et mulig norsk angrep. I sin artikkel legger Alexander Hill i det hele tatt stor vekt på at sovjetregjeringen regnet en norsk intervensjon på finsk side som sannsynlig. Hill henviser til A.V. Platonov (red.): *Sovetsko-Finljudskaja vojna 1939–1940. Bojevyje dejstvija na more*, særlig s. 179, altså samme side som det refereres til ovenfor i fotnote 96. Hills fremstilling synes å bero på en misvisende tolkning av den russiske teksten. Tvert imot synes det rimelig å anta at den sovjetiske politiske og militære ledelsen var på det rene med at Norge slett ikke ønsket å fremprovosere en konflikt med Sovjetunionen – som tiden snart skulle vise, var de norske væpnede styrker ikke dimensjonert for å ta opp kampen mot en stormakt.

¹⁰¹ Kliment Jefremovitsj Vorosjilov, 1881–1969, var folkekommissær for forsvaret fra 1925 til 7. mai 1940.

¹⁰² Mikhail Petrovitsj Frinovskij, født 21. januar 1898. Frinovskij var første nestleder i NKVD da han i september 1938 ble utnevnt til Folkekommissær for marinen. Arrestert 6. april 1940, anklaget for å være del av en «trotskistisk-fascistisk sammensvergelse» i NKVD. Dømt til døden og henrettet 4. februar 1940.

¹⁰³ Gjengitt som dokument 1.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid.

Grunnlaget for at det ble utarbeidet en operasjonsplan for Nordflåten var direktiv nr. 9364 av 22. mars 1939,¹⁰⁸ signert av stedfortredende folkekommissær for marinen Nikolaj G. Kuznetsov og sjefen for marinens hovedstab¹⁰⁹, Lev M. Galler¹¹⁰. Også her ble Tyskland og Polen angitt som de sannsynlige fiendene i vest (og i nord), men i tråd med scenariet vi så skissert ovenfor, ble det ikke utelukket at Finland, og nå også Norge, ville stille havner til disposisjon «som baser, til forpleining og til å samle styrker og utstyr». Dette ville angivelig kunne skje samtidig som de to landene erklærte seg formelt nøytrale. Av dette ble utledet en rekke oppdrag som innebar en detaljering av de overordnede oppgavene som var gitt i direktivene fra folkekommissæren for forsvaret og fra folkekommissariatet for marinen. Oppdragene viser at det ble lagt til grunn som en mulighet at Finland ikke bare stilte havner til disposisjon for Sovjetunionens motstandere, men også selv deltok i den fiendtlige blokken. I tråd med Vorosjilovs direktiv av 27. februar ville Nordflåten være operativt underordnet Leningrad militærdistrikt.¹¹¹ Én måned senere, 29. april, rykket Kuznetsov opp til rollen som folkekommissær for marinen.

Neste skritt i prosessen var at militærrådet i Nordflåten utarbeidet en operasjonsplan, datert 11. april 1939, i tråd med direktivet fra folkekommissæren for marinen og de øvrige overordnede dokumentene.¹¹² I et eget brev til folkekommissær Frinovskij, datert 13. april, fremla militærrådet en liste med mangler som måtte rettes opp og forhold som måtte ivaretas om Nordflåten skulle kunne løse sine oppgaver.¹¹³

Dokumentet viser hvordan ledelsen i Nordflåten var fullt på det rene med misforholdet mellom det ambisiøse oppdraget og Nordflåtens begrensede ressurser. Flåten manglet artillerifartøyer, og langtrekkende bombe- og rekognoseringsfly for flåtens luftstyrker sto derfor øverst på ønskelisten. Blant de politiske forutsetningene ble det lagt vekt at Sovjetunionen måtte gjøre det som var mulig for å støtte opp under Norges nøytralitet og dermed forhindre at Norge stilte havner og flyplasser til disposisjon for fiendens styrker. Tilgang til baser i Norge ville være avgjørende for den tyske Kriegsmarines mulighet til å operere effektivt i nord. Petsamo, med sin beliggenhet tett opp til grensen med Sovjeunionen, lå utsatt til for angrep fra Nordflåtens sjø- og luftstyrker og fra sovjetiske hærstyrker.

Den 20. juni ga den nye folkekommissæren for marinen, Kuznetsov, Nordflåten i oppdrag å utarbeide operasjonsplan for 1939.¹¹⁴ Grunnlaget var fortsatt direktivet fra folkekommissæren for forsvaret av 27. februar samme år. Flere av elementene var de samme som i de foregående instruksene, men det var inntrådt én endring i situasjonsvurderingen av avgjørende betydning for Nordflåten så vel som for landstyrkene som var stasjonert i Nord: Det ble nå lagt til grunn at Finland ville inngå i den fiendtlige grupperingen sammen med Tyskland og Polen, flåten skulle derfor «bistå

¹⁰⁸ Gjengitt som dokument 2.

¹⁰⁹ Oversatt slik, men egentlig Den maritime hovedstab, *Glavnyj Morskoy Sjtab*, forkortet GMSj, opprettet i 1938 som følge av at marinen ble skilt ut fra RKKA som en selvstendig våpengren under et eget folkekommissariat. Planene ble altså utarbeidet i GMSj med deltakelse fra de nevnte sjømilitære enhetene.

¹¹⁰ Lev Mihajlovitsj Galler, 1883–1950, fra 1938 sjef for den nyopprettede Marinens hovedstab, fra oktober 1940 en av stedfortrederne til folkekommissæren for marinen.

¹¹¹ Det samme gjaldt under kampene i nord 1941–1944 og under planleggingen og gjennomføringen av Petsamo-Kirkenes-operasjonen og frigjøringen av Øst-Finnmark høsten 1944.

¹¹² Gjengitt som dokument 3.

¹¹³ Gjengitt som dokument 4.

¹¹⁴ Gjengitt som dokument 6.

Den røde armés styrker i å erobre og holde vestkysten av Fiskerhalvøya, Mellomhalvøya og Petsamobasen.» Direktivet vektla også sterkere enn tidligere muligheten av at Norge ville stiller baser og territorium til disposisjon for de fiendtlige maktene. Det overordnede målet var som tidligere ambisiøst – «å tilføre fienden [dvs. fiendens flåtestyrker] et avgjørende nederlag ved å knuse ham del for del». De konkrete oppdragene som fulgte, var derimot i all hovedsak defensive. Det eneste som gikk ut over å forsvare sjø- og kystområdene i nord, gjaldt Nordflåtens ubåter. Enkelte av disse skulle operere mot fiendens forbindelseslinjer.

En uke tidligere, 14. juni, hadde Nordflåtens militærråd godkjent en «Overordnet plan for Nordflåtens operasjoner»¹¹⁵ og fremsendt den til folkekommissariatet for marinen. I de overordnede avsnittene var ordlyden til dels identisk med formuleringer i dokumentet av 20. juni. Når Nordflåtens plan forelå før den oppdaterte instruksen fra folkekommissariatet, kan dette dels skyldes at flåten hadde mottatt instruks og føringer per telefon eller telegraf før det offisielle dokumentet fra folkekommissariatet forelå, dels kan det avspeile den økende spenningen og usikkerheten om de utenrikspolitiske rammeforholdene våren og sommeren 1939. Utviklingen medførte behov for stadige endringer i planarbeidet, og tidspress kan ha ført til at den vanlige gangen i den formelle dokument- og informasjonsflyten ikke ble opprettholdt.

Nordflåtens nye operasjonsplan var mer detaljert enn tidligere direktiver og planer og omfattet en presis angivelse for bruken av Nordflåtens tilgjengelige styrker. I lys av dette er det kanskje ikke så overraskende at Nordflåtens egen plan skiller seg fra tidligere dokumenter, og også fra folkekommissariatets dokument av 20. juni, på ett vesentlig overordnet punkt: Ingenting var igjen av ambisjonene fra tidligere dokumenter om å bekjempe og vinne over fiendens flåtestyrker. Dette var en enkel avspeiling av de faktiske forhold: Flåteledelsen i nord var ganske sikkert fullstendig på det rene med at styrkene den hadde til disposisjon, ville være fullstendig underlegne enhver potensiell sjømilitær stormaktsmotstander i kamp på det åpne hav i nord. Nordflåtens faste oppsetning av fartøyer besto på denne tiden av tre eldre og to nye jagere,¹¹⁶ tre bevokningsfartøyer, én minelegger og 17 ubåter. Senere på høsten ble det overført ytterligere to moderne jagere.¹¹⁷ Flåtens luftstyrker besto en skvadron MBR-2 sjøfly¹¹⁸ (45. skvadron). Ved utbruddet av Vinterkrigen besto Nordflåtens jagerstyrke altså av syv fartøyer, som var organisert i en brigade bestående av to divisjoner.

Den 15. juli instruerte sjefen for den sjømilitære hovedstaben, L.M. Galler, militærrådet i Nordflåten om å utarbeide en serie detaljerte planer og instruks for de enkelte enheter og funksjoner i flåten. Det dreide seg om en lang rekke forhold, deriblant plasseringen av kyst- og luftvernartilleri og en ytterlige vurdering av om M-klasse¹¹⁹ ubåter kunne operere i Kvitsjøen.¹²⁰

¹¹⁵ Gjengitt som dokument 5.

¹¹⁶ Tre jagere av Novik-klassen, bygget under og etter første verdenskrig – «Uritskij», «Karl Liebnecht», «Valerijan Kujbysjev», og to av den nye og større Gnevnyj-klassen som ble bygget mellom 1935 og 1941 – «Gromkij» og «Groznyj».

¹¹⁷ Gnevnyj-klassen – «Gremjasjtsij» og «Sokrusjitelnyj».

¹¹⁸ Forkortelse for *Morskoj Bliznij Razvedsjik Vtoroj*, dvs. *Andre maritime næroppklaringsfly*, en flybåt for oppklaringsstjeneste, produsert mellom 1934 og 1940 og i tjeneste i det sovjetiske militæret i forskjellige varianter frem til 1946.

¹¹⁹ M-klassen var en serie mellomstore ubåter som ble bygget i stort i 1930-årene og frem til 1941. M angir første bokstav i ordet *majjutka*, «et lite barn».

¹²⁰ Ikke gjengitt. Ikke gjengitt. RGAVMF, f. R-1877, op. 1, d. 101, ll. 18–19, L.M. Gallers direktiv til militærrådet i Nordflåten, 15. juli 1939.

Den 28. november, altså to dager før det sovjetiske angrepet som innledet Vinterkrigen, utstedte Nordflåtens militærråd stridsoppdragene i tilfelle krig med Finland. Innholdet var nærmest identisk med flåtens egen operasjonsplan av 14. juni. Jagerbrigaden skulle støtte hæravdelingene som var satt av til å innta landsbyene Vaitolahti og Kervanto på Fiskerhalvøya. Vaitolahti, på russisk Vajda-Guba, ble gjennom fredsavtalen mellom Finland og i 1920 delt mellom Finland og Russland. Deretter skulle jagerne blokkere utseilingen fra Petsamo.¹²¹

Klokken to på ettermiddagen 28. november skulle to ubåter dra ut i Barentshavet med oppdrag å forhindre fremmede fartøyer fra å seile inn i Varangerfjorden og dekke operasjonene til Nordflåtens jagere og minesveipere i området. To M-klasse ubåter skulle drive skjult overvåking ved innseilingene til Kolafjorden og Motovskijbukta for å hindre at noen utenlandske fartøyer trengte inn i disse farvannene. Tilsvarende skulle én ubåt av SJTSJ-klassen¹²² overvåke innseilingen til Kvitsjøen.¹²³ Sjefen for Det maritime nærforsvaret¹²⁴ skulle i samvirke med ubåter og kystartilleriet som inngikk i Murmansk ukreprajon, forhindre utenlandske fartøyer og troppetransporter fra å trenge inn i Kolafjorden og Motovskijbukta og oppholde seg i forbudssonen som var opprettet.¹²⁵ Fra 29. november skulle Nordflåtens flystyrker drive overvåkingsflygninger over Barentshavet på dagtid frem til Tana-fjorden i vest og til Kharlov-øya¹²⁶ i øst for å oppdage utenlandske fartøyer som seilte inn i operasjonsområdet. Flystyrken skulle også være klar til å drive søk etter fiendtlige fartøyer om natten. I henhold til en egen ordre skulle det drives kontinuerlig luftovervåking av Varangerfjorden og observasjon av Petsamo.¹²⁷

I løpet av krigens første dager, fra 30. november til 1. desember 1939, løste Nordflåten sine tildelte grunnleggende oppdrag. Den 30. november tok avdelinger fra 14. armé de finske delene av Mellomhalvøya og Fiskerhalvøya. Jageren «Karl Liebknecht» ga artilleristøtte.¹²⁸ Allerede neste dag, 1. desember, gikk en landgangsstyrke i land fra bevokningsfartøyet «Groza» og fra minesveiperne nr. 895 og 897, og Petsamo – Finlands eneste havn mot Barentshavet – ble inntatt.¹²⁹ Fra 9. desember mottok Nordflåten sine ordrer i overordnede spørsmål direkte Stavka, Stalins stab som øverstkommanderende, på grunnlag av innspill fra folkekommissæren for marinen. Ordinære

¹²¹ Ikke gjengitt. RGAVMF, f. R-1529, op. 1, d. 73, l. 11. Nr. 4/op., «Materialer til en kronologi over den sovjetisk-finske krigen. Nord. Samlet av intendant av første grad Alikhov». 1939–1940.

¹²² Bokstavkombinasjonen «sjtsj» er transkribering av første bokstav i ordet «Sjtsjuka» (gjedde), og ble brukt som betegnelse på ulike varianter av en type mellomstor ubåt som ble bygget i 1930-årene og frem til 1941.

¹²³ RGAVMF, f. R-1529, op. 1, d. 73, l. 11, «Materialer til en kronologi over den sovjetisk-finske krigen. Nord. Samlet av intendant av første grad Alikhov». 1939–1940. Se også *Sovetsko-Finljudskaja vojna 1939–1940 gg. na more*, del 2, Moskva og Leningrad 1946, s. 20.

¹²⁴ Fri oversettelse av *Okhrana vodnogo rajona* (Vaktstyrken for sjøområdet), egne enheter i flåtene og flotiljene som hadde ansvar for nærforsvaret av sjøområdene ved basene.

¹²⁵ RGAVMF, f. R-1529, op. 1, d. 73, l. 11, «Materialer til en kronologi over den sovjetisk-finske krigen. Nord. Samlet av intendant av første grad Alikhov». 1939–1940. Se også *Sovetsko-Finljudskaja vojna 1939–1940 gg. na more*, del 2, Moskva og Leningrad 1946, s. 20.

¹²⁶ Den vestligste øya i øygruppa «Sem ostrovov» (Syv øyer) utenfor munningen av elven Kharlovka.

¹²⁷ RGAVMF, f. R-1529, op. 1, d. 73, l. 12, «Materialer til en kronologi over den sovjetisk-finske krigen. Nord. Samlet av intendant av første grad Alikhov». 1939–1940.

¹²⁸ RGAVMF, f. R-1529, op. 2, d. 617, ll. 16–20, «Materialer til historien om jageren 'Karl Liebknecht', Nordflåten. Kampoperasjoner mot hvitfinnene. 1939–1940». Avskrift av stridsloggen for 30. november 1939. Se også *Sovetsko-Finljudskaja vojna 1939–1940 gg. na more*, bind 2, Moskva og Leningrad 1946, s. 21–22.

¹²⁹ RGAVMF, f. R-1929, op. 1, d. 1, l. 1–3, «Rapport fra bevokningsfartøyet 'Groza' om kampoperasjoner mot hvitfinnene (30.11–03.12.1939)», 3. desember 1939; f. R-1927, op. 1, d. 1, «Stridslogg for minerydderdivisjonen til Det maritime nærforsvaret i Nordflåten (29.11–30.12.1939)». Avskrift av stridsloggen for 1. desember 1939.

Se også *Sovetsko-Finljudskaja vojna 1939–1940 gg. na more*, bind 2, Moskva og Leningrad 1946, s. 27–28.

stridsoppdrag, som troppetransporter, oppklaringsoppdrag og annet ble gitt i ordrer fra Nordflåtens militæråd.¹³⁰

Helt fra starten av Vinterkrigen var den sovjetiske militære og politiske ledelsen urolig over muligheten for at de allierte maktene, Storbritannia og Frankrike, ville gripe inn i krigen på finsk side gjennom en intervensjon i nord.¹³¹ Denne frykten var ikke ubegrunnet: Kort tid etter krigsutbruddet begynte de allierte å vurdere muligheten og utarbeide planer for en slik intervensjon. En mulig aksjon til støtte for Finland inngikk i et større bilde, der bombeangrep mot oljefeltene i Baku var blant alternativene som ble vurdert. Bakgrunnen var Sovjetunionens rolle som eksportør av olje og andre krigsviktige råvarer til Tyskland. I begynnelsen av mars gjorde britene det klart for regjeringene i Oslo og Stockholm at de snart ville bli bedt om å tillate gjennommarsj for unnsetningstropper til Finland. To ulike operasjoner ble vurdert: Et direkte angrep fra sjøen for å gjenerobre Petsamo og dermed også true Murmansk og jernbaneforbindelsen sørover, og en landsetting i Norge med tanke på gjennommarsj gjennom Norge og Sverige til Finland. Det andre alternative hadde som et viktig tilleggsmotiv å sikre kontroll over de svenske malmfeltene ved Kiruna. Da kamphandlingene mellom Sovjetunionen og Finland tok slutt 13. mars, var forberedelsene til en intervensjon godt i gang, og planene ble heller ikke umiddelbart lagt til side. For eksempel var de polske troppene som sloss ved Narvik etter det tyske angrepet på Norge, opprinnelig planlagt brukt mot Sovjetunionen i nord.¹³² Sovjetisk etterretningstjeneste fanget opp eksistensen av disse planene. Det urovekkende etterretningsbildet som ble lagt frem for Stalin, var trolig medvirkende til at han gikk med på å slutte fred med finnene i mars.¹³³

Ønsket om å unngå å gi de allierte ytterligere grunn til å gripe inn var trolig en del av bakgrunnen for at Nordflåten fikk uttrykkelig instruks om å unngå enhver form for provokasjon overfor Norge. Den 20. januar 1940 understreket folkekommissær N.G. Kuznetsov i melding til flåteledelsen at Sovjetunionens forhold til Norge svarte til erklæringer som var levert til den norske regjeringen i januar.¹³⁴ Han viste også til et telegram som stabssjefen i Den røde armé, Boris M. Sjaposjnikov, hadde sendt 17. januar, der Nordflåtens fartøyer ble instruert om ikke å bevege seg inn i norsk territorialfarvann og «ikke foreta noen fiendtlige handlinger».¹³⁵ Den 6. februar sendte folkekommissæren for marinen et nytt direktiv til Nordflåtens militæråd, der han kom inn på spørsmålet om transporten av forsyninger til Finland gjennom Norge. Han gjentok at man ikke skulle gå inn i norsk territorialfarvann, men at man skulle styrke overvåkingen av havområdene ved Vardø ved hjelp av ubåter og fly for å oppdage transportskip.¹³⁶ To dager senere, 8. februar, kom Kuznetsov igjen inn på spørsmålet om Norge: Han gjentok at Nordflåtens fartøyer «ikke under noen omstendighet» skulle gå inn i norsk territorialfarvann, og transportskip kunne bare angripes «om det

¹³⁰ RGAVMF, f. R-1678, op. 1, d. 117, l. 14, N.G. Kuznetsovs direktiv til militærådet for Nordflåten, 9. desember 1939.

¹³¹ Se Kimmo Rentola, *Stalin i sudba Finljandii*, Moskva 2019.

¹³² For en oversikt over de alliertes respons på Vinterkrigen, se Jukka Nevakivi, *The appeal that was never made: the Allies, Scandinavia and the Finnish Winter War, 1939–1940*, London 1976: C. Hurst.

¹³³ Kimmo Rentola, «Intelligence and Stalin's Two Crucial Decisions in the Winter War, 1939–40», i *The International History Review*, vol. 35 (2013), no. 5, s. 1089–1112.

¹³⁴ Det er uklart hva som lå i Kuznetsov henvisning til de sovjetiske notene. I notene protesterte den sovjetiske regjeringen mot det den oppfattet som den norske regjeringens støtte til profinske aktivister og den advare mot brudd på nøytralitetsreglene.

¹³⁵ RGAVMF, f. R-1678, op. 1, d. 117, l. 89, N.G. Kuznetsovs direktiv til militærådet for Nordflåten, 20. januar 1940.

¹³⁶ *Ibid.*, l. 113, N.G. Kuznetsovs direktiv til militærådet for Nordflåten, 6. februar 1940.

er absolutt sikkert at de er finske». ¹³⁷ Den 24. februar bekreftet sjefen for den sjømilitære hovedstaben, L.M. Galler, en tidligere instruks om å «ikke bruke våpen inntil egen instruks måtte bli gitt». ¹³⁸ Noen dager senere krevde folkekommissær Kuznetsov at Nordflåten umiddelbart skulle trekke tilbake ubåten «SJTSJ-404» fra sin posisjon i Varangerfjorden. Bakgrunnen var ønsket om å unngå mulige episoder i forholdet til Norge. ¹³⁹

I løpet av krigen med Finland så ledelsen for den sovjetiske marinen for seg ulike sjømilitære krigsscenarier. Den 13. februar la en av Kuznetsovs nestledere, admiral Ivan S. Isakov ¹⁴⁰, frem et notat der han diskuterte mulige britiske angrep på sovjetiske maritime forsyningslinjer. Etter Isakovs oppfatning innebar det mest sannsynlige scenario at britene ville benytte sine langtrekkende ubåter, da disse ellers manglet angrepsmål: Tysklands skipsfart var for en stor del stoppet opp, og den tyske marinen forlot sjelden sine baser. Isakov fryktet derfor at britiske ubåter skulle dukke opp i Barentshavet. ¹⁴¹ Faren for en utvidet krig i nord var dermed bakgrunnen da folkekommissær Kuznetsov den 21. februar 1940 sendte et chiffterelegram til militærrådet i Nordflåten der han ba flåten om å legge frem vurderinger av mulige operasjoner og hvordan Nordflåtens fartøyer skulle utplasseres «om det kommer til krig i Nord i 1940». Vurderingene skulle foreligge innen begynnelsen av april. ¹⁴² Formuleringen om «krig i Nord i 1940» – krigen med Finland pågikk jo for fullt – avspeiler at det ikke hadde vært kamphandlinger på havet i nord som del av Vinterkrigen etter at Petsamo ble inntatt umiddelbart etter det sovjetiske angrepet på Finland og i og med at vestmaktene ikke hadde grepet inn. Det var med andre ord snakk om å planlegge for en situasjon der Nordflåten for første gang kunne møte større fiendtlige styrker i kamp i Barentshavet.

Som vi har sett, innebar ikke fredsslutningen mellom Sovjetunionen og Finland 12. mars og ildopphøret dagen etter at de vestallierte planene for militære aksjoner mot Sovjetunionen ble lagt til side. Tilsvarende vedvarte den sovjetiske uroen over angrep fra vestmaktene. Et direktiv til Østersjøflåten som Kuznetsov utstedte 4. april, gir et inntrykk av hvordan de skandinaviske land og Finland ble sett på som mulige utgangspunkt en vestlig aksjon. Dokumentet avspeiler også det tradisjonelle sovjetiske synet på skandinavisk eller nordisk samarbeid om et ledd i vestmaktens antisovjetiske planer. I direktivet heter det:

Som ledd i bestrebelsene på å gjenopprette tapte utgangsposisjoner for angrep på USSR, forsøker Storbritannia å skape en «militær forsvarsallianse» mellom de skandinaviske land og Finland, rettet mot Sovjetunionen. Alliansen vil ikke bare sikre passasje for Ententens ¹⁴³ væpnede styrker gjennom de skandinaviske land til våre grenser, men vil også gi Storbritannia tilgang til Sveriges, Norges og Finlands militære ressurser. ¹⁴⁴

¹³⁷ Ibid., l. 121, N.G. Kuznetsovs direktiv til militærrådet for Nordflåten, 8. februar 1940.

¹³⁸ Ibid., l. 129, N.G. Kuznetsovs direktiv til militærrådet for Nordflåten, 24. februar 1940.

¹³⁹ Ibid., l. 134, N.G. Kuznetsovs direktiv til militærrådet for Nordflåten, 28. februar 1940.

¹⁴⁰ Ivan Stepanovitsj Isakov, 1894–1967, var senere bl.a. i to perioder sjef for marinens hovedstab.

¹⁴¹ RGAVMF, f. R-1877, op. 1, d. 147, ll. 6–7, I.S. Isakovs notat til N.G. Kuznetsov, 13. februar 1940.

¹⁴² RGAVMF, f. R-1877, op. 1, d. 146, l. 9, N.G. Kuznetsovs chiffterelegram til militærrådet for Nordflåten, 21. februar 1940.

¹⁴³ Russisk *antanta*, etter fransk *entente*. Også på russisk brukes «Ententen» som betegnelse på alliansen av Storbritannia, Frankrike og Russland før og under første verdenskrig. Her brukes uttrykket altså om de allierte vestmaktene ved starten av andre verdenskrig, Storbritannia og Frankrike.

¹⁴⁴ RGAVMF, f. R-92, op. 2, d. 502, l. 31, N.G. Kuznetsov til militærrådet i Østersjøflåten, 4. april 1940. Om Sovjetunionens holdning til spørsmålet om skandinavisk og nordisk samarbeid, se Sven G. Holtmark, *Enemy springboard or benevolent buffer? Soviet attitudes to Nordic cooperation 1920–55*, i serien *Forsvarsstudier*, 1992/4. Den sovjetiske uroen for at Norge

Samme dag ga Kuznetsov Nordflåten ordre om å utarbeide en operasjonsplan for 1940 med utgangspunkt i Storbritannia som «den sannsynlige motstanderen».¹⁴⁵ Til tross for advarslene mot britenes angivelige forsøk på å skape en antisovjetisk blokk av de skandinaviske land og Finland, ble det regnet som sannsynlig at Norge og Sverige ville forbli nøytrale, men da i form av en nøytralitet som ville kunne tillate at vestmaktene fikk opprette baser på deres territorium.¹⁴⁶ Norges og Sveriges holdning ville avhenge av hvordan en krig mellom Sovjetunionen og vestmaktene utviklet seg i startfasen.

Samtidig med Kuznetsovs ordre om å utarbeide en operasjonsplan forelå Nordflåtens svar på Kuznetsovs telegram av 21. februar i form av to dokumenter – et brev med vedlegg fra Nordflåtens sjef Valentin P. Drozd¹⁴⁷ datert 3. april,¹⁴⁸ og et tilsvarende sett av dokumenter fra flåtens stabssjef Ivan F. Golubev¹⁴⁹ av 4. april.¹⁵⁰ Denne rekken av dokumenter fra vinteren og våren 1940 – Kuznetsovs direktiv av 21. februar, Drozds vurderinger av 3. april, Golubevs tilsvarende dokument av 4. april og endelig Kuznetsovs ordre av samme dag – henger selvsagt sammen. At Drozd og Golubev leverte hver sin tilbakemelding til folkekommissæren innen den angitte frist, var i tråd med praksis våren 1940 – tilsvarende dobbelte tilbakemeldinger kom fra de tre andre flåtene (Østersjøen, Svartehavet, Stillehavet). Bakgrunnen var trolig den nytilsatte og forholdsvis unge folkekommissærens ønske om å skaffe seg en best mulig situasjonsforståelse og tilsvarende beslutningsgrunnlag. På samme måte som sommeren året før, ser det også ut til at innholdet i dokumentene fra Drozd og Golubev har vært formidlet til folkekommissariatet før de ble oversendt formelt – igjen var det til dels identisk ordlyd mellom dokumentene fra Nordflåten og dokumentet fra folkekommissariatet som fulgte. Utredningene fra Drozd og Golubev er slik å forstå som en viktig del av grunnlaget for Kuznetsovs ordre av 4. april om å utarbeide en operasjonsplan for 1940. En slik plan ble ganske sikkert utarbeidet, men er ikke publisert og har heller ikke fremkommet i de delene av RGAVMF som er gjennomgått for dette prosjektet.

Vurderingene til Drozd og hans stabssjef er i det store og hele sammenfallende, samtidig som Norges rolle omtales i litt forskjellige ordelag. Flåtesjef Drozd regnet Storbritannia og Norge som «sannsynlige motstandere». Norge ville ikke nødvendigvis iverksette «aktive operasjoner», men kunne tenkes å «stille sine baser og skjærgården i Nord til disposisjon for statene som fører krig mot oss.» At Frankrike ikke nevnes som en sannsynlig motstander, skyldtes neppe at Drozd regnet med at Frankrike ikke ville være allierte med Storbritannia i en krig med Sovjetunionen, men heller at han regnet med at det var britiske Royal Navy, ikke den franske marinen, som ville operere mot sovjetiske styrker i Barentshavet – en rimelig antakelse. Drozd så for seg følgende hovedoppgaver for Nordflåten:

ville bli med i noe slikt, var for øvrig langt på vei ubegrunnet, se Sven G. Holtsmark og Tom Kristiansen, *En nordisk illusjon? Norge og militært samarbeid i Nord, 1918–1940*, i serien *Forsvarsstudier*, 1991/6.

¹⁴⁵ Gjengitt som dokument 8.

¹⁴⁶ Noe slikt ville selvsagt vært i strid med folkerettens regler for nøytrale staters rettigheter og plikter.

¹⁴⁷ Valentin Petrovitsj Drozd, 1906–1943, sjef for Nordflåten mai 1938 til august 1940.

¹⁴⁸ Gjengitt som dokument 7.

¹⁴⁹ Ivan Fjodorovitsj Golubev-Monatkin, 1897–1970, stabssjef i Nordflåten fra juni 1938 til juli 1940, altså også under Vinterkrigen 1939–1940. Tjenestegjorde senere i andre flåteenheter. Kontreadmiral fra januar 1944.

¹⁵⁰ Gjengitt som dokument 9.

1. Opprettholde et solid forsvar av innseilingene til Kolafjorden, statsgrensen i vest, særlig Mellomhalvøya, Fiskerhalvøya med tilliggende bukter, Murmansk-kysten, Kvitsjøhalsen, dekke militære transportert.

2. Forhindre fienden fra å ta i bruk baser og fjorder nord i Norge som baser, forstyrre hans militære transportert. Ikke tillatte basering – sammentrekning av styrker i Petsamo.

Gi støtte til Den røde armés flanker.

3. Forhindre at fienden opererer på forbindelseslinjene Murmansk-Arkhangelisk, Den nordlige sjørute, Spitsbergen, dekke fiskeriene i Barentshavet.

Deretter fulgte en detaljert redegjørelse for ett sett mulige operasjoner og hvordan de kunne løses ved bruk av Nordflåtens tilgjengelige styrker «per 01.04.40».

Stabssjef Drozd innledet med en presis redegjørelse for det han så som det sannsynlige krigsscenarioet i nord:

Det er uunngåelig å se England og Frankrike som den sannsynlige fienden ved en krig i Nord i 1940. I mangel av egne baser i Barentshavet kommer fienden til å basere deler av sin flåte langs kysten av det nordlige Norge. Av dette følger at det er nødvendig å regne med muligheten av at Norge trekkes inn i krigen mot oss.

Med utgangspunkt i Nordområdenes økonomiske og militære betydning, som også bestemmes av den geografiske plasseringen, må vi forvente at krigshandlingene først og fremst vil utfolde seg på det nordlige maritime krigsteatret. England må regnes som hovedmotstanderen i denne krigen.

Alle kalkulasjoner og tiltak for å forberede Nordflåten til krig må til syvende og sist ta utgangspunkt i kamp med den engelske flåten.

Det ville være en av Nordflåtens hovedoppgaver å «[f]orhindre at fienden setter opp baser i havner i Varangerfjorden og gjøre det vanskelig for ham å sette opp baser på nordvestkysten av Norge.» Om fienden likevel lyktes med å sette opp slike baser i Nord-Norge, ville Golubev sette inn bombeflyvåpenet, legge aktive minesperrer ved innseilingene til basene og la ubåter patruljere ved innseilingene til baseområdene.

I en slik situasjon ville det være slutt med tilbakeholdenheten overfor Norge som var blitt understreket gjentatte ganger mens Vinterkrigen pågikk:

Om fienden etablerer baser for flåten på nordnorsk territorium, kan vi ikke la oss hemme av Norges formelle nøytralitet. Vi vil angripe ham (fienden) på basene, legge aktive minesperrer i innseilingene til disse basene og operere med ubåter uten å ta hensyn til territorialfarvannet.

Løsningen av de angitte oppgavene medfører følgende operasjoner:

a) Ødelegge fiendens fartøyer i basene og knuse kystanleggene og basene gjennom kraftige angrep av bombeflyvåpenet (ikke mindre enn ett regiment bombefly)

b) Jagere legger aktive minesperrer ved innseilingene til basene. Riktignok vil polardagen gjøre det vanskelig å holde slike operasjoner skjult, men i denne situasjonen er det gunstig å legge ut små ansamlinger av miner over et stort område, noe som vil snevre inn fiendens bevegelser og minesveiping.

v) Angripe fienden med ubåter og fly i innseilingene til basene.

På sett og vis ville det vært en fordel om Norge ble trukket med i krigen:

Om Norge går med i en krig mot USSR, vil Nordflåtens operasjoner i det vesentlige forbli de samme. Denne krigen bringer fullstendig klarhet om hvem som utgjør fienden, noe som letter våre operasjoner på forbindelseslinjene og mot norske havner og baser. Riktignok vil dette styrke våre fiender på havet, men situasjonen til havs vil ikke endres grunnleggende.

Som en følge av det lille antall overflatefartøyer og fraværet av store artillerifartøyer i Nordflåten er det umulig å gjennomføre landgangsoperasjoner på norskekysten. Å beskytte enkeltpunkter langs kysten vil medføre risiko for å miste jagere uten at oppdraget blir utført. Flyvåpenet vil lykkes bedre med å løse dette oppdraget.

Golubev antydte også muligheten av at Sovjetunionen ikke ville begrense seg til angrep på fiendtlige baser langs kysten av Norge, men at det kunne bli aktuelt med et angrep på Norge med landstyrker:

Vi kan følgelig ikke ta kontroll over norsk territorium fra havet. Dette må gjøres over land. For dette formål er det nødvendig å føre våre tropper inn i Nord-Finland, hvorfra det kan rettes angrep mot Tromsø og Tanafjorden og slik ta kontroll over den nordlige delen av Norge og dermed avskjære Norges så vel som Englands baseområder i dette området, noe som vil være til hjelp i den videre krigføringen.

Drozd og Golubev hadde også åpenbart ulike syn på betydningen av å opprettholde forbindelsen med de sovjetiske bosetningene og kullgruvene på Svalbard. Drozd slo ganske enkelt fast at «[f]orbindelseslinjene Murmansk-Spitsbergen sikres ikke.

Drozd ville derimot sikre både kullfrakten fra Spitsbergen og forsvare de sovjetiske borgerne som var bosatt på øya. Frakten skulle utføres med bevæpnede fraktskip og, om mulig, med tilgjengelige ubåter, og ved at skipene skulle velge en østlig rute tilbake til fastlandet.

Noen dager etter disse meldingene mellom Nordflåten og den øverste sjømilitære ledelsen i Moskva inntraff en begivenhet som med ett slag kullkastet den sovjetiske tekningen rundt sjømilitære operasjoner og Norges rolle i en konflikt mellom Sovjetunionen og vestmaktene: Tyskland angrep Danmark og Norge, fikk i løpet av noen uker kontroll over Sør-Norge, og i begynnelsen av juni ble det klart at de allierte oppga videre kamp også i Nord-Norge. På dette tidspunktet ble alt som fantes av allierte militære ressurser i Europa satt inn i den nederlagsdømte forsvarskampen på kontinentet etter Tysklands angrep på Frankrike og Benelux-landene den 10. mai. Alle tanker om et angrep på Sovjetunionen i nord eller i sør ble lagt bort, og sovjetregjeringen forsto dette. For Nordflåten fremsto derfor etter alt å dømme ikke lenger Royal Navy, og selvsagt heller ikke muligheten av allierte baser på norsk jord, som en reell trussel.

Nordflåtens krigsplaner for 1940 og for 1941 er imidlertid ikke offentliggjort eller gjennomgått i RGAVMF, så et endelig svar på hvordan Nordflåten var forberedt da Tyskland angrep Sovjetunionen 22. juni 1941, må utstå. I krigsspill som ble gjennomført sommeren og høsten 1940 opptrer fortsatt Royal Navy som motstander. Om dette representerte den faktiske trusselforståelsen i nord er langt fra sikkert – marineledelsen og Nordflåtens ledelse kan ha vært avskåret fra å formulere scenarier som brøt med grunnlaget for Sovjetunionens utenrikspolitikk på denne tiden, nemlig ikke-angrepsavtalen og det omfattende økonomiske samarbeidet med Tyskland. Realiteten i situasjonen er uansett klar – fra sommeren 1940 var det Tyskland som vokste frem som Nordflåtens mulige motstander i Barentshavet.

Dokumenter

Dokumentene som følger, er hentet fra Det russiske statlige marinearkiv (Rossijskij gosudarstvennyj arkhiv vojenno-morskoga flota, RGAVMF) av Pavel V. Petrov. Dokumentene er et utvalg fra et større kildemateriale som ble kartlagt og utnyttet for å undersøke Norges plass i Nordflåtens operasjonsplaner 1939–1940. Petrov har gjennomgått alle relevante direktiver, operasjonsplaner, innrapporteringer og notater med tilknytning til Nordflåten fra Folkekommissariatet for marinen, Den sjømilitære hovedstaben og Militærrådet i Nordflåten for perioden forut for under og etter Vinterkrigen frem til sommeren 1940. Forkortelsene «ss/ov» som er påført flere av dokumentene, angir graderingene «strengt hemmelig» (soversjenno sekretno) og «av særlig viktighet» (osoboj vazjnosti), det høyeste graderingsnivået i militær sammenheng. Dokumentene er oversatt og annotert av Sven G. Holtmark.

Nr. 1

Direktiv fra folkekommissær for forsvaret K.Je. Vorosjilov og sjef for generalstaben B.M. Sjaposjnikov til folkekommissær for marinen M.P. Frinovskij om å utarbeide operasjonsplaner for flåtene og flotiljene, datert 27. februar 1939

USSRs folkekommissær for forsvaret

27. februar 1939
No. 15201ss/ov

Til USSRs folkekommissær for marinen

I. I overensstemmelse med beslutning av Forsvarskomiteen ved USSRs råd av folkekommissærer¹⁵¹ nr. 67ss/ov av 21. april 1938¹⁵² vil flåtene og flotiljene i krigstid bli gitt følgende operative underordning:

Nordflåten og Østersjøflåten av Den røde fane – Militærrådet i Leningrad militærdistrikt;

Svartehavsflåten – Militærrådet i Kiev særskilte militærdistrikt;¹⁵³

Stillehavsflåten – Militærrådet i 1. selvstendige armé av Den røde fane;¹⁵⁴

Den kaspiske flotiljen – Militærrådet i Det transkaukasiske militærdistrikt;¹⁵⁵

Dnepr-flotiljen – Militærrådet i Det hviterussiske særskilte militærdistrikt;¹⁵⁶

Amur-flotiljen av Den røde fane – Militærrådet til 2. selvstendige armé av Den røde fane.

¹⁵¹ *Komitet oborony pri SNK SSSR* var fra april 1937 til 29. mai 1941 et koordinerende organ for den sovjetiske forsvarssektoren. Må ikke forveksles med den senere *Gosudarstvennyj komitet oborony* (GKO, Den statlige forsvarskomiteé), opprettet 30. juni 1941 som følge av det tyske angrepet og med Stalin selv som formann.

¹⁵² Gjengis ikke.

¹⁵³ *Kievskij osobyj vojennyj okrug*. Betegnelsen «særskilte» ble gitt til militærdistrikter i grensenære områder som ble ansett som av særlig betydning i tilfelle krig.

¹⁵⁴ *I-ja Otdelnaja Krasnoznamjonnaja armija*. Betegnelsen «selvstendig» innebar at armeen ikke inngikk i et militærdistrikt, men opererte selvstendig på strategisk nivå og var direkte underlagt folkekommissariatet for forsvaret. Tillegget «av Den røde fane» var en æresbetegnelse som kunne være knyttet f.eks. til en ærerik rolle i kamphandlinger.

¹⁵⁵ *Zakavkazskij vojennyj okrug*.

¹⁵⁶ *Belorusskij Osobyj vojennyj okrug*.

Tidspunktet for overføringen bestemmes ved beslutning av Militærrådet. Bare i tilfeller som krever at det iverksettes umiddelbare forsvarstiltak, treffes beslutningen av sjefen for vedkommende militærdistrikt. Slik beslutning skal umiddelbart meldes meg.

II. RKKAs operasjonsplan for 1939 har som utgangspunkt samtidige angrep mot USSR:

i Vest – de forente styrkene til Tyskland og Polen, med sannsynlig deltakelse av Italias marine og i Øst – Japan.

Man tar i betraktning muligheten for at Finland, Estland, Latvia, Romania, Bulgaria og Tyrkia forblir nøytrale. Varigheten og standhaftigheten av deres nøytralitet vil avhenge av utviklingen i den politiske situasjon og av i hvilken grad RKKA og RKVMF lykkes med sine første operasjoner.

III. Marinen har som overordnet oppgave å:

- 1) påføre våre fienders flåter et avgjørende nederlag i samvirke med RKKAs land- og luftstyrker;
- 2) støtte fremrykningen til RKKAs landstyrker og ødelegge fiendens kystforsvar;
- 3) gjennom aktive operasjoner på fiendens forbindelseslinjer forhindre tilførselen av tropper og kamputstyr til havner i stater som er i krig med Sovjetunionen;
- 4) forsvare Sovjetunionens kyster mot de sannsynlige fiendenes forsøk på landgangsoperasjoner.

IV. I overensstemmelse med de angitte overordnede oppgavene gis flåtene følgende oppdrag for 1939: Nordflåten:

- 1) ødelegge fiendens flåter om de skulle vise seg i Barentshavet og Kvitsjøen;
- 2) om Finland skulle slutte seg til fienden – gjennom samvirke med 104. infanteridivisjon¹⁵⁷ som er forlagt i Murmansk, ta kontroll over Petsjenga-området, den vestlige delen av Fiskerhalvøya, over Mellomhalvøya og sperre Finlands utgang til havet;
- 3) sørge for solid sikring av Murmansk-området og Kolahalvøyas kyst, forhindre fienden i å landsette styrker og fiendtlige skip i å trenge inn i Kvitsjøen.

[...] ¹⁵⁸

Som oppdragsutførelse i samsvar med pkt. 4 i Forsvarskomiteens beslutning nr. 67ss/ov av 21. april 1938,¹⁵⁹ ber jeg om at det blir gitt instruks til Militærrådene i flåtene og til ledelsen i flotiljene om å iverksette utarbeidelsen av deres operasjonsplaner i tett samvirke med Militærrådene for forsvarsdistriktene (armeene¹⁶⁰) som flåtene og flotiljene er operativt underlagt.

Med unntak av Stillehavsflåten og Amur-flotiljen utarbeides flåtenes og flotiljenes planer til 15/V 1939 i Marinens hovedstab; planene for Stillehavsflåten og Amur-flotiljen utarbeides i henholdsvis i stabene til 1. og 2. selvstendige armeer av Den røde fane. Kun øverste sjef, et medlem av Militærrådet, stabssjefen, Stabens militærkommisær og sjefen for 1. avdeling¹⁶¹ i Flåtestaben og sjefen for flåtens flystyrker får delta i utarbeidelsen av planene; i flotiljene deltar sjefen, militærkommisæren og flotiljens stabssjef.

Jeg ber om De sørger for å utarbeide direktiver til flåtenes Militærråd om oppgavene og om prosedyre for hvordan operasjonsplanene skal utarbeides. Direktivene oppbevares i Marinens hovedstab etter at

¹⁵⁷ Skal på dette tidspunktet egentlig være 104. berginfanteridivisjon. Se også innledningen, s. 10 og note 41.

¹⁵⁸ Punkter i originaldokumentet som gjelder andre flåter og flotiljer, er utelatt.

¹⁵⁹ Gjengis ikke.

¹⁶⁰ Altså de selvstendige, *otdelnyje*, armeene.

¹⁶¹ Operasjonsavdelingen.

de er lagt frem for meg, sjefen i RKKAs Generalstab og hans stedfortreder og for de angjeldende Militærrådene for flåtene.¹⁶² Direktivene for Stillehavsflåten og Amur-flotiljen sendes deres ledelse.

USSRs folkekommisær for forsvaret
Marsjall av Sovjetunionen Vorosjilov

Sjefen for generalstaben i RKKA
Armésjef av 1. grad¹⁶³ Sjaposjnikov

RGAVMF, f. R-1877, op. 1, d. 77, ll. 1–7. Håndskrevet original.

¹⁶² Direktivet til Nordflåten er gjengitt som dokument 2.

¹⁶³ Russisk *komandarm 1 ranga*.

Nr. 2

Direktiv fra stedfortredende folkekommissær for marinen N.G. Kuznetsov og sjef for Marinens hovedstab L.M. Galler til Militærrådet i Nordflåten om å utarbeide operasjonsplan for Nordflåten, datert 22. mars 1939

Stedfortredende folkekommissær for USSRs marine
22. mars 1939
No. 9364ss/ov

Til Militærrådet i Nordflåten

1. I overensstemmelse med USSRs folkekommissær for forsvaret, marsjall av Sovjetunionen kam. Vorosjilovs direktiv av 27.2.39 nr. 15201¹⁶⁴ skal De utarbeide operasjonsplan for Nordflåten for 1939.

Ved utarbeidelsen av operasjonsplanen legges det til grunn at Tysklands og Polens forente stridskrefter angriper USSR samtidig på de nordlige og vestlige aksene.

Det skal tas i betraktning at det er mulig at Finlands nøytralitet opprettholdes, og varigheten og fastheten av denne vil avhenge av den politiske situasjonen og av hvordan Den røde armé av arbeidere og bønder og Arbeidernes og bøndernes marine lykkes med sine første operasjoner. Dette utelukker imidlertid ikke at våre fiender vil få havner i nord til disposisjon som baser, til forpleining og til å samle styrker og utstyr ikke bare i Finland men også i Norge.

Det er mulig at den tysk-polske flåten vil innlede aktive operasjoner i form av en provokasjon mot våre skip og våre baser uten at det er erklært krig.

2. Nordflåtens oppgaver.

Det grunnleggende innholdet i operasjonsplanen skal være å strebe mot å påføre de forente styrkene til fienden et avgjørende nederlag i samarbeid med RKKAs luft- og landstyrker.

a) Gjennom aktive operasjoner med alle flåtens stridskrefter skal fiendens flåte ødelegges om han viser seg i Barentshavet eller Kvitsjøen.

b) For det tilfellet at Finland går med i den tysk-polske blokken – innta Petsjenga-området, den vestlige delen av Fiskerhalvøya og Mellomhalvøya og i samvirke med 104. infanteridivisjon sperre Finlands utgang til havet.

v)¹⁶⁵ Sørge for sikkert forsvar av Murmansk¹⁶⁶-området og kysten av Kolahalvøya, deriblant forhindre fiendtlige landgangsoperasjoner, at han etablerer baser langs kysten av Kolahalvøya og at fiendtlige styrker når gjennom til Kvitsjøen.

g) Være beredt til å gjennomføre operasjoner med ubåter mot fiendens forbindelseslinjer.

d) Beskytte fiskeriene i Barentshavet og den vestlige utseilingen fra Den nordlige sjørute.

3. På grunnlag av Militærrådet ved Folkekommissærenes råds beslutning nr. 67ss/ov av 21.4.38¹⁶⁷ og min ordre av 2.7.38 med nr. 0025ss/ov¹⁶⁸ vil Nordflåten i tilfelle krig operativt underordnes

¹⁶⁴ Dokument 1.

¹⁶⁵ Oversettelsen følger russisk alfabetisering, som avviker fra rekkefølgen i det latinske alfabetet.

¹⁶⁶ Fritt oversatt «протсјино удерзјиват рајон Мурманска». En mer ordrett oversettelse kunne vært f.eks. «standhaftig holde Murmansk-området». Uttrykket går igjen flere steder i teksten.

¹⁶⁷ Gjengis ikke.

¹⁶⁸ Gjengis ikke.

Dokumenter om Nordflåtens operasjonsplaner (1939–1940)

Militærrådet i Leningrad militærdistrikt. Av denne grunn skal operasjonsplanen utarbeides i tett samvirke med Militærrådet i Leningrad militærdistrikt.

4. Operasjonsplanen utarbeides i RKVMFs hovedstab og skal være slutført innen 1. mai 1939.¹⁶⁹

Stedfortredende Folkekommissær for USSRs marine

Admiral Kuznetsov¹⁷⁰

Sjef RKVMFs hovedstab

Admiral Galler

RGAVMF, f. R-1877, op. 1, d. 101, ll. 14–15. Håndskrevet, bekreftet kopi.

¹⁶⁹ Se dokument 3.

¹⁷⁰ Russisk: «Flagman flota 2 ranga».

Nr. 3

Nordflåtens militærråds utførelse av oppdragene i direktiv fra folkekommissæren for marinen nr. 9364ss/ov¹⁷¹, datert 11. april 1939

I. Oppdrag.

1. Gjennom aktive operasjoner med bruk av alle flåtens styrker skal fiendens flåte ødelegges om den viser seg i Barentshavet eller Kvitsjøen.
2. For det tilfellet at Finland går med i den tysk-polske blokken – innta Petsjenga-området, den vestlige delen av Fiskerhalvøya og Mellomhalvøya og stenge Finlands utgang til havet i samvirke med 104. infanteridivisjon.
3. Sørge for sikkert forsvar¹⁷² av Murmansk-området og kysten av Kolahalvøya, derigjennom forhindre fiendtlige landgangsoperasjoner, at han oppretter baser langs kysten av Kolahalvøya og at fiendtlige styrker når frem til Kvitsjøen.
4. Være beredt til å gjennomføre operasjoner med ubåter mot fiendens forbindelseslinjer.
5. Beskytte fiskeriene i Barentshavet og den vestlige utseilingen fra Den nordlige sjørute.

II. Vurdering av situasjonen.

a. Angående utgrupperingen av egne styrker og materiell.

1. Kolafjorden har det sterkeste forsvaret (kystforsvar, fast stasjonering av flåtens manøverenheter, luftstyrker).
2. Forsvaret av Kvitsjøhalsen er svakt (bare kystforsvar).
3. Det finnes knapt forsvarsanlegg langs Murmansk-kysten eller i området ved utseilingen fra Den nordlige sjørute.
4. Nordflåten er ikke oppsatt med havgående fartøyer som i stor grad kan operere uavhengig og som er i stand til å forsvare fiskeriene mot angrep fra fiendens kryssere eller hjelpekryssere. Forsvaret mot angrep fra fiendens ubåter eller bevæpnede trålere kan ivaretas gjennom å bevæpne deler av trålerflåten.
5. Det finnes ikke forberedte og nedlåste operasjonsplaner for dette krigsteatret.

b. Angående fiendens gruppering.

Tyskland (eller Tyskland og Polen) kan konsentrere overflatefartøyer, ubåter og flystyrker i teatret. I størrelse og kvalitet vil flåten av overflatefartøyer overgå Nordflåtens overflatestyrker.

Det kan tenkes at Tyskland i en krig mot USSR vil trekke med seg

1. Finland, som kan tilby Petsamo-basen til basering av tyske fartøyer og flyplasser for tyske luftstyrker. Om det kommer til aktive krigshandlinger mot USSR, vil finnene kunne forsøke å ta Fiskerhalvøya gjennom et plutselig angrep etter i hemmelighet å ha samlet opp til ett regiment infanteri i Petsamo-området. Ved operasjoner i retning Kandalaksja vil finnene også kunne avskjære Kolahalvøya og true Molotovsk.
2. Norge, som kan tilby basering av tyske fartøyer ved sine baser og i fjordene og tyske fly på sine flyplasser.

v. Angående særtrekk ved krigsteatret.

Tyskland har ikke baser i teatret. Den nærmeste tyske basen Wilhelmshaven er 1700 mil unna.¹⁷³ Det gjør det nødvendig for fienden å opprette mellomliggende baser, ved å utnytte først og fremst norsk territorium. Selv for det tilfellet at Norge opprettholder nøytraliteten, er det mulig at tyske skip i skjul

¹⁷¹ Dokument 2. Se også dokument 4.

¹⁷² Se note 166.

¹⁷³ Nautiske mil. Ca. 3100 kilometer.

vil utnytte enkelte øde norske fjorder til etterforsyning, mindre reparasjoner og for hvile. Det kan tenkes at fienden vil forsøke å erobre enkeltpunkter langs Murmansk-kysten (Iokanga, Teriberka) som egner seg for å innrette operasjonsbaser eller at de vil ta Bjørnøya eller Spitsbergen.¹⁷⁴

g. Angående klimatiske, astronomiske og hydrometeorologiske særtrekk.

Vinteren letter utførelsen av våre oppdrag, ettersom den senker risikoen for at fienden bryter gjennom til Kvitsjøen, men det er mulig med fiendtlige operasjoner for å erobre kystartilleribatteriene «Tri ostrova»¹⁷⁵, «Ponoj»¹⁷⁶ fra land (ved en landgangsoperasjon)

Trusselen mot Kolafjorden høynes (gjennom landoperasjoner som en følge av økt fremkommelighet i terrenget)

Den lange perioden med mørke (polarnatten) gjør det lettere å gjennomføre overraskende angrep.

Om sommeren kan fienden operere på to akser mot Kolafjorden og mot Kvitsjøen.

Polardagen gjør det vanskelig eller umulig å gjennomføre operasjoner i skjul for oppklaring fra ubåter eller fly. Det blir enklere for observasjonspostene langs kysten å utføre sitt oppdrag.

III. Løsning.

(variant – den tysk-polske blokken har trukket Finland med i krigen mot USSR)

A. Første operasjon – erobre Petsamo, vestre del av Mellomhalvøya og Fiskerhalvøya.

1. Overføre 162. motoriserte regiment i to puljer til Titovkabukta og forsyne de landsatte avdelingene over Motovskijbukta.

2. Som dekning mot mulige mottiltak av fiendens flåte: utplassere 4 ubåter langs fiendens innseilingsruter i området Vardø (utenfor norsk territorialfarvann), drive systematisk luftoppklaring og øke beredskapen til bombeflyene på flybasen Grjaznaja¹⁷⁷ (fly av typen MBR-2, bombeflyvarianten).

3. Gi ildstøtte til RKKAs landstyrker:

a. ved å bombe flyplassen og basen Petsamo med fly av typen MBR-2 med eskorte av I-15¹⁷⁸, gjennomføre bakkeangrep mot personell.

b. ved å beskytte fiendens territorium på Fiskerhalvøya og Mellomhalvøya i retning fra Varangerfjorden og med bevokningsfartøyer fra Motovskijbukta.

B. Ødelegge fiendens flåte.

1. Svekke fiendens flåte gjennom et innledende angrep langs innseilingsrutene til vår kyst i samvirke mellom ubåter og luftstyrker.

2. Gjennom samvirke mellom kystartilleribatteriene og flåtens manøverenheter og luftstyrker – ødelegge fiendens flåte når den forsøker å forsere forsvaret av de befestede områdene.

3. Gjennom flyangrep på basene og angrep av ubåter om den seiler ut fra basene – ødelegge fiendens flåte om dens fartøyer baseres i teatret ved baser i Finland og Norge (selv om sistnevnte land formelt opprettholder nøytraliteten).

4. Om fiendens overflateflåte er styrkemessig overlegen Nordflåtens overflatestyrke skal Nordflåtens overlatestyrke unngå en avgjørende kamp med fienden på det åpne hav.

V. Sørge for sikkert forsvar¹⁷⁹ av Murmansk-området og kysten av Kolahalvøya, derigjennom forhindre fiendtlige landgangsoperasjoner, at han oppretter baser langs kysten av Kolahalvøya og at fiendtlige styrker når frem til Kvitsjøen.

¹⁷⁴ Russisk *Sjpsitbergen*, som på russisk brukes om hele Svalbard-arkipelet. Her siktes det åpenbart til hovedøygruppa.

¹⁷⁵ «Tre øyer», gruppe av tre øyer på vestsiden av inngangen til Kvitsjøhalsen.

¹⁷⁶ Bosetting ved utløpet i Kvitsjøen ved Kvitsjøhalsen av elven av samme navn.

¹⁷⁷ Oppkalt etter Grjaznaja-bukta i Kolafjorden, innenfor Severomorsk og ved det nåværende Safonovo.

¹⁷⁸ *Istrebitel-15*, dvs. Jagerfly 15. Flyet ble produsert mellom 1934 og 1936, var i bruk under Vinterkrigen og i begynnelsen av krigen mot Tyskland 1941–1945.

¹⁷⁹ Se note 166.

1. Forsvaret av Kolafjorden utføres ved å utgruppere alle stridskreftene til Murmansk befestede område samt flåtens og luftstyrkenes manøverenheter for å ødelegge fiendes flåte om den forsøker å forsere forsvaret av Kolafjorden eller bryte gjennom med landsettingsstyrker til Motovskijbukta.
2. Forsvaret av Teriberka mot fiendens forsøk på erobre området for å utnytte det til basering av egne fartøy, utføres gjennom å utplassere flåtens og flyvåpenets manøverstyrker for å ødelegge fiendens flåte eller landgangsstyrker.
3. Forsvaret av lokanga utføres ved at det på stedet etableres stasjonært kyst- og luftforsvar i form av et batteri med fire rør 130/55 mm kaliber kanoner og ett batteri bestående av fire 76 mm luftvernkanoner modell 1915. Skytset til disse batteriene finnes.
4. Forsvaret av Kvitsjøhalsen utføres av kystartilleribatteriene «Tri ostrova» og «Morzjovets»¹⁸⁰ og av en ubåt som driver skjult overvåking.

G. Operasjoner med ubåter på forbindelseslinjene.

Holde et antall av ubåtene i reserve for operasjoner mot fiendens forbindelseslinjer.

D. Beskytte fiskeriene og den vestlige utseilingen fra Den nordlige sjørute.

1. Drive fiske i de strengt avgrensede områdene Kildinbanken og Kaninbanken. Trålernes seilas fra og til havnene sikres gjennom vakthold av styrker fra Nordflåten.
 2. Under forutsetning av at deler av trålerflåten blir bevæpnet med artilleri og synkeminer, kan trålerne organisere selvforsvar mot angrep fra ubåter og fiendens bevæpnede trålere.
 3. Beskyttelse av fiskeflåten gjennomføres bare på Kildinbanken ved hjelp av:
 - a. systematisk overvåking av området gjennom luftoppklaring.
 - b. skjult oppsyn fra ubåter på de mest truede aksene.
 - v. manøverenheter (jagere og luftstyrker) som deployeres fra Kolafjorden i tilfelle fienden truer trålerne.
 - g. ved at trålerne trekker seg tilbake slik at de kan forsvares av eget kystartilleri om det dukker opp fiendtlige kryssere.
 4. Under forutsetning av at det settes inn fly fra Den nordlige sjørute, er det mulig å beskytte trålerne i området ved Kanin-banken, da dette ville sikre mottiltak mot fiendtlige kryssere og hjelpekryssere om de går til angrep på fiskeflåten.
 5. Vern av den vestlige utseilingen fra Den nordlige sjørute kan gjennomføres gjennom konvoiering av grupper av fraktskip ved hjelp av væpnede trålere som gir forsvar mot ubåter. Som forsvar mot miner bør fraktskipene gå med paravaner¹⁸¹ utlagt.
- Under forutsetning av bruk av fly fra Den nordlige sjørute er det mulig å motsette seg forsøk fra overflatefartøyer på å angripe konvoien.

Sjef for Nordflåten
Kontreadmiral Drozd
Medlem av Nordflåtens Militærråd

Brigadekommissær Masalov
Stabssjef i Nordflåten
Kommandør Golubev

RGAVMF, f. R-1877, op. 1, d. 101, ll. 7–12. Håndskrevet original.

¹⁸⁰ Øy i Kvitsjøhalsen.

¹⁸¹ Paravan: Et system med slep som fører miner bort fra skipssiden og kutter forankringswiren slik at de kan uskadeliggjøres.

Nr. 4

Brev fra Nordflåtens militærråd til folkekommissær for marinen M.P. Frinovskij om forutsetninger for å kunne løse de tildelte oppdragene, datert 13. april 1939

Nordflåtens militærråd

13. april 1939

No. 1041ss/ov

Til USSRs folkekommissær for marinen

I det Militærrådet fremlegger løsningen av oppdragene som ble gitt til Nordflåten med Deres direktiv nr. 9364ss/ov,¹⁸² melder Militærrådet samtidig at en fullverdig utførelse av alle de oppgitte oppdragene krever:

1. At flåten får tildelt egne langtrekkende bombefly, som er nødvendige som følge av at Nordflåten mangler artillerifartøyer. Det må stasjoneres bombefly ikke bare på flyplasser i Murmansk fylke¹⁸³, men også på flyplasser i Arkhangelsk fylke (for innsats mot fienden på Kvitsjøen-aksen). Per i dag finnes det ikke militære flyplasser i Arkhangelsk. I tillegg til dette må Nordflåten i sin oppsetning ha egne langtrekkende oppklaringsfly, etter som operasjonsradiusen til MBR-2 ikke sikrer flåten med oppklaring med tanke på å løse de tildelte oppdragene.
2. At Sovjetunionens utenrikspolitikk innrettes med tanke på å sikre at Norge opprettholder nøytraliteten, slik at ikke Tyskland får mulighet til å opprette baser for sjø- og luftstridskrefter på norsk territorium. Fraværet av tyske baser i krigsteatret vanskeliggjør den tyske flåtens operasjoner mot USSR i nord, og bruken av den finske basen Petsamo som baseområde for den tyske flåten vanskeliggjøres av at denne basen befinner innenfor rekkevidde av Nordflåten og RKKA.
3. At manøverenheter fra Nordflåten stasjoneres fast i Kvitsjøen for å styrke forsvaret av dette området. Det er nødvendig å starte utbyggingen av lokanga¹⁸⁴ som taktisk base for ubåter, jagere og minesveipere i 1939. Som forsvar av lokanga mot angrep fra sjø og luft er det nødvendig å forberede fundamenter for ett batteri 130 mm 55¹⁸⁵ kystartilleri og ett batteri 76 mm luftvernskyts, modell 1915. Skytset til disse batteriene befinner seg i lagrene til Nordflåten. Det er kun behov for å avsette personell ved mobilisering og å tildele midler for de forberedende arbeidene i fredstid.
4. At det tas i bruk fly fra Den nordlige sjørute¹⁸⁶ for å forsvare fiskeriene i de østlige deler av Barentshavet (Gåse- og Kaninbankene) og den vestlige utseilingen fra Den nordlige sjørute. Den nordlige sjørute har et nett av flyplasser i nord og tunge fly (TB-1, TB-3)¹⁸⁷, som kan utnyttes som bombefly for å slå tilbake fiendens forsøk på å angripe fiskeriene eller transporten på Den nordlige sjørute med sine kryssere.

¹⁸² Dokument 2. Med «løsningen av oppdragene» siktes det til dokument 3.

¹⁸³ Russisk *oblast*.

¹⁸⁴ Lokanga var en bosetting ved utløpet av elven ved samme navn i bukta innenfor Svjatoj nos.

¹⁸⁵ Notert slik i det russiske dokumentet. En mer vanlig noteringsmåte er 130/55 mm. Tallet 55 angir lengden på kanonløpet ved at kalibret ganges med 55.

¹⁸⁶ Egentlig Hoveddirektoratet for den nordlige sjørute (*Glavnoje upravlenije Severnogo morskogo puti*), som hadde ansvaret for blant annet driften av den nordlige sjøruten.

¹⁸⁷ TB – *tjazjolyj bombardirovsjtsjik*, dvs. «tungt bombefly». Modellene TB-1 og TB-3 var i bruk i RKKA som bombefly i 1930-årene til henholdsvis 1936 og 1939. De ble deretter brukt som transportfly. TB-3 ble i noen grad brukt som bombefly i Vinterkrigen 1939–1940.

5. At Nordflåten ved krigsutbrudd tilføres kryssere eller hjelpekryssere¹⁸⁸, som på grunn av sine havgående egenskaper og muligheten til å operere selvstendig kan stasjoneres fast i fiskeriområdene for å beskytte vår trålerflåte mot fiendens forsøk på å bruke sine store marinefartøy til å erobre eller ødelegge den.
6. At deler av trålerflåten utstyres med artilleri og synkeminer til selvforsvar mot angrep fra ubåter og fiendens bevæpnede trålere.
7. At det settes opp kystartilleri ved deltaet til Nordre Dvina og skipsverftet (i Molotovsk¹⁸⁹) for å avvise forsøk fra fiendtlige enkeltfartøy (eller ubåter) som har trengt inn i Kvitsjøen, på å ødelegge industrianlegg av nasjonal betydning med artilleriild.
8. At det settes opp ett 130 mm kystartilleribatteri på Fiskerhalvøya (Sjarapovodda)¹⁹⁰ for å avvise fiendens forsøk på å trenge inn i Motovskijbukta.
9. At Nordflåten tildeles 130 mm – 152 mm kystartilleri (til lagring hos Nordflåten) i et antall som sikrer at det ved et krigsutbrudd kan settes opp to batterier ved Teriberka¹⁹¹, ytterligere to batterier ved lokanga (i tillegg til skytset som allerede finnes lagret til ett batteri).
10. At Nordflåten fra krigens start får tildelt isbrytere, hentet fra de som er tildelt havene i Murmansk og Arkhangelsk.
11. At det tas opp med USSRs folkekommissariatet for handelsflåten å tildele Murmansk handelshavn fraktskip i et antall som sikrer at tre fraktskip fra krigsstart kan tildeles Nordflåten for transport av tropper som opererer i samband med flåten, og to fraktskip for å evakuere familiene til befalskorpset ved batteriene og basene.
12. At det tildeles et moderskip for en divisjon av ubåter av type «M», som ankommer i nord. Denne divisjonen stasjoneres i Kvitsjøen, hvor det ikke finnes noen baser. Forsyningsbasen Arkhangelsk er for langt unna Kvitsjøhalsen.
13. At Det maritime nærforsvaret¹⁹² for sjøområdene i Kolafjorden og Kvitsjøen styrkes. For øyeblikket består Det maritime nærforsvaret for sjøområdene i Kolafjorden av fire båter av type MO¹⁹³ og to trålere (fisketrålere, dyptgående 14 fot). Ved mobilisering tilkommer ytterligere seks trålere fra fiskeflåten. Det er fullstendig opplagt at disse styrkene er utilstrekkelige for å sikre oppgavene som står foran Det maritime nærforsvaret for sjøområdene i Kolafjorden.

¹⁸⁸ «Hjelpekryssere» – betegnelse på sivile fartøyer som ble overlatt til marinen og bevæpnet.

¹⁸⁹ Siden 1957 Severodvinsk, oppkalt etter elven Severnaja dvina (Nordre Dvina).

¹⁹⁰ *Mys Sjarapov*, ikke sikkert identifisert, åpenbart ikke stedet ved samme navn ved Kandalakšjabukta.

¹⁹¹ Bosetting ved utløpet av elven av samme navn ved inngangen til Kolafjorden.

¹⁹² Se note 124 i innledningen.

¹⁹³ Patruljebåter av typen «Malyj okhotnik» (liten jeger), derav forkortelsen MO.

I Kvitsjøen finnes det ikke et eget maritimt nærforsvar, og ved et krigsutbrudd vil det ikke bli tilført nødvendig materiell og styrker for kampinnsats.

- Bilag: 1. Beslutning på seks sider og ett kart¹⁹⁴ kun for adressaten.
2. Liste over personer som har deltatt i utarbeidelsen av operasjonsplanen, på to sider.¹⁹⁵

Sjef for Nordflåten
Kontreadmiral¹⁹⁶ Drozd

Medlem av Nordflåtens militæråd
Brigadekommissær Masalov¹⁹⁷

RGAVMF f. R-1877, op. 1, d. 101, ll. 1–4. Håndskrevet original.

¹⁹⁴ Gjengis ikke, ikke tilgjengelig for utgiverne av denne oversettelsen.

¹⁹⁵ Gjengis ikke.

¹⁹⁶ Russisk: Flagman 2 ranga.

¹⁹⁷ Fjodor Gurjevitsj Masalov, 1903–1978, hadde den militære graden oberst. Som brigadekommissær var han partiets representant i ledelsen.

Nr. 5

Overordnet plan for Nordflåtens operasjoner, datert 14. juni 1939¹⁹⁸

1. Nordflåtens grunnleggende oppgaver.

a. Gjennom aktive operasjoner sørger alle Nordflåtens styrker for et robust forsvar av Murmansk, samtidig som utseilingene fra Kolafjorden sikres.

b. Bistå Den røde armés styrker i å erobre og holde vestkysten av Fiskerhalvøya, Mellomhalvøya og Petsamo-basen.

v. Ved hjelp av ubåter og kystartilleribatteriene forhindre at fienden erobrer lokanga og at fiendens flåte trenger inn i Kvitsjøen.

g. Operere med ubåter på fiendens forbindelseslinjer.

d. Være forberedt til sporadiske operasjoner for å forsvare vår skipsfart i området ved den vestlige utseilingen fra Den store nordlige sjørute.

2. Hvordan oppgavene løses og i hvilken rekkefølge.

a. Forsvaret av Kolafjorden utføres gjennom samvirke mellom kystbatteriene og lette styrker, ubåter og luftstyrker, som knuser fiendens skip når de forsøker å bryte gjennom inn i Kolafjorden (til flåtens baser) eller inn i Motovskijbukta (for å landsette styrker). Forsvarssystemet for Kolafjorden forsterkes ved at det legges en minesperre i Kildinstredet. Fiendens luftangrep mot flåtens skip og baser i Kolafjorden avvises med luftvernartilleri og jagerfly.

b. Støtte til 104. berginfanteridivisjons¹⁹⁹ operasjon for å erobre og holde vestkysten av Fiskerhalvøya, Mellomhalvøya og Petsamo-området skjer ved hjelp av:

1. Jagere og vaktfartøyer, som gir artilleriild fra havet mot fiendens landstyrker.

2. Jagere, gjennom operasjoner fiendens troppetransportskip i Varangerfjorden.

3. Ubåter, gjennom operasjoner mot fiendens kampfartøyer og troppetransportskip ved innseilingene til Vardø, Fiskerhalvøya og Varangerfjorden.

4. Luftstyrker, gjennom operasjoner mot fiendens krigsskip og troppetransportfartøyer ved innseilingene til Vardø, Fiskerhalvøya og Varangerfjorden.

5. Et kystbatteri (122 mm, mekanisk trekk), som sperrer fiendens utgang fra Petsamo og hindrer hans operasjoner mot vestkysten av Fiskerhalvøya og Mellomhalvøya.

I overensstemmelse med instruks fra Staben i Leningrad militærdistrikt skal felles operasjoner med Arbeidernes og bøndernes røde armé for å erobre og holde vestkysten av Fiskerhalvøya og Mellomhalvøya utføres i henhold til dekningsplanen (M-1)²⁰⁰, og felles operasjoner mot Petsamo-området utføres etter deployeringen av 104. berginfanteridivisjon (M-10)²⁰¹.

v. Forsvaret av Kvitsjøhalsen utføres i samvirke mellom 2 ubåter, vakt- og oppsynsskip og kystbatterier.

¹⁹⁸ Se også dokument 6. Dateringen av de to dokumentene er kommentert i innledningen, s. 23.

¹⁹⁹ Se note 157.

²⁰⁰ M – dagen for krigsutbrudd. M-1 – én dag etter krigsutbrudd.

²⁰¹ M-10 – ti dager etter krigsutbrudd.

lokanga vil være uten forsvar mot fiendens krigsskip (inntil det blir satt opp et kystbatteri 130/55 mm kaliber på midlertidig fundament). Grensevaktavdelinger driver observasjon og kaster tilbake mindre fiendtlige sabotasjegrupper (i båter) i området ved lokanga.

g. Operasjoner med ubåter på fiendens forbindelseslinjer utføres ved å patruljere fiendens skipsruter i områdene Narvik-Nordkapp og ved stasjonær tjeneste i området Vardø-havnene i Varangerfjorden.

d. Overvåking av Kolahalvøyas kyster utføres av poster av Observasjons- og sambandstjenesten²⁰² og kystposter fra Murmansk 35. maritime grensevaktavdeling.²⁰³

Lette styrker og flystyrker avviser lokaliserte fiendtlige landgangsoperasjoner på Kolahalvøyas kyst (Teriberka, viker i Motovskijbukta).

e. Sjøtransport av ammunisjon og proviant til 104. berginfanteridivisjon utføres og sikres av flåten.

Zj. Vern av fiskeriflåten gjennomføres ved at:

1. Det drives systematisk overvåking av fangstområdene i de vestlige delene av Barentshavet gjennom luftopklaring.

2. Trålerflåten varsles om trusler i operasjonsteatret og behov for å trekke seg inn under egne befestede områder.

3. Luftstyrker angriper fienden når han forsøker å angripe trålerne i området ved Kildinbanken.

4. Enheter fra Det maritime nærforsvaret sikrer farvannene ved trålerflåtens seilingsruter til og fra havnene i Murmansk og Arkhangelsk.

z. Forsvaret av den vestlige utseilingen fra Den nordlige sjørute ivaretas ved at Nordflåten gjennomfører enkeltstående særlige operasjoner, utarbeidet på grunnlag av den konkrete situasjonen i teatret.

3. Forberedende tiltak fra det øyeblikk det foreligger umiddelbar krigsfare er gitt i dekningsplanen for mobiliseringen og deployeringen av Nordflåten.

4. Flåtens tiltak og første operasjoner fra starten av mobiliseringen og fra krigsstart:

(utfyller tiltakene for perioden med krigstrussel og fra starten av mobilisering, slik de er angitt i dekningsplanene for Nordflåten)

a. Det deployeres ubåter (ti ubåter til M-10²⁰⁴) som dekker innseilingene fra havet til Vardø, Varangerfjorden og Fiskerhalvøya, for sammen med Arbeidernes og bøndernes røde armé å utføre operasjon no. 1.

b. Det gjennomføres tiltak for å forsvare innseilingene fra havet til territoriet som er erobret fra fienden (forflytte kystbatteriet som har mekanisk trekk, overvåking)

v. Når sperreminer ankommer teatret, forsterkes systemet for forsvar av Kolafjorden og Kvitsjøhalsen ved at det legges minesperrer.

5. Hvordan flåten utnyttet videre.

a. Operasjoner med ubåter på fiendens forbindelseslinjer langs kysten av Nord-Norge og ved baser i samme området (Narvik – havnene i Varangerfjorden).

b. Luftoperasjoner mot fiendens skip og baser i Barentshavet.

²⁰² *Sluzjba nabljudenija i svjazi.*

²⁰³ *35-yj Murmanskij morskoy pograntsjnyj otrjad.*

²⁰⁴ M-10 – ti dager etter krigsutbrudd.

v. Ved bruk av alt av flåtens materiell sikres trygg utseiling for alle våre fartøyer fra Kolafjorden og Kvitsjøen.

g. Sikre at den vestlige utseilingen fra Den nordlige sjørute er trygg (gjennom en operasjon som organiseres spesielt).

d. Vokte fiskeriene i Barentshavet ved hjelp av Nordflåtens tilgjengelige midler og ved at det organiseres bevæpning av selve trålerne.

e. Fast forsvar av Kolahalvøya ved hjelp Nordflåtens tilgjengelige stridsmidler og forsterking av forsvarssystemet i de befestede områdene gjennom forsvarsanlegg, sperringer, observasjons- og sambandsmidler.

6. Oppdragsutførelse, tiltak og første operasjoner i perioden med isdekke.

Kvitsjøen dekkes av is i perioden desember – midten av mai, fiendens operasjoner om vinteren på Kvitsjøaksen fra havet er derfor sterkt vanskeliggjort. Imidlertid kan stedet lokanga bli erobret om vinteren etterfulgt av en landgangsoperasjon samme sted med tanke på å rykke frem over land mot kystbefestningene i området Ponoj – Tri ostrova med formål å ta disse fra landsiden og forberede et brohode for et gjennombrudd til Kvitsjøen med fartøyer når isdekket er gått.

Vinterforsvaret av området lokanga – Ponoj gjennomføres av tilgjengelige midler (avdelinger fra grensevernet, garnisonen i området Ponoj) med deltakelse av enheter fra Arbeidernes og bøndernes røde armé (Arkhangelisk infanteriregiment).

Sjef for Nordflåten
Kontreadmiral Drozd

Medlem av Nordflåtens militæråd
Brigadekommissær Masalov

Nr. 6

USSRs Folkekommissær for marinen N.G. Kuznetsov og sjef for Marinens hovedstab L.M. Gallers direktiv til Nordflåtens Militærråd om å utarbeide operasjonsplan for Nordflåten, datert 20. juni 1939²⁰⁵

Folkekommissæren for USSRs marine
20. juni 1939
Nr. 9840ss/ov

Til Militærrådet for Nordflåten

1. I overenstemmelse med USSRs Folkekommissær for forsvaret, marsjall av Sovjetunionen kam. Vorosjilovs direktiv av 27.2.39 med nr. 15201²⁰⁶ skal De utarbeide operasjonsplan for Nordflåten for 1939.

Ved utarbeidelsen av operasjonsplanen legges det til grunn at de forente styrkene til Tyskland, Finland og Polen går til angrep på USSR samtidig på de nordlige og vestlige aksene.

De er nødvendig å ta i betraktning muligheten av at Norge vil stille sitt territorium til disposisjon for våre fiender i nord for baser, etterforsyning og for å samle mannskaper og materiell.

Det er mulig at fiendens aktive operasjoner vil starte med et plutselig angrep på våre skip og baser uten en forutgående krigserklæring.

2. Oppdrag til Nordflåten.

Hovedinnholdet i operasjonsplanen bør ta sikte på å tilføre fienden et avgjørende nederlag ved å knuse ham del for del. Herunder utføres følgende hovedoppdrag:

a. Gjennom aktive operasjoner sørger alle Nordflåtens styrker for et sikkert forsvar²⁰⁷ av Murmansk, samtidig som utseilingene fra Kolafjorden sikres.

b. Bistå Den røde armés styrker i å erobre og holde vestkysten av Fiskerhalvøya, Mellomhalvøya og Petsamo-basen.

v. Ved hjelp av ubåter og kystartilleribatteriene forhindre at fienden erobrer lokanga og at fiendens flåte trenger inn i Kvitsjøen.

g. Operere med ubåter på fiendens forbindelseslinjer.

d. Være forberedt til sporadiske operasjoner for å forsvare vår skipsfart i området ved de vestlige utseilingen fra Den store nordlige sjørute.

I tillegg til dette tilligger det Nordflåtens Militærråd å organisere forsvar av trålerflåten i Barentshavet gjennom å bevæpne noen av trålerne for selvforsvar.

3. På grunnlag av beslutning i Forsvarskomiteen ved USSRs Råd av folkekommissærers råd av 21.4.1938 med nr. 67ss/ov²⁰⁸ og min ordre av 2.7.38 med nr. 0025ss/ov²⁰⁹ blir Nordflåten fra krigens utbrudd operativt underordnet Militærrådet i Leningrad militærdistrikt. Av denne grunn skal operasjonsplanen utarbeides i tett samvirke med Militærrådet i Leningrad militærdistrikt.

4. Utarbeidelsen av operasjonsplanen slutføres til 1939.²¹⁰

²⁰⁵ Se også dokument 5. Dateringen av de to dokumentene er kommentert i innledningen, s. 23.

²⁰⁶ Dokument 1.

²⁰⁷ Se note 166.

²⁰⁸ Dokument 1.

²⁰⁹ Gjengis ikke.

²¹⁰ Dato mangler i dokumentet som har vært tilgjengelig for utgiverne.

Folkekommissær for USSRs marine
Admiral Kuznetsov

Sjef for Marinens hovedstab
Admiral Galler

Nr. 7

Brev fra Nordflåtens sjef V.P. Drozd til Folkekommissær for marinen N.G. Kuznetsov om flåtens operasjoner, datert 3. april 1940

Sjefen for Nordflåten
3. april 1940
Nr. 1/113ss/ov

Til USSRs Folkekommissær for marinen
Admiral Kuznetsov

I tråd med deres chiffterelegram nr. 1/190²¹¹ fremstiller jeg med dette mine vurderinger av flåtens operasjoner.

Jeg melder at jeg har utført alle vurderinger på grunnlag av tilgjengelige styrker, uten å basere meg på raske forsterkninger eller tilførsel av fartøyer fra den sivile flåten, etter som erfaring tilsier at dette krever forholdsvis lang tid (fra 1 til 3 måneder). Jeg har også tatt med flystyrker. På grunn av flåtens utilstrekkelige materiell kom jeg ikke frem til andre operasjoner eller en annen løsning.

Jeg har ikke analysert omfanget av materiell som ville kreves for en mer fullverdig løsning eller for å utvikle aktive operasjoner, da jeg ser på dette som et særskilt spørsmål som krever en særskilt redegjørelse.

Vedlegg: Som angitt på fire sider og kart²¹² på 1 side.

Sjef for nordflåten
Kontreadmiral Drozd

Vedlegg:
Sjef for Nordflåten V.P. Drozds vurderinger av flåtens operasjonsplan,
datert 2. april 1940

Sjefen for nordflåten
2. april 1940.

Som sannsynlig motstander i den nærmeste fremtid anser jeg: England og Norge, selv om sistnevnte ikke nødvendigvis vil iverksette aktive operasjoner, men det er mulig at landet vil stille sine baser og skjærgården i Nord til disposisjon for statene som fører krig mot oss.

Som følge av at det er et åpent teater, kan det ikke utelukkes at det kan dukke opp sjøstridskrefter fra andre stater.

Følgende oppgaver står foran flåten:

²¹¹ Av 21. februar 1940, se dokument 9. Telegrammet er omtalt i innledningen, s. 27.

²¹² Situasjonskartet mangler i saksmappen (*delo*).

1. Opprettholde et solid forsvar av innseilingene til Kolafjorden, statsgrensen i vest, særlig Mellomhalvøya, Fiskerhalvøya med tilliggende bukter, Murmansk-kysten, Kvitsjøhalsen, dekke militære transportert.

2. Forhindre fienden fra å ta i bruk baser og fjorder nord i Norge som baser, forstyrre hans militære transportert. Ikke tillate basering – sammentrekning av styrker i Petsamo.

Gi støtte til Den røde armés flanke.

3. Forhindre at fienden opererer på forbindelseslinjene Murmansk-Arkhangelsk, Den nordlige sjørute, Spitsbergen, dekke fiskeriene i Barentshavet.

Sjef for Nordflåten
Kontreadmiral Drozd

Sannsynlige operasjoner

Gitt de tildelte oppdragene og kun på grunnlag av styrkene som finnes per 01.04.40, dagslys hele døgnet fra 20.04.40 og de store avstandene i teatret, er det nødvendig å forberede seg til å utføre operasjonene som er listet nedenfor og sørge for at de blir utført som forutsatt.

Oppdraget med å forsvare Kolafjorden, Kvitsjøhalsen og kysten løses med bruk av alle flåtens tilgjengelige styrker, etter at deler av styrkene allerede er blitt deployert (før fienden er blitt oppdaget eller ha vist seg), med påfølgende videre deployering til viktige truede sektorer.

Første operasjon – oppklaring av teatret: utføres sektorvis som det fremgår av kartet²¹³ – første sektor Fiskerhalvøya-Tanafjorden utføres vedvarende av fly og ubåter; andre sektor nord for Kolafjorden – periodisk av flystyrker, og tredje sektor øst for Kolafjorden til Tri ostrova utføres periodisk av flystyrker, fjerde sektor – innløpene til Kvitsjøhalsen, utføres av flystyrker to ganger i døgnet. I den grad det er mulig, gjennomføres det oppklaring fra fly og patruljetjeneste med skip østover langs kysten til Ponoj, vestover mot Tanafjorden, og det settes posisjoner for ubåter mot sør.

Andre operasjon – utføre angrep på fienden:

1. Bombeangrep med SB-fly på fienden om han ikke seiler mot posisjonen til ubåtene, hvoretter disse ledes til målet, eller samordnet angrep fra ubåter og fly når fienden kommer til ubåtenes posisjon.

2. I det befestede området utføres angrep med alle tilgjengelige midler – (kystforsvar, jagere, fly og ubåter).

Tredje operasjon:

Om fienden er klart overlegen og om våre egne styrker er overbelastet (i ytterste fall) legges det en fast minesperre mellom Fiskerhalvøya og øya Kildin og i Kvitsjøhalsen (i henhold til plan som er utarbeidet på forhånd).

Forsvaret av lokanga utføres med kystforsvaret, utstasjonerte ubåter og flystyrker.

Forsvaret av innløpet til Kvitsjøen utføres av ubåter, ved å legge minesperre, av luftstyrker og jagere som er støttet av kystbatteriene.

Dekkingen av militære transportert til statsgrensen gjennom Titovka utføres ved hjelp av styrket observasjon av innseilingene til Kolafjorden og Motovskijbukta, uten direkte konvoiering av transportene.

²¹³ Gjengis ikke.

Luftforsvaret og forsvaret mot ubåter deployeres i sin helhet, med utgangspunkt i det som forefinnes.

For å motvirke at fienden stasjonere sine styrker ved baser og i skjærgården i det nordlige Norge og at han utnytter farvannene i skjærgården.

Fjerde operasjon, tidsbegrenset blokade og raid – utplassere én ubåt type «D» i Vestfjorden og en annen ubåt type «SITSJ» mellom øyene Sørøya og Fugløy.²¹⁴

Utføre periodiske flyangrep mot havner i Varangerfjorden, Tanafjorden til og med Nordkapp.

Under dekke av egne kystbatterier motvirker 2 bevokningsskip og vaktbåter sammentrekningen av små fartøyer eller ubåter til Petsamo, om større styrker dukker opp ødelegges disse i fjorden av fly og av grovkalibret arméartilleri som er utplassert på statsgrensen (avklart med arméledelsen).

Femte operasjon – dekke forbindelseslinjene og fiskeriene: Sikre forbindelseslinjene Murmansk-Arkhangelsk og fra begge disse punktene til Den nordlige sjørute. På grunn av begrensningene i tilgjengelige styrker er det mulig å utføre periodisk eskortering av grupper av fartøyer ved at det til hver operasjon trekkes inn fartøyer og fly fra forsvaret av Kolafjorden og Kvitsjøhalsen, og ved å utnytte dekket av egne kyster. Men hver eneste slik eskortering må gjennomføres samtidig som det drives forsterket oppklaring av med tanke på å skaffe informasjon om fiendens tilstand og plassering.

Sikringen av kullfrakten fra Spitsbergen, eller forsvar av de sovjetiske borgerne som befinner seg der, utføres med bevæpnede fraktskip og, om de finnes, med tilgjengelige ubåter. Fraktskipenes seilinger holdes skjult gjennom valg av seilingsrute, ved at skipene raskt beveger seg bort fra kysten og går mot øst til 38.–39. lengdegrad.

Fiske kan drives øst for 34. lengdegrad, til havs og i kyststripen i henhold til oppsatte regler – forbudssonene unntatt.

Om det oppdages at fienden nærmer seg fiskeflåten (gjennom oppklaring eller av trålerne selv), går alle trålerne mot sin kyst, til dekningspunkter (Teriberka-lokanga) på signal fra kommandoplass på et flaggskip eller fra den tråleren som oppdaget fienden.

For å dekke trålernes seilas tilbake og for å ramme fienden flyr det ut en flystyrke fra Hovedbasen og en flystyrke fra lokanga, på signal fra operasjonsrommet²¹⁵ seiler to jagere ut fra Hovedbasen eller lokanga.

Deployeringen av flåtens styrker

I Kvitsjøhalsen baseres hele flåten i Kolafjorden med unntak av 2 bevokningsfartøyer som baseres ved lokanga og driver oppsynstjeneste i Kvitsjøhalsen og lokanga.

Når Kvitsjøhalsen blir fri for is deployeres flåtens fartøyer som følger:

Kolafjorden

En jagerbrigade bestående av 4 fartøyer.

En ubåtbrigade bestående av 12 fartøyer.

Luftstyrker bestående av:

Ett regiment MBR-2

SB-skvadroner

2 jagerskvadroner

Det maritime nærforsvaret bestående av ett bevokningsfartøy og 7 trålere

Vaktbåter for grensevern – 4

Båter av type «små jegere»²¹⁶ – 8

Mineleggeren «Murman»

²¹⁴ Menes trolig Nord-Fugløy.

²¹⁵ *Flagmanskij komandnyj punkt.*

²¹⁶ Siktes til båter av modell MO-4, *Malyj okhotnik 4.*

Behov – 1500 miner, tilgjengelig 500.

lokanga

Jagere i et antall av 2 fartøyer

Ubåter i et antall av 2 fartøyer

Luftstyrker bestående av 1. MBR-2-skvadron (øya Morzjovets)

Bevoktningsfartøyer i et antall av 3.

Motorbåter i et antall av 2.

Behov for 500 miner, vi vil ha tilgjengelig 100 stk.

Sjef for Nordflåten

Kontreadmiral Drozd

Nr. 8

USSRs Folkekommissær for marinen N.G. Kuznetsov og stabssjef i Marinens hovedstab
L.M. Gallers direktiv til Nordflåtens Militæråd om å utarbeide operasjonsplan for
Nordflåten, datert 4. april 1940

Folkekommissær for USSRs marine
4. april 1940
Nr. 16502ss/ov

Til Nordflåtens militæråd

De har i oppdrag å utarbeide operasjonsplan for Nordflåten for 1940. England skal anses om den sannsynlige motstanderen på det nordlige teatret. Franske styrker, som allierte med England, vil kunne bli satt inn i operasjoner i Nord bare i særskilt spente perioder og i begrenset omfang.

Det er lite sannsynlig at Norge og Sverige trekkes åpent med i en krig mot oss; det er mest sannsynlig at de skandinaviske land overfor oss inntar en fiendtlig nøytralitet som kan strekkes så langt at de stiller baser til disposisjon for våre fiender. For øvrig vil deres videre handlemåte avhenge av i hvilken grad de krigførende lykkes med sine første operasjoner.

Under innflytelse av England, som forsøker å skape en «forsvarsallianse» av de skandinaviske land og Finland rettet mot USSR, vil aggressive elementer i Finland igjen kunne trekke landet med i en krig mot oss, men inntil England og Frankrike gjør et avgjørende fremstøt vil Finland overfor oss innta en avventende, fiendtlig posisjon. I de første krigsdagene vil det fra finsk side kunne bli gjennomført provokasjoner, sabotasjeaksjoner, bandeangrep.

Krigshandlingene vil kunne starte med at fienden retter et plutselig angrep på vår kyst uten krigserklæring, eller i form av en langvarig nedslitende periode med fiendtlige operasjoner med enkeltfartøy eller grupper av fartøy i de nordlige farvann.

I utarbeidelsen av operasjonsplanen tas det utgangspunkt i behovet for å gripe initiativet gjennom aktive slag fra samvirkende sjø- og landstyrker som utnytter fiendens avstand til sine hovedbaser og hans lange forbindelseslinjer. Dette er mulig om alle samordningsspørsmål på forhånd er nøye gjennomarbeidet til minste detalj og om det organiseres systematisk oppklaring mot fienden.

Nordflåtens oppdrag.

1. Solid forsvar av vår kyst i området ved Kolafjorden med samordnet bruk av styrker fra flåten og hæren.
2. Gjennom aktive operasjoner av styrker fra flåten og hæren stoppe fiendens styrker fra å bryte gjennom til Kvitsjøen ved at det etableres en forsvarslinje i Kvitsjøhalsen og ved at fienden hindres i å etablere taktiske baser ved innløpet til Kvitsjøhalsen.
3. Ved hjelp av angrep fra fly og ubåter gjøre det vanskelig for fienden å basere styrker i havner i Nord-Norge. Erobre de nærmeste basene som fienden utnytter (Varangerfjord-området).
4. Systematisk forstyrre fiendens kommunikasjoner ved hjelp av samordnede styrker fra flåten og hæren i form av angrep fra ubåter, fly og overflatefartøyer langs Norges nordlige kyster, særlig øst for Nordkapp lengdegrad.
5. Forstyrre fiendens forsøk på å etablere en flåteblokade av våre styrker i området ved Kolafjorden og dekke våre forbindelseslinjer i Kvitsjøen, Arkhangelsk-Murmansk, Arkhangelsk-de østlige havnene til

Hoveddirektoratet for Den nordlige sjørute. Dekke våre transporter Murmansk – Motovskijbukta i enhver situasjonen.

6. Forsvare våre fiskerier og forstyrre fiendens fiskerier.

7. Operasjoner med ubåter i områdene ved hovedbasene for fiendens flåte og på forbindelseslinjene som fører til de engelske øyer.

Utarbeidet dokument legges frem innen 15. mai 1940.

Folkekommissær for USSRs marine
Admiral Kuznetsov

Sjef for Marinens hovedstab
Admiral Galler

Nr. 9

Stabssjef for Nordflåten I.F. Golubevs brev til Folkekommissær for marinen N.G. Kuznetsov om flåtens sannsynlige operasjoner, med vedlegg, datert 4. april 1940

Stabssjef for Nordflåten
4. april 1940
Nr. 1/111ss/ov

Til USSRs Folkekommissær for marinen
Admiral Kuznetsov

I tråd med Deres ordre (chiffertelegram nr. 1/190 av 21.02.40²¹⁷) presenterer jeg vurderinger av Nordflåtens sannsynlige operasjoner og deployering ved utbrudd av krig i nord i 1940. Vedlegg: ovennevnte på 13 sider og 5 kart.²¹⁸

Stabssjef for Nordflåten
Kommandør Golubev

Vurderinger av Nordflåtens sannsynlige operasjoner og deployering ved et krigsutbrudd i 1940.

Fienden

Det er uunngåelig å se England og Frankrike som den sannsynlige fienden ved en krig i Nord i 1940. I mangel av egne baser i Barentshavet kommer fienden til å basere deler av sin flåte langs kysten av det nordlige Norge. Av dette følger at det er nødvendig å regne med muligheten av at Norge trekkes inn i krigen mot oss.

Med utgangspunkt i Nordområdenes økonomiske og militære betydning, som også bestemmes av den geografiske plasseringen, må vi forvente at krigshandlingene først og fremst vil utfolde seg på det nordlige maritime krigsteatret. England må regnes som hovedmotstanderen i denne krigen.

Alle kalkulasjoner og tiltak for å forberede Nordflåten til krig må til syvende og sist ta utgangspunkt i kamp med den engelske flåten.

Oppgaver

Nordflåten må være beredt til å utføre følgende oppgaver:

1. Sørge for sikkert forsvar av Murmansk,²¹⁹ ikke slippe fienden gjennom til Kolafjorden og Motovskijbukta.
2. Forhindre at fienden erobrer enkeltpunkter på kystene mot Barentshavet og Kvitsjøen, og også forhindre at fienden oppretter baser for flåten på vårt territorium.
3. Ikke slippe store fiendtlige styrker gjennom til Kvitsjøen.

²¹⁷ Gjengis ikke.

²¹⁸ Kartene var ikke tilgjengelige for utgiverne.

²¹⁹ Se note 166.

4. Sikre maritime transporter i Barentshavet og Kvitsjøen.
5. Operere med ubåter og fly på fiendens forbindelseslinjer.
6. Forhindre at fienden setter opp baser i havner i Varangerfjorden og gjøre det vanskelig for ham å sette opp baser på nordvestkysten av Norge.
7. Være beredt til fellesoperasjoner med avdelinger fra Den røde armé.
8. Være beredt til å sikre: overføringen av grupper av fartøy til den vestlige delen av Den nordlige sjørute og sikre fiskeriene i Barentshavet og i Kvitsjøen.

Situasjonen

Ved løsningen av oppgavene legges følgende situasjon til grunn:

Fiendens muligheter.

1. Ved å utnytte det store havområdet kan han i hemmelighet å samle overlegne flåtestyrker i Barentshavet og plutselig dukke opp ved våre kyster når det ikke er flyvær.
2. Polardagen gjør det mulig for fienden å skape vanskeligheter for våre aktive operasjoner (med jagere og ubåter) ved hans kyster.²²⁰
3. Operere med ubåter og kryssere på våre forbindelseslinjer og mot fiskeriene.
4. Utnytte dager med tåke i Kvitsjøhalsen (opptil 40–50 prosent i juli måned) til å bryte gjennom til Kvitsjøen med enkeltstående overflatefartøyer og ubåter.
5. Forsøkte å erobre lokanga som base for sin flåte.
6. Gjennomføre bombetokter og oppklaringsoperasjoner med fly fra flyplasser i Norge og fra hangarskip.

Våre muligheter

1. I perioden med polardag og i godvær driver våre fly permanent oppsyn med området vestover til Tanafjorden og 100 mil²²¹ utover ved innseilingene til kysten av Barentshavet. Dette gjør det mulig å deployere våre styrker tidlig nok til å gjennomføre et angrep.

Om vi organiserer kystforsvar, legger minefelt og deployerer ubåter stasjonært ved de viktigste kystområdene og ved basene (innseilingene til Fiskerhalvøya, Kolafjorden og Motovskijbukta, Teriberka, lokanga og i Kvitsjøhalsen), kan ikke fienden ustraffet angripe disse kyststrekningene selv når det ikke er flyvær.

2. Komme fiendens operasjoner i forkjøpet og forhindre angrep på våre fraktskip ved å ta i bruk konvoiering, bevæpning av fraktskip, opprette befestede punkter langs kysten, drive luftoppklaring og holde bombeflyvåpenet i beredskap.

3. Om vi i Kvitsjøhalsen har kystbatterier, minesperrer og oppsyn fra ubåter og fly, vil det være umulig for fienden å bryte gjennom til Kvitsjøen med en stor landgangsstyrke. For å motvirke gjennombrudd med krigsskip har vi bombeflyvåpenet og kystartilleristillinger i det som for oss er det viktigste punktet – Molotovsk.

4. Mot fiendens baser langs kysten av det nordlige Norge kan vi sette inn: bombeflyvåpenet, legge aktive minesperrer ved innseilingene til basene, og ubåter.

5. Ved hjelp av samordnede operasjoner med avdelinger fra Den røde armé kan vi forhindre at enkeltpunkter langs vår kyst blir erobret.

²²⁰ Her siktes det trolig i første rekke til norskekysten.

²²¹ Nautiske mil.

Konklusjon: Overlegenheten til fiendens overflateflåte på det åpne hav reduseres i takt med at han nærmer seg vår kyst, dvs. når fienden kommer innenfor rekkevidde av våre samordnede styrker fra flåten (fly, ubåter, lette enheter, kystforsvaret og miner) og avdelinger fra Den røde armé.

Oppdragsløsning og sannsynlige operasjoner

1. Opprettholde sikkert forsvar av Murmansk²²² og forsvar av Kolafjorden og Motovskijbukta ved hjelp av: strid i eget befestet område og angrep med fly og ubåter i innseilingene.

En slik oppgaveløsning krever at følgende operasjoner gjennomføres:

a) Luftetterretning mot vest til Tanafjorden, mot nord til 71° og mot øst til Tri ostrova. Tre ganger i døgnet, minst fire ganger om fiendens tunge krigsfartøyer viser seg i Barentshavet. Dette krever 12 til 16 fly på døgnbasis.

b) For å kunne utføre bombeangrep mot fienden i innseilingene til Kolafjorden kreves det én bombeflyskvadron i stadig stridsberedskap klar til å ta av.

v) Daglig holde to, ved økende trussel tre, ubåter ved innseilingene til Kolafjorden og Fiskerhalvøya.

g) For å dekke innseilingene til Kolafjorden, Fiskerhalvøya og Teriberka legges det minesperrer. For dette kreves 2500 miner og tre mineleggere.

d) For å knuse fienden i minesperren ved kamp i vårt befestede område er det nødvendig å ha to bombeflyskvadroner og en divisjon nye jagere i beredskap.

e) For å holde oppsyn i området Set-Navolok – Kildin – Tsyp-Navolok kreves det til enhver tid tre fartøyer. For støtte til oppsynet – to jagere og en bombeflyavdeling.

zj) Det maritime nærforsvaret: til enhver tid holde tre motorbåter med poseidon²²³ og dypvannsbomber i området Set-Navolok – Kildin – Tsyp-Navolok. Kontinuerlig ubåtsøk med fly i det samme området. Holde to grupper små jegere (6 MO)²²⁴ i beredskap for å ødelegge ubåter som oppdages.

z) Ha to divisjoner minesveipere for å drive systematisk sveiping av farvannene og for å kunne lede ut skip under sveiping.

i) Holde to jagerflyskvadroner på flyplasser ved Kolafjorden og én jagerflyskvadron på Fiskerhalvøya som luftforsvar av hovedbasen.

2. Oppgaven med å forsvare kysten og forhindre at fienden oppretter baser for flåten på vårt territorium løses sammen med avdelinger fra Den røde armé. For dette formål finnes det garnisoner eller avdelinger fra Den røde armé med artilleri i områdene: lokanga, Teriberka, Kildin, Fiskerhalvøya og på kysten av Motovskijbukta (se vedlegg²²⁵).

For å løse denne oppgaven skal flåten være parat til å gjennomføre følgende operasjoner:

a) Angripe fiendens fartøyer på det åpne hav med bombefly og ubåter.

Som følge av mangelen på flyplasser på land langs Murmansk-kysten og ved Kvitsjøhalsen, opererer flyene fra flyplasser ved Kolafjorden for angrep i Barentshavet, og fra flyplasser ved Arkhangelsk, Kemi og Apatity for angrep i Kvitsjøen.

b) Forsvare lokanga med kystbatterier, minesperrer, ubåter og fly.

²²² Se note 166.

²²³ Et lydpeileapparat.

²²⁴ Se note 216.

²²⁵ Ikke gjengitt.

v) Deployere ubåter fra reserven til operasjonsstedet.

g) Taktiske minesperrer på fiendens forbindelseslinje.

d) Om fienden erobrer enkelte ikke-utbygde punkter langs kysten (Portsjnikha²²⁶, Tri ostrova) for bruk som taktiske baser – sette inn massive luftangrep, kutte fiendens sjøverts etterforsyning ved bruk av ubåter og fly. Angripe fartøy som ligger på redan med lette styrker om natten når forholdene er gunstige og når det er dårlig sikt og etter inngående oppklaring.

3. En mine- og artillerigrense i Kvitsjøhalsen utgjør grunnlaget for forsvaret av Kvitsjøen mot fiendens tunge fartøyer, og fienden angripes i dette området med ild fra kystbatteriene, av bombeflyvåpenet og ubåter.

For mineforsvaret av Kvitsjøhalsen og lokanga kreves 2000 miner. For å drive oppsynstjeneste på innseilingene til lokanga og Kvitsjøhalsen med ubåter og overflatefartøy kreves det at to ubåter til enhver tid er i posisjon og at to bevokningsfartøyer patruljerer. Luftavklaring tre ganger i døgnet med to par fly innebærer 12 sortier i døgnet. For å sveipe led for skip i Kvitsjøhalsen og for systematisk kontrollveiping av farvannet ved lokanga er det behov for 12 minesveipere. Forsvar mot ubåter utføres med styrker fra Det maritime nærforsvaret ved lokanga og Kvitsjøhalsen, som må bygges opp i forkant av krigsutbruddet.

4. Sikringen av kommunikasjonene i Barentshavet og Kvitsjøhalsen utføres med innsats av hele systemet av forsvarstiltak i teatret, i tillegg til konvoiering og bevæpning av transportfartøyer.

Alle fraktskip som skal gjennomføre overfart, settes opp i grupper (bestående av 4 fraktskip). I Kvitsjøen organiseres overfarten uten direkte beskyttelse, men i Barentshavet og ved utseilingen fra Kvitsjøen (fra Tri ostrova) under direkte beskyttelse av tre vaktfartøyer. Grupper med særlig verdifull last eskorteres av jagere til ankomststedet.

I hver gruppe skal det være to bevæpnede fraktskip (2 100–130 mm kanoner og 3–4 45 mm), noe som setter dem i stand til å komme fri av fiendtlige enkeltskip eller under dekke av egen ildgivning søke ly i befestet område ved kysten (Ponoj, lokanga, Teriberka, Kolafjorden).

Til konvoitjenesten kreves det 12 havgående bevokningsfartøyer.

5. Operasjoner på forbindelseslinjene

Av disponible ubåter: én ubåt «D-1»²²⁷, syv ubåter «SJTSJ» og seks ubåter type «M», kan vi fra 15. mai bruke – én ubåt «D-1», fire ubåter type «SJTSJ» og fem ubåter av type «M». Ubåtene SJTSJ-402 og SJTSJ-404 er under mellomtungt vedlikehold til 1.09.40, ubåten SJTSJ-421 er til reparasjon etter et uhell til 1.8.40 og til enhver tid er én ubåt av type «M» til løpende vedlikehold.

Av det disponible antallet ubåter kan vi ha to ved innseilingene til Kolafjorden og Fiskerhalvøya, én ved Nordkapp, én ved innseilingene til lokanga og én ved innseilingene til Kvitsjøhalsen.

Av dette følger at av 10 ubåter som er i tjeneste, vil fem til enhver tid være til sjøs. En slik overbelastning kan vi holde ut bare i svært begrenset tid (ikke mer enn én måned). Deretter må vi redusere ubåtoperasjonene ved å trekke båtene tilbake fra to posisjoner.

Dette tilsier at når krigen kommer bør vi deployere bare tre ubåter (ved Nordkapp, ved innseilingene til Kolafjorden og Kvitsjøen). De to gjenværende båtene deployeres avhengig av situasjonen og ved en økende trussel om et fiendtlig angrep på våre baser og kyst. Med tanke på dette holdes minst fire ubåter i reserve og i beredskap for å kunne gå til havs for kampoperasjoner, de øvrige vil være til hvile og drive rutinemessig ettersyn og vedlikehold av navigasjonsutstyr.

²²⁶ Nå forlatt tettsted på ved bukta av samme navn sørøst for Teriberka, tidligere ubåtbase for Nordflåten.

²²⁷ D-serien var store ubåter som ble bygget i et begrenset antall. Bokstaven D angir første bokstaven i ordet *Dekabrist*, altså en deltaker i desemberoppstanden (*Vosstanije dekabristov*) i 1825.

Dermed vil ubåtene som er i tjeneste ha tilhold ved følgende baser: D-1, ubåtene av type «SJTSJ» og én ubåt av type «M» – Poljarnoje; fire ubåter av type «M» ved lokanga sammen med et moderskip.

Mulighetene til å sette inn ubåtene i operasjoner på fiendens forbindelseslinjer og ved hans baser vil øke etter hvert som flåten frem til juli vil motta tre ubåter av type «K», tre ubåter type «S» og én ubåt «D-3» fra Leningrad, og etter at flåten i løpet av juli, august og september vil drive forsert forberedelse til strid. Innen din tid vil tre ubåter av type «SJTSJ» være tilbake i tjeneste etter avsluttet vedlikehold. Deretter vil vi kunne holde de ovenfor nevnte fem posisjonene for ubåter, og tre store ubåter kan sendes for tjeneste langs sørøstkysten av Norge og opp mot de engelske kyster. Ubåtene av type «M» vil bli helt avgitt til tjeneste ved lokanga og i Kvitsjøen.

6. Slik forholdene er for Nordflåten, innebærer flyoperasjoner på de maritime forbindelseslinjene enorme fordeler og utfyller ubåtene, som er så fåtallige at de ikke vil kunne løse oppgaven med å bryte fiendens forbindelseslinjer verken i Norskehavet eller Barentshavet.

Operasjoner på forsyningslinjene i Barentshavet frem til og med Nordkapp kan utføres av fly av typen SB²²⁸ og MBR-2, fra Nordkapp til og med Lofoten-øyene av fly av typen DB.²²⁹

Polardagen og gunstige meteorologiske forhold om sommeren gjør det mulig å holde alle fiendens sjøtransporter og krigsfartøy i området som er angitt ovenfor, under uavbrutt påvirkning av flyvåpenet.

7. Om fienden etablerer baser for flåten på nordnorsk territorium, kan vi ikke la oss hemme av Norges formelle nøytralitet. Vi vil angripe ham (fienden) på basene, legge aktive minesperrer i innseilingene til disse basene og operere med ubåter uten å ta hensyn til territorialfarvannet.

Løsningen av de angitte oppgavene medfører følgende operasjoner:

a) Ødelegge fiendens fartøyer i basene og knuse kystanleggene og basene gjennom kraftige angrep av bombeflyvåpenet (ikke mindre enn ett regiment bombefly).

b) Jagere legger aktive minesperrer ved innseilingene til basene. Riktignok vil polardagen gjøre det vanskelig å holde slike operasjoner skjult, men i denne situasjonen er det gunstig å legge ut små ansamlinger av miner over et stort område, noe som vil snevre inn fiendens bevegelser og minesveiping.

v) Angripe fienden med ubåter og fly i innseilingene til basene.

8. Eskortering av grupper av fraktskip til den vestlige delen av Den nordlige sjøroute (fra Kanin nos til Karastredet) sikres ved hjelp av forutgående oppklaring av området og ved at jagere gir fraktskipene direkte beskyttelse.

Forbindelseslinjene Murmansk-Spitsbergen²³⁰ sikres ikke.

Vern av fiskeriene er den vanskeligste oppgaven for Nordflåten. Flåtens oppsetting omfatter ikke særskilte vaktfartøyer, i handelsflåten er det heller ikke hurtiggående skip som kunne blitt utstyrt og bevæpnet som hjelpekryssere.

Det fremstår ikke som mulig å avse kampfartøyer fra flåtens oppsetning til dette formålet.

Det vil dermed være forbundet med stor risiko å drive fiske i Barentshavet om det i teatret forefinnes fiendtlige ubåter eller kryssere.

²²⁸ Forkortelse for *Skorostnoj Bombardirovsjsjik*, «hurtigflyvende bombefly». Flyet hadde typebetegnelse AN-40.

²²⁹ Forkortelse for *Dalnij Bombardirovsjsjik*, dvs. langtrekkende bombefly.

²³⁰ På russisk omtales hele Svalbard fortsatt som *Sjppitsbergen*, men i dette tilfellet siktes det trolig til hovedarkipelet med de russiske gruveanleggene og bosettingene.

Erfaringen viser at fiskefeltene ikke er faste, de forflytter seg gjennom hele året. Om vinteren kommer fisken til Barentshavets vestlige og sentrale del (Norgesbanken, Murmanskij jazyk,²³¹ Finnmarksplataet, Sentralplataet). Om våren kommer fisken til våre kyster (Fiskerbanken, Kildinbanken, Pribrezjnysonen²³²) og som sommeren forflytter den seg til innsjøene til Kvitsjøen (Murmangrunnen, 14 Pribrezjnysone²³³ og Kaninbanken, Kanin-Kalgujevgrunnen). Om høsten forflytter den seg østover til Petsjora-grunnen og nordover til Novaja Zemlja.

Men ettersom det er nødvendig å drive fiske i krigstid, er det nødvendig å gjennomføre følgende tiltak for å beskytte fiskeriene:

a) Bevæpne trålere med 45 mm artilleri og med synkeminer, utstyre dem med utstyr for røyklegging. Dette vil sette dem i stand til å bekjempe ubåter og enkeltfly.

b) Bevæpne fire kraftige fraktskip med 130 mm artilleri (man kan velge fraktskip med en hastighet på 10–12 knop) og utstyre dem med fly. Dette kan sikre at fiendtlige overflatefartøyer oppdages i tide og at det blir mulig å bekjempe hjelpekryssere og små fiendtlige fartøyer. Når det oppdages en lett krysser, gi trålerne anledning til å trekke seg utenfor rekkevidde under dekke av artilleriild fra disse fraktskipene inntil det tilkalles hjelp eller de kan søke vern under forsvaret fra kystbatteriene.

v) Når flåtens etterretningssystem oppdager fiendens tilstedeværelse i Barentshavet, sende melding til fiskebåtene og trekke dem tilbake til mindre farlige områder (under vern av kystbatteriene, luftstyrker og flåtens lette styrker).

g) Få Hoveddirektoratet for den nordlige sjørute til å utstyre en flyplass²³⁴ på øya Kolgujev, noe som vil gjøre det mulig å stasjonere fly der i krigstid. Flystyrken baseres på Kolgujev i den mest farlige tiden (polardagen) med oppdrag å drive oppklaring mot fiendtlige fartøyer i de viktigste fiskeområdene og dessuten i den vestlige delen av Den nordlige sjørute. Dette vil også gjøre det mulig raskt å tilkalle bombefly for å ødelegge fienden når han befinner seg i den østlige delen av Barentshavet.

Ved å gjennomføre tiltakene som her er nevnt, vil risikoen for å miste trålere blir redusert til et minimum om vinteren (mørketiden). Om sommeren (polardagen) vil det bli lettere å beskytte trålerne, selv om deres sikkerhet ikke vil bli fullstendig ivaretatt.

Om Norge går med i en krig mot USSR, vil Nordflåtens operasjoner i det vesentlige forbli de samme. Denne krigen bringer fullstendig klarhet om hvem som utgjør fienden, noe som letter våre operasjoner på forbindelseslinjene og mot norske havner og baser. Riktignok vil dette styrke våre fiender på havet, men situasjonen til havs vil ikke endres grunnleggende.

Som en følge av det lille antall overflatefartøyer og fraværet av store artillerifartøy i Nordflåten er det umulig å gjennomføre landgangsoperasjoner på norskekysten. Å beskytte enkeltpunkter langs kysten vil medføre risiko for å miste jagere uten at oppdraget blir utført. Flyvåpenet vil lykkes bedre med å løse dette oppdraget.

Vi kan følgelig ikke ta kontroll over norsk territorium fra havet. Dette må gjøres over land. For dette formål er det nødvendig å føre våre tropper inn i Nord-Finland, hvorfra det kan rettes angrep mot Tromsø og Tanafjorden og slik ta kontroll over den nordlige delen av Norge og dermed avskjære Norges så vel som Englands baseområder i dette området, noe som vil være til hjelp i den videre krigføringen.

²³¹ Barentshavet var delt opp i fangst- og fiskerisoner, *promyslovyje mikrorajony*. Murmanskij jazyk (Murmantungen) var navnet på en slik sone. Området er ikke sikkert identifisert, men dreier seg trolig om et havområde mellom Svalbard og norskekysten.

²³² Også betegnelse på en fangst- og fiskerisone. Ordet *pribrezjnij* betyr «ved kysten» eller «kystnær». Sonen er ikke identifisert, men kan ut fra sammenhengen dreie seg om et område innenfor Kildinbanken.

²³³ En fangst- og fiskerisone ut fra kysten vest for innløpet til Kvitsjøen.

²³⁴ Her er teksten tvetydig på russisk: Det kan dreie seg om å «utstyre en [ny] flyplass», eller å «utstyre [den eksisterende] flyplassen».

Kjernen i flåtens operasjoner i Barentshavet om vinteren vil i hovedsak forbli som før. Vinteren gjør det lettere både for oss og fienden å gjennomføre operasjoner i skjul og vanskeliggjør operasjoner på forbindelseslinjene.

Kvitsjøen som maritimt operasjonsteater faller bort. I Kvitsjøen kan det om vinteren oppstå fare for at fienden erobrer lokanga og deretter tar Ponoj. Om fienden gjennomfører en slik operasjon om vinteren, fratas vi muligheten til å bringe hjelp raskt. Fiendens erobring av lokanga-Ponoj avskjærer oss fra Kvitsjøen og fjerner muligheten til å motta forsterkninger til flåten fra Leningrad.²³⁵ Fienden vil derimot få mulighet til å gjennomføre store operasjoner i Kvitsjøen.

Ut fra dette, er vi nødt til å påskynde befestningen av lokanga og sette opp garnisoner av hærstyrker i Ponoj så vel som i lokanga med en styrke på opptil ett infanteri-maskingeværregiment i hvert område. Dessuten organisere reindrift for å høyne styrkenes mobilitet, noe som er fullt mulig i disse områdene.

Med utgangspunkt i sannsynlige operasjoner, blir Nordflåtens styrker og materiell deployert som følger:

Kolafjorden.

Flåte.

1. En brigade jagere
2. En brigade ubåter uten en divisjon ubåter type «M».
3. En divisjon vaktfartøyer.
4. To divisjoner minesveipere (hentet fra trålerflåten)
5. En divisjon mineleggere (overflatemineleggeren «Murman» og to fra handelsflåten)
6. Det maritime nærforsvaret.

Fly.

1. Ett regiment DB – flyplassene Apatity – Murmasji.
 2. Ett regiment SB – flyplassen Vajenga.²³⁶
 3. Ett regiment jagerfly – flyplassene Vajenga, Titovka, Fiskerhalvøya.
 4. Ett regiment MBR-2 – flyplassene Grjaznaja, Kildin.
- To regimenter med bombefly må settes opp.

Miner.

Det er nødvendig å ha 3000 miner på lagrene MTO-lagrene²³⁷ og på minesveiperne.

Teriberka.

- 1 100 mm kystbatteri.
- Det maritime nærforsvaret.

Iokanga.

Flåte.

1. En divisjon ubåter type «M» med moderskip.
2. To divisjoner vaktfartøyer-trålere (må hentes fra trålerflåten).
3. Det maritime nærforsvaret.

Fly.

En flyskvadron MBR-2 (må settes opp)

Kystforsvar og luftforsvar.

²³⁵ Dvs. gjennom Kvitsjøkanalen.

²³⁶ Fra 1951 kjent som Severomorsk, administrativt hovedkvarter for Nordflåten.

²³⁷ MTO – forkortelse for *Materialno-Tekhnitsjeskoje Obespetsjenije*, dvs. materiellforsyning og vedlikehold.

1. 2 130 mm kystbatterier.
2. 2 45 mm batterier til forsvar mot båter (det er gitt tilsagn om ett og det må legges til ett).
3. En bataljon 76 mm luftvernartilleri (må settes opp).

Morzjovets.

En flyskvadron MBR-2 (må settes opp).

Ponoi.

Det maritime nærforsvaret (må settes opp).

Arkhangelsk.

Flåte.

1. To mineleggere (må hentes fra handelsflåten)
2. Fartøyer som nå er til vedlikehold
3. Det maritime nærforsvaret.

Fly.

1. Ett regiment bombefly (må settes opp).
2. En flyskvadron MBR-2.
3. Det maritime nærforsvaret.

Miner.

Ha 2000 miner på lagrene til havnens AV.²³⁸

Kem – Solovkiøyene.

En luftskvadron MBR-2 (må settes opp).

Med utgangspunkt i summen av nødvendige styrker og materiell for en krig i 1940, er det nødvendig som et minimum å forsterke Nordflåtens eksisterende oppsetning (organisatoriske tiltak i 1940 er tatt i betraktning) med følgende tiltak:

1. Sette opp tre regimenter bombefly.
2. Sette opp ett regiment jagerfly.
3. Sette opp én skvadron med MBR-2 på hvert av stedene lokanga, Morzjovets og Solovkiøyene.
4. Legge én skvadron med MBR-2 til 118. luftregiment.
5. Hente fire divisjoner med minesveipere fra trålerflåten.
6. I tillegg hente tre mineleggere fra handelsflåten.
7. Utstyre isbryterne som tilhører Den nordlige sjørute, med 100–130 mm artilleri.
8. I lokanga, i tillegg til byggingen av 2 130 mm batterier og ett 45 mm som er bekreftet, er det nødvendig å legge til: ett 45 mm batteri og 3 76 mm luftvernbatterier.
9. Legge til ett 76 mm luftvernbatteri ved hvert av stedene Ponoi og Morzjovets.
10. Legge til to 76 mm luftvernbatterier for å forsvare Vajenga og Grjaznaja.
11. Sette opp en bataljon 76 mm luftvernartilleri for å dekke Murmansk.
12. Dekke innseilingene til Molotovsk og Arkhangelsk med kystartilleri.
13. Sette opp en hærgarnison i Ponoi og forsterke garnisonene i lokanga og Teriberka.
14. Fremskynde leveringen av utstyret til 130 mm batteriet ved lokanga.

Stabssjef for Nordflåten

Kommandør Golubev

4.4.1940

RGAVMF, f. R-1877, op. 1, d. 146, ll. 9–22. Maskinskrevet original.

²³⁸ Det er uklart hva forkortelsen AV står for.

